... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai, bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Voruta

Nr. 1 (765) 2013 m. sausio 5 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

4 *Vytenis ALMONAITIS*

Gudaičių kaimas 1938–1948 metais

5 *Bronius MAKAUSKAS*

Profesoriaus Mykolo Biržiškos laiškai iš Varšuvos

9 *Aldona VASILIAUSKIENĖ*

Dr. kun. Jonas Steponavičius – kovotojas dėl lietuvybės Vilnijos krašte

Kas buvo tie aisčiai?

Prof. dr. Eugenijaus Jovaišos kalba, pasakyta 2012 m. gruodžio 14 d. per savo monografijos „Aisčiai. Kilmė“ pristatymą Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje

Prof. dr. Eugenijus Jovaiša

Gerbiamieji Kolegos,

dėkoju visiems, apsilankiusiems išleidžiant aisčius į gyvenimą. Klausimą, kodėl, kaip ir kada atsirado aisčiai pirmą sykį išgirdau bene iš prof. Grasildos Blažienės lūpų. Šis klausimas ne mažiau domina ir mane patį, nes atsakymas nėra paprastas. Vis tik pirmiausia man rūpi mokslo reikalai ir nerimas dėl to, kad nemotyvuotai ir dideliu greičiu mokslinėje erdvėje siaurinamas senasis baltų (ypač aisčių) arealas ir menkinama jų reikšmė Europos kultūros procesuose. Turiu pasakyti, kad:

1) Dar XX a. 4 dešimtmetyje Karlas Engelis ir Vilhelmas La Bome, nors ir savindami Veidinių urnų kultūrą germanams, Vyslos žiotis su kairiuoju krantu mate baltiškais;

2) M. Gimbutienė ne tik tas pačias Vyslos žiotis, bet ir visą Pamarį su veidinių urnų kultūra laikė baltų kultūros erdve;

3) šiuolaikinė užsienio, o ir mūsų archeologijos, mintis baltų pietinę ribą randa jau tik Sembos pusiasalyje ir Mozūrų ežeryne;

4) rusų archeologas Vladimiras Kulakovas nuo II amžiaus pabaigos Semboje įkurdina germanus, o juo mielai seka kiti laisvai interpretuodami ir plėsdami germanų įtaką baltų kultūroms. Jau nieko nebestebina, jog *Vikipedijos* anglų versija germanus paišo ten, kur jų niekada nebuvo – Pasargės upė liko giliame germanų užnugaryje;

5) Nepriklausomybės metai tarsi turėjo atnešti laivą mintį ir paskatinti etnogenezės tyrinėjimus. Tačiau ne. Ir čia mums įtaką daro Lenkijos, Vokietijos ir Rusijos archeologų formuojami modeliai. Dar labiau – dabar tapo nebemadinga net kelti etninės istorijos klausimus siūlant apsiriboti technologiniais tyrimais, kurie neliestų madingos tapusios frazės „Etninė etiketė ant archeologinės kultūros – tai visada negerai“;

6) mūsų archeologijos ir istorijos erdvėje seniausiems mūsų istorijos klausimams yra skiriamas pernelyg mažas dėmesys. Dar liūdniau, kad toje tyrimų erdvėje, kur sprendžiami kultūrų bendravimo klausimai, įsigalėjo vietinių baltų kūrybinių galių diskriminacija ir „protingų“ germanų patronažas ginklų tipams, papuošalų formoms ir kitiems reiškiniams;

7) sprendžiami ir neišsprendžiami baltų ir germanų, baltų ir finų, baltų ir slavų klausimai darė ir daro didžiulės painiavos etninės istorijos tyrinėjimuose. Ypač čia pasižymi baltų ir slavų klausimas, nors dar XX a. 8 dešimtmetyje slavų archeologai yra aiškiai pasakę, kad ankstyviausia slavų kultūra laikytina Prahos kultūra ir ji datuotina V amžiaus

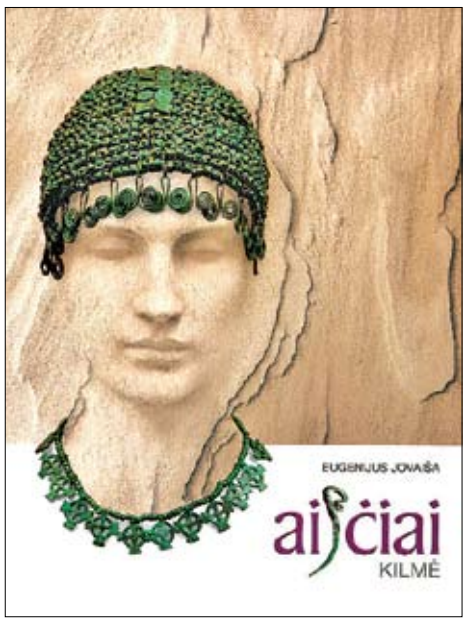

Prof. dr. Eugenijaus Jovaišos monografijos „Aisčiai. Kilmė“ viršelis

po Kr. paskutiniu ketvirčiu. Mūsų erdvės požiūriu slavai pasirodė ne anksčiau nei VIII amžiaus pradžioje, ir čia esantis akademikas Zigmas Zinkevičius yra taikliai pažymėjęs: „Daug tiems ir vėlesniems laikams priskiriamų vadinamųjų baltų ir slavų bendrybių gali būti lengvai paaiškinama gretimine kalbų raida.“ Atrodytų, klausimas aiškus ir kalbos

Nukelta į 7 p.

Baltistika Lietuvoje ir užsienyje

Akad. prof. habil. dr. Zigmas ZINKEVIČIUS, Vilnius

Akad. Zigmas Zinkevičius

Baltistikos mokslas atsirado už Lietuvos ribų. Tai buvo susiję su lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros iškilimu XIX a. pirmojoje pusėje. Tos kalbotyros specialistai išaiškino, kad lietuvių kalba išlaikė daugiau senovės už kitas gyvąsias indoeuropiečių kalbas, kad ji tebeturi sveikiausią senąją fleksiją, kurią kitos gyvosios kalbos pakeitė, liko tik jos likučiai arba visai jos neteko. Matė, kad lietuvių kalba šiuo atžvilgiu prilygo tai būklei, kuri randama pačiuose seniausiuose kitų giminiškų kalbų ar jų grupių paminkluose. Plg. lietuvių *vil-kas* su galūne *-as* iš **-os* ir lenkų *wilk*, rusų *volk*, nors senoji slavų kalba dar turėjo *vlьk-ъ*; arba vokiečių *Wolf*, anglų *wolf*, nors seniausi germanų kalbų paminklai dar išlaikė galūnę *-s* (skandinavų *-aR*, kur *-R* iš *-s*); arba prancūzų *loup* šalia jai pradžią davusios lotynų kalbos *lup-us* (iš **vlup-os*). Todėl indoeuropeistams labai rūpėjo ištirti lietuvių kalbą. To reikėjo pirmykštės indoeuropiečių kalbinės būklės rekonstrukcijai ir aiškinantis giminiškų kalbų istoriją.

Lietuvių kalbos duomenys naudojami jau lyginamosios kalbotyros pradininkų vokiečių Franco Boppo ir dano Rasmus Rasko veikaluose. Žymusis vokiečių indoeuropeistas Augustas Schleicheris (Šleicheris) 1856 m. išleido tiems laikams modernią lietuvių kalbos gramatiką (pirmąją mokslinę šios kalbos gramatiką), turėjusią didelę reikšmę tolesnėms lituanistinėms studijoms, kurių ėmėsi nemaža žymių vokiečių indoeuropeistų. Ir ne tik jie, bet taip pat kitų kraštų mokslininkai. Greit buvo atkreiptas dėmesys ir į prūsų kalbą, imta tirti jos rašytinius paminklus. Tuo būdu lituanistika peraugo į baltistiką, nors *baltų* vardas šiai indoeuropiečių kalbų šakai pavadinti buvo įvestas kiek vėliau vokiečių kalbininko Rainholdo Trautmanno. Vokietijoje ir kitose šalyse atsirado gausūs lietuvių kalbos (baltų kalbų) tyrimo židiniai. Jomis tada domėjosi, galima sakyti, visi žymieji įvairių kraštų lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros specialistai. Tos studijos daug kur šliejosi prie slavistikos institucijų, nes tuomet (ir vėliau) buvo labai aktuali baltų ir slavų kalbinių ryšių problematika. Intensyvėjo tarpinės baltų ir slavų prokalbės šalininkų ir jos neigėjų ginčai, savo ruožtu

Nukelta į 10 p.

Seinų ir Punsko kraštas

Lietuva dėl lenkų žengia kelis žingsnius atgal

Istorijos paveldo metraščio „Terra Jatwezenorum“ pristatymas Punske 2012 m. gruodžio 15 d.

„Vorutos“ pokalbis Punske per almanacho **„Terra Jatwezenorum“** (Jotvingių krašto istorijos paveldo metraštis 2012 (4). Vyr. red. Sigitas Birgelis. Išleista Punsko „Aušros“ leidykloje, 2012) pristatymą 2012 m. gruodžio 15 d., kuriame susitikome su įvairiais lietuvių veikėjais, atstovaujančiais lietuvių bendruomenės interesams Lenkijos valdžios institucijose. Žemiau spausdinamas mūsų pokalbis.

Romas VITKAUSKAS – Seinų apskrities viršininko pavaduotojas, dirbantis jau trečią kadenciją (dvi kadencijas dirbo po ketverius metus ir trečios dvejus metus)

Nukelta į 15 p.

Mažoji Lietuva

Jonas Jurgis Gocentas

Teisininkas, kraštotyrininkas, literatas, bibliofilas, sakytojas

Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius

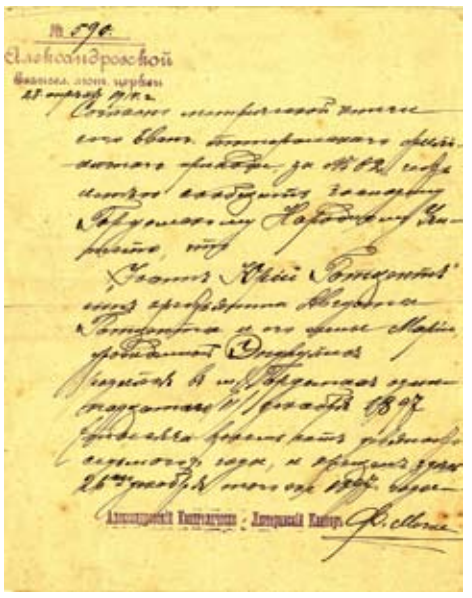

Jono Jurgio Gocento gimimo metrika, 1914 IV 28 (sen. st.)

Jonas Jurgis Gocentas Kaune, 1920 m.

Ant liepto per Tenenį Gardame, 1928 m. Iš kairės seserys Katrė, Marta ir Elzė Gocentaitės, jų svainis Kristupas Juška iš Rimženčių ir brolis (fotografas) Jonas Jurgis Gocentas

Mano dėdė, Mamytės Martos brolis, Jonas Jurgis Gocentas gimė 1897 m. gruodžio 11 (23) d. 4 val. vakaro Paprūsėje, Gardamo miestelyje (Raseinių aps., dab. Šilutės r. žemaitiškoje dalyje) mažažemių ir daugiavaikių (3-ias iš 10 vaikų) Augusto (1871–1935) ir Marijos Katrės (Endrulikės, 1872–1954) Gocentų šeimoje. Tik šią vasarą Lietuvos valstybės istorijos archyve radau naujieną, kad ketvirtoji iš eilės Elzė mirė pusės metų (ar mėnesio?) amžiaus (1899 IX 21 sen. st.), apie kurią niekas nebuvo minėjęs. Vėliau jos vardu pakrikštyta paskutinė dukra (1911–1947). Tėvas buvo ne tik ūkininkas, bet ir kalvis, motina – audėja, dainininkė ir bažnyčios choristė. Apie juos trumpai jau rašiau (Paprūsės lietuvininkai // Šiaurės Atėnai. – 2010, liep. 16, p. 11). 1897 m. gruodžio 28 d. (sen. st.) pakrikštytas Naumiesčio (dab. Žemaičių Naumiesčio) evangelikų liuteronų bažnyčioje kantoriaus Mikelio Kuršaičio, krikšto tėvai – mamos brolis stalius Jonas Endrulis, kuris vėliau emigravo į JAV, Jurgis Pagalys, Rozina Krause, Anna Redweik. Įžegnotas lietuviškai kunigo Augusto Vymerio (Wiemer) iš Tauragės 1913 m. birželio 9 (22) d. Kartu su juo konfirmavo 8 *vaikelius* ir 16 *mergelių*, o iš viso 25 lietuviškus *pirmkarčius*. Rengiantis konfirmacijai, teko sukti rankinę spausdinimo mašiną ir nuiminėti atspausdintus laikraščio „Svečias“ lapus. Šį savaitraštį (1911–1914), pirmąjį laikraštį Žemaitijoje po lietuviškos spaudos atgavimo, skirtą evangelikų tikėjimo lietuvininkams, leido ir redagavo bažnyčios kantorius (mokytojas), Lietuvos latvis Frydrichas Megnis (1873–1951). J. Gocentas 1914 m. balandžio 28 d. (sen. st.) baigė Gardamo rusišką vienklasę liaudies mokyklą (mokytojas I. Mašokevič; tikyba 5, rusų k. skaitymas ir rašymas po 5 bei aritmetika 4 balai), vėliau kariuomenėje – dviklasę. Vaikystėje kaip ir kiti to meto kaimo vaikai ganė gyvulius, paaugęs bernavo pas ūkininkus. Vis svajojo mokytis, nesiskyrė su knyga. Troškimu mokytis užsikrėtė perskaitęs namuose turėtą „Robinzoną Kruzą“.

Kaip Lietuvos kariuomenės pašauktinis Laikinosios Vyriausybės 1919 m. vasario 19 d. įsakymu su pirmaisiais 1897–1898 m. gimimo naujokais (tuo metu, t. y. 1919 m. sausio–gegužės mėn., bernavo Petreliuose (Šilutės aps., Saugų par.) pas ūkininkę Ašmonienę) nuo 1919 m. birželio 4 d. tarnavo Kauno komendantūroje, o birželio 29 d. pateko į 2 pėstininkų DLK Algirdo pulką. 7 kuopoje buvo raštininku. 1920 m. balandžio 10 d. savo noru įstojo į mokomąją kuopą, kurią baigė pirmuoju mokiniu ir buvo paskirtas tos pačios kuopos skyrininku, vėliau jos vyresniuoju puskarininkiu ir ėjo būrininko pareigas iki 1922 m. Nuo 1922 m. spalio 25 d. perkeltas į 2 kuopą viršilos pareigoms. Dalyvavo mūšiuose už Lietuvą su *didžiumiečiais* (bolševikais), bermontininkais, su lenkais prie Seinų ir su, Vilnių užgrobusia bei toliau į kraštą besismelkiančia, generolo L. Želigovskio vadovaujama lenkų kariuomene. 1920 m. lapkričio 17–21 d. Giedraičių mūšyje buvo jaunesnysis puskarininkis ir vadovavo skyriui. Čia lemiamuose mūšiuose pasižymėjo sumanumu, narsumu ir drausme, įnirtingose durtuvų kautynėse kelis kartus kovėsi vienas prieš vieną. Pasibaigus nepriklausomybės karui, iki 1923 m. sausio 1 d. tarnavo viršila Lietuvos kariuomenėje. Po demobilizacijos savo pastangomis, dirbdamas Lietuvos geležinkelių valdyboje, siekė aukštojo mokslo – mokėsi Kauno suaugusiųjų gimnazijoje (1923–1928), o gavęs brandos atestatą, Vytauto Didžiojo universitete (1928–1933) studijavo teisę. 1933 m. rugpjūčio 29 d. labai gerai jį baigė ir tapo *diplomuotu teisininku*. Dalyvavo moksleivių ir studentų „Varpo“ draugijos veikloje. Gimnazijoje redagavo (su Jonu Montvila) mokinių kuopelės leistą šapirografuotą laikraštėlį „Spindulėlis“ (išlikęs 1924 m. balandžio nr. 2). Tuo pačiu metu taip pat šapirografu leido Lietuvos geležinkelių valdybos satyros laikraštį „Kočėlas“. Tris kartus buvo išrinktas į studentų atstovybę, „Lietuvos studentas“ redakcinės kolegijos narys (1932), universiteto teismo narys (1932). Atskira knyga išleido savo diplominį darbą „Žmogaus ir piliečio teisių raida“ (1933).

Besimokydamas pradėjo skelbti eilėraščius „Prūsų lietuvių balse“, „Lietuvos keleivyje“ (ir jo priede „Kaimynas“), „Sandaroje“ (JAV), „Trimite“ (jie paskelbti Mažosios Lietuvos antologijoje „Kaip ąžuols drūts prie Nemunėlio“ (1986), rašė straipsnius, priklausė Lietuvos jaunimo sąjungai, bendradarbiavo studentų laikraštyje „Lietuvos studentas“. Bendradarbiaudamas periodikoje, rašė straipsnius etninės kultūros temomis, evangelikų liuteronų bažnytinio gyvenimo klausimais. Daug keliavo po Europą; publicistiką ir kelionių įspūdžius skelbė „Moksleivių varpuose“, „Lietuvos studente“, „Klaipėdos žiniose“, „Lietuvos žiniose“, kitoje periodikoje.

1941 m. vasario 14 d. Žemaičių Naumiestyje vedė vietinę Lėną (Eleną) Srūgytę (1916 VI 22–2004 II 21 Klaipėdoje), kuri gimė Pirmojo pasaulinio karo tremtinių Anskio ir Elzės (Rupkalvytės) Srūgių šeimoje Suvorovkos k., Orenburgo gub. Juos, kaip ir tūkstančius kitų Prūsijos ir Paprūsės gyventojų, ištrėmė carinė valdžia.

Užaugino tris sūnus, aktyvius lietuvininkus: tai inžinieriai Jonas Algirdas (1941 VIII 3–2001 IV 17), Jurgis Kristijonas (g. 1945 XII 17) ir finansininkas Vytautas Albertas (g. 1953 IV 23), dabar M. Mažvydo nacionalinės bibliotekos Komplektavimo skyriaus vedėjas.

Jono Jurgio Gocento darbinė veikla

1919 VI 4–1923 I 1 – tarnavo Lietuvos kariuomenėje; trumpą laiką – Kauno komendantūroje, o nuo birželio 29 d. – 2 Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulke; nuo eilinio iki kuopos viršilos.

1923 II 26–1928 VI 18 – mokėsi Kauno suaugusiųjų gimnazijoje ir leido mėnraštį „Spindulėlis“ (su Jonu Montvila), taip pat Lietuvos geležinkelių valdybos satyros laikraštį „Kočėlas“.

1923 I 2–1933 XII 1 – dirbo Lietuvos geležinkelių valdybos Vyriausioje buhalterijoje: raštininku iki 1924 I 1; sąskaitininku iki 1924 IX 1; vyresniuoju sąskaitininku iki 1928 VI 1; buhalteriu iki 1933 XII 1.

1928 IX 15–1933 VIII 29 studijavo teisę VDU Kaune.

1933 XII 1–1936 X 15 – teismo kandidatu stažavo: iki 1935 II 15 Apeliaciniuose rūmuose Kaune; 1935 II 15–1936 X 15 Šiaulių Apygardos teisme.

1936 X 15–1940 XI 6 – advokatu Naumiestyje (Tauragės aps.).

1940 XI 6–1941 VI 22 – Lietuvos SSR Prokuratūroje: iki 1941 I 1 Civilinio teisminio skyriaus prokuroru; iki VI 22 Civilinio teisminio skyriaus viršininku (pradžioje Kaune, o nuo 1941 I 15 Vilniuje).

1941 VIII pr.–1949 VI 27 – advokatu: iki 1942 V Vilniuje; 1942 V 27–1946 X 25 Tauragėje (nuo 1944 XII 16 ir Tauragės Juridinės konsultacijos vedėju); 1946 X 25–1949 VI 27 Klaipėdos Juridinėje konsultacijoje.

1949 VII–XII – juriskonsultu Vyriausiosios farmacijos valdybos Klaipėdos skyriuje.

1950 I 18–1952 X 18 – buhalteriu-revizoriumi Klaipėdos sovietinių ūkių treste.

1952 X 20–1953 VI 20 – vyriausiuoju juriskonsultu Klaipėdos srities koopsąjungoje.

1953 VI 20–1955 IV 15 – juriskonsultu Klaipėdos prekybinėje bazėje.

1955 III 18–1959 V 31 – advokatu: iki 1956 IX 15 Gargždų juridinėje konsultacijoje (advokatu ir vedėju); iki 1959 V 31 Šilutės juridinėje konsultacijoje (nuo 1957 VII 5 ir vedėju).

Po Antrojo pasaulinio karo rūpinosi Klaipėdo s krašto bažnyčių atgavimu, gynė tikinčiųjų reikalus, kaip sakytojas veikė surinkimuose, kapinių šventėse ir kt. Nors ir trūkstant evangelikų liuteronų kunigų, nepavyko tapti kunigu dėl konsistorijos priešiško nusistatymo. Išėjęs į pensiją, J. J. Gocentas atsidėjo visuomeninei ir kraštotyrinei veiklai.

Buvo sukaupęs Mažosios Lietuvos spaudinių kolekciją, vėliau talkino Knygų rūmams įsigyjant retus spaudinius, aprašant kai kuriuos spaudos faktus. Dalis vertingos asmeninės bibliotekos buvo sunaikinta 1949 m., o jos savininkas pašalintas iš advokatų kolegijos.

1923 m. pradėjo rinkti ir publikuoti Paprūsės, po karo – Klaipėdos krašto tautosaką. Sūnus Vytautas (dėkoju jam už suteiktą gausią informaciją) turi atskirus rankraščius, kurie sudarytų rinkinį sąlyginiu pavadinimu „Pasakos, pasakojimai, nutikimai“ (1926) ir „Gardamiškių dainos“ (1926).

Kai kurie kraštotyros darbai išspausdinti almanache „Ramuva“ (1990), knygose „Lietuvininkų žodis“ (1995) ir „Žemaičių Naumiesčio lietuvininkai“ (1992). Referatas (rankraštis) „Mirties bausmė Lietuvoje“ (apie 1932), mašinraščiai „Surinkimininkai (lietuviai pietistai)“ (1959, turiu 1970 XII 23 dovanotą IV egz.), kuriame yra ir 1 000 lietuvininkų patarlių bei priežodžių, „Kalbos“ (50 sakytojiškų kalbų, 1954–1964), „Rojaus darželis“ (1967), kuriame 120 originalių ir redaguotų giesmių (giesmynėlis skirtas savo motinėlei atminti), „Ateik, ateik, pavasarėli“ (1969; eilėraščių rinktinė); „Autobiografija“ (1969; Gocentų giminės istorija) ir prisiminimai apie XX a. pr. lietuvininkų šventes), „Lietuvos evangeliškieji surinkimininkai“ (1971), mudviejų susirašinėjimo laiškai (1970–1971) saugomi M. Mažvydo nacionalinėje bibliotekoje.

Apie J. J. Gocentą ir jo sūnų Vytautą yra išspausdinti straipsniai Mažosios Lietuvos enciklopedijoje (MLE, I t., p. 508–509), jų poetinė kūryba paskelbta ir Žemaičių Naumiesčio literatų poezijos ir prozos rinktinėje „Mes dainuojam prie Šusties“ (2000).

J. J. Gocentas – teisininkas, kraštotyrininkas, literatas, bibliofilas, sakytojas – mirė nuo vėžio (kaip ir jo tėvas) 1974 m. liepos 8 d. Klaipėdoje, kurioje Gėlių g. 18-2 (vėliau pakeistas į nr. 20) gyveno nuo pokario laikų. Palaidotas Žemaičių Naumiesčio evangelikų kapinėse. Juodo akmens paminkle be biografinių duomenų įrašyti ir žodžiai „Tenusiduoda Tavo valia...“ iš Jėzaus Kristaus maldos. Šalia palaidota ir žmona. Jos gyvenimo prisiminimai (yra netikslumų) išspausdinti Lietuvos istorijos laikraštyje „Voruta“ (Atsiminimų taku / Lėna Gocentienė // Voruta. – 2007, birž. 2, p. 4).

Susijęs su tema Vytauto Gocento str. (Apie teisininką-kriminologą Petrą Gustavą Pamataitį – Lietuvos ir Novužės krašto sūnų // Voruta. 2012, vas. 18, p. 10), kurį galima skaityti *http://www.voruta.lt/wp-content/uploads/voruta_4_epastas.pdf* .

Jono Jurgio Gocento pasakojimai

1963.VII.16. Gardamas

Valakuose, mūsų buvusiame žemės rėžyje, buvo ežeriukas. Jis buvo labai gilus, kad sakydavo, jog bedugnis. Priėjimas labai blogas, nes aplink liūnas tiesiog linguodavosi po kojom, ir augo tik vandenyje plūduriuojantys augalai. *Sklidrupiu* vadinosi, apvalus kaip akis.

Tęsinys kitame numeryje

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Mažosios Lietuvos panemuniais, pamariais

Viešvilė. IV d. Gyvenvietės

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Šioje panemunių vietovėje dažniausiai egzistuodavo ištisas gyvenamųjų vietų spiečius, o ne kokia vienintelė ir nekintama gyvenvietė. Mainėsi ir pagrindiniai centrai – svarbesnės sodybos kurdavosi tai vienoje, tai kitoje vietoje.

Pavyzdžiui, dabartinės Viešvilės pietvakariniame pakraštyje stūksantis Švedkalnis (kalvelė ties Nemuno slėniu) siejamas ne vien su švedų invazija XVII a., o su daug ankstesnėmis epochomis, kai ten glausdavosi proistorinių laikų žmonės ir vėliau apsilankydavę vikingai.

Kryžiuočių (Vokiečių) ordino valstybės laikais kaip patogi vieta buvo nusižiūrėtas sraunusis Viešvilės upelis, prie kurio glaudėsi daug vėlesnių gyvenamųjų vietų. Kai kurios jų tik šmėkštelėdavo istorijos miglose (kaip kad legendomis apipintas Kotrynos dvaras), kitos išlikdavo ilgiau.

Būta žinios, kad jau 1500 m. čia gauta *karčemos* (smuklės) laikymo teisė. 1514 m. jau aiškiau minėta čia buvusi dvaro *karčema*, kurios laikymo teisę turėjęs Verneris Švabė.

Žinios apie tokių įstaigų įkūrimą šio krašto praeities tyrėjams labai reikšmingos. Tokios *karčemos* nebūdavo kuriamos kokiose negyvenamose ir žmonių nelankomose dykynėse. Jų laikytojai turėdavo mokėti nemažus kasmetinius mokesčius, pakloti nemenką išpirką už pačią laikymo teisę, todėl tokios *karčemos* turėdavo būti rentabilios, dar parūpindamos ir kiek pelno pačiam verslo organizatoriui. Tad ta informacija reiškė, kad XVI a. pradžioje toje vietovėje jau būta pakankamai lankytojų, užsukdavusių išlenkti taurelę ar bokalą, ko užvalgyti ar pasišildyti darganotu oru.

Tiesa, per Viešvilę tuomet ėjo senasis panemunių keliukas, iš Kryžiuočių ordino valstybės centrų per Ragainę, Viešvilę ir Smalininkus vedęs į Kauną ir Vilnių. Tačiau šioje vietovėje stovėjusi ne eilinė pavieškelės užeiga, o kiek rimtesnė įstaiga, sieta su Viešvilės dvaru, kurtu dar XVI a. pradžioje, o 1546 m. liepos 22 d. jau oficialiai išnuomotu. Neretai minimas esą 1517 m. vykęs vietinės bažnyčios įkūrimas (ar bent buvę ketinimai ją įkurti). Visa tai rodo, kad jau XVI a. pradžioje dabartinės Viešvilės vietoje galėjęs būti visas reikšmingų institucijų komplektas (dvaras, bažnyčia ir *karčema*), būdingų neeilinei gyvenvietei. Visa tai sieja šiandieninės Viešvilės ištakas bent jau su XVI a. pradžia (jei ne su dar ankstesniais laikais).

Vėlesniuose šaltiniuose minėti tik kokie žymesni įvykiai (daugkartinis bažnyčios atstatinėjimas, dvaro perpardavinėjimas, fabrikų steigimas ir pan.), nepaminint tuometinių eilinių ir kitokių sodybų, neapibūdinant anuometinės Viešvilės kasdieniškojo pobūdžio.

Vietovė išsamiau aprašyta XVIII a. pabaigoje, kai ten buvo kelios gyvenamosios vietos, išsibarsčiusios nemažame plote. Trys sodybų grupės glaudėsi Viešvilės upelio dešiniajame krante, prie tilto per jį, kuriuo ėjo iš Pagulbinių atvingiavęs panemunių vieškelis. Prie vieškelio į Žagmantus stovėjo Kotrynos dvarelio sodyba. Kairiajame upelio krante prie tilto ir panemunių vieškelio glaudėsi Viešvilės didžiojo dvaro sodyba. Įdomu, kad nuo jos iki bažnyčios anuomet plytėjo visai tušti plotai. Tuometinė Viešvilės gyvenvietė stovėjo šiandieniniame rytiniame pakraštyje, nusidriekusi palei vis tą patį panemunių vieškelį. Pro bažnyčią į Nemuno slėnį, pakrantės prieplauką ir perkėlą į Trapėnus vedė svarbus skersinis keliukas. Į tą prieplauką vedė ir kiti keliai (nuo tuometinės lentpjūvės ir kitų įmonių), mat čia pagamintos produkcijos didžiąją dalį anuomet išplukdydavo laivais.

1867 m. karštą vasarą Gucaičio užeigoje kilusio gaisro žiežirbas gūsingas rytų vėjas išnešiojo po visą kaimą – tankų medinių pastatų su šiaudiniais stogais spiečių. Tuomet sudegė beveik visa senoji gyvenvietė (vėliau žinota kaip Rytinė Viešvilė). Tada buvę ir nederlingi metai, kuriuos dar paženklino apylinkėms ypatingas įvykis – 1867–1868 m. žiemą galop pradėtas tiesti naujasis plentas Mikytai–Smalininkai, pakeitęs vežimų išmaltus senuosius vieškelius.

Projektuota to plento trasa Viešvilėje turėjo taikytis prie svarbiausių vietos statinių – tvenkinių ir užtvankų, bažnyčios ir dvaro sodybos. Tad kitur tiesiomis miškų proskynomis vestas plentas Viešvilės plotus kirto vingiuodamas

Šiandieninių Viešvilės vaikų globos namų korpusuose dar išliko prieš šimtmetį statytų teismo rūmų fragmentai. 2002 m. liepos mėn.

Iš garsiojo apylinkių geležinkelio teliko griūvančio tilto per Viešvilės upelį liekanos. 2002 m. spalio mėn.

didele S formos kreive, kuria skundžiasi šiandieniniai vairuotojai ir kelių tvarkytojai.

Sutapus skaudžiajam gaisrui ir plento tiesimui, savaip palengvėjo senosios gyvenvietės persitvarkymai. Ne vienas padegėlis metė senąją sodybvietę prie vingiuotojo keliuko į Kalvelius ir kūrėsi prie tiesesnio naujo plento. Taip rytų gale susiklostė „dviguboji“ Viešvilė – dvi sodybų eilės palei lygiagrečius kelius (senąjį ir naująjį).

Būta ir kitokio progreso. 1864 m. rudenį į Viešvilės fabriką iš Tilžės buvo atvežta pirmoji žibalinė lempa – anuomet ryškios šviesos šaltinis, palengvinęs darbą patalpose. Tada buvę daug baimių – gal tas neregėtas įrenginys sprogsiantis, sukeldamas baisią katastrofą. Vėliau prie jų priprasta, tokios lempos paplito visose sodybose, o žibalas pardavinėtas vietinėse krautuvėse. Tik prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui vietoje žibalo liepta naudoti denatūruotą spiritą. Pasakota, kad tuomet įsiveržę rusai puldavo ardyti tas lempas, lupdami iš jų talpas su nuodingu spiritu, o jį gurkšnodami sakydavę „Chorošo“.

XIX a. pabaigoje užsidarant senovinėms įmonėms, toliau liko veikti grūdų malūnas, dar sukęs lentpjūvės gaterį (gateris – mašina su vienu arba keliais tiesiais pjūklais, lygiagrečiai įtvirtintais rėme, rąstams ir tašams pjaustyti išilgai pluošto – red. past.), o vėliau ir dinamo mašiną (elektrogeneratorių), padėjusią naujoviškai apšviesti visą kaimą jau su elektros lemputėmis.

Vis mažiau tebuvo naudojama milo vėlykla – senesniais laikais apylinkių moterys ten nešdavo savo išaustas storesnes medžiagas. Iš tų apveltų audinių vėliau būdavo siuvami patvaresni ir šiltesni viršutiniai drabužiai vyrams ir moterims. Spartėjusi modernizacija sužlugdė senąjį avininkystės verslą, vis daugiau vietos gyventojų įstengdavo nusipirkti dailesnių atvežtinių medžiagų, o vėliau ir gražiai pasiūtų drabužių gausėjusiose krautuvėse ar didesniuose miestuose.

Palaipsniui užgeso ir kitos smulkios Viešvilės gamyklos. Pavyzdžiui, nedidelės spirito varyklos ir alaus daryklos produkciją seniau suvartodavę dvaro darbininkai. Vėliau tuo verstis jau neapsimokėję.

Užtat 1900 m. dvarininkui J. G. A. Šmitui už 900 000 markių (sakyta, kad tai buvusi per menka kaina) pardavus Viešvilės dvarą Hildebrandto (iš Maldyčių prie Marungo Varmėje) akcinei bendrovei, užsiėmusiai medienos ir statybų verslu, čia prasidėjo nauja pramonės ir statybų era. Tada prie nuošalaus Švedkalnio buvo pastatyta didžiulė lentpjūvė, nauja darbininkų gyvenvietė.

1903 m. išparceliavus Viešvilės dvaro valdas, atsirado daug sklypų naujoms statyboms, buvo užstatyti iki tol tušti pakelių ruožai ties buvusio dvaro sodyba. 1902 m. ten pastatyti nauji puošnūs raudonplyčiai teismo rūmai, o 1903 m. nauja mūrinė mokykla.

Iki tol (pavyzdžiui, XIX a. viduryje) gyvavo tik atskiros Viešvilės sodybų grupės, kurias dažniau vadindavo „Kaimo galas“, „Dvaro galas“, „Bažnyčios galas“.

Pavyzdžiui, ties evangelikų bažnyčia stovėjusi didžioji klebonija, mokykla, kunigų našlių sodyba, dvi *karčemos* ir dar kelios sodybos ties turgaus aikšte. „Dvaro gale“ be pačio dvaro sodybos dar buvusi Rodaičio užeiga, vaistinė, daug kumetynų ir kelios valstiečių sodybos. Ten gyveno įvairūs amatininkai ir samdomi darbininkai, talkindavę miško darbuose ir kitur. Toliau tęsėsi popieriaus fabriko ir metalo kalyklų plotai.

Viešvilė ilgokai neturėjo savo mediko. Tada kiekvieną penktadienį arkliniu vežimu atvažiuodavęs daktaras iš Smalininkų, konsultavęs pasiturinčias šeimas (už sėkmingą medicininę priežiūrą jos kasmet jam mokėdavusios po 12 talerių).

XIX a. viduryje (iki prasidedant žibalinių lempų epochai) turtingesnės šeimos pasišviesdavo žvakėmis ar aliejinėmis lempelėmis. Vargingesnieji degindavo eglines balanas. Daugumą vakaro darbų tekdavo nuveikti prietemoje (prie menkos šviesos verpdavo ir ausdavo).

Senieji vietos siuvėjai mokėdavo panaudoti sudėvėtų drabužių geresnes dalis, naujus audinius naudodami tik išeiginiams apdarams. XX a. pradžioje jau gyventa laisviau.

Iki XIX a. vidurio susisiekimas su Tilže būdavęs vargingas. Pavasario potvyniai nunešdavo senuosius medinius tiltus per Nemuno senvages, per atsivėrusius vandenis tekdavo sunkiai ir pavojingai irtis valtimis. Senųjų vieškelių keleivius su jų bagažu pavežDavo pašto vežimai, kelionė būdavusi ilga ir nuobodi. Pakelės užeigose vežikai dar gurkštelėdavo karšto alaus ar kavos. Pašto stotys veikusios Viešvilėje, Smalininkuose ir Vilkyškiuose. Naktį veikdavęs „karijolių paštas“ – karietėlėmis vežti pašto siuntiniai. Mėgta pasakoti apie kelyje užmigdavusius vežikus, kuriuos įgudę arkliai atveždavę į paskirties vietą.

1902 m. rugpjūčio 12 d. pradėjo veikti siaurasis geležinkelis Tilžė–Mikytai–Smalininkai, labai pakeitęs apylinkių gyvenimą. Išsidraikiusioje Viešvilėje buvo įrengtos trys stotelės ir atšaka į naująją lentpjūvę. Atsirado telegrafas, vėliau ir telefonas, daug greičiau keliaudavo ir pašto siuntos.

Kokia buvo Viešvilė jos geriausiais laikais – XX a. pradžioje, Pirmajam pasauliniam karui dar nepakirtus tradicinio gyvenimo pagrindų?

1905 m. Viešvilės kaimui priklausė 289 ha labai geros žemės, o dvarui su jo likusiais padaliniais – dar 672 ha. Kaime gyveno 540 žmonių (iš jų 268 vyrai), o dvare – 847 (425). Kaime lietuviškai kalbėjo 41 evangelikas ir 4 katalikai, o dvare – 68 ir 26. Kaime savo verslą turėjo 4 žydai. Kaimo pusėje stovėjo 49 sodybos su 124 butais šeimoms ir dar 6 vienišių būstais, o dvaro plote – 75 sodybos su 155 butais ir dar 5 būstais.

Anuomet Viešvilė tebebuvo dvilypė – jau likviduojamo dvaro valdos vis dar vyravo, o kaimas tebebuvo menkesnioji dalis. Bendras gyventojų skaičius (1387 žmonės) aniems laikams buvo gan solidus, visoje Ragainės apskrityje tada Viešvilę lenkė tik trijų Smalininkų gyvenviečių junginys (1800 žmonių), o pačiame apskrities mieste tebuvo 4908 gyventojai.

Kita vertus, savita Viešvilės raida, atskirų jos dalių autonomiškumas, labai mišri žemėvalda ir kitkas neleido čia susiklostyti aiškiam miesteliui. Pavyzdžiui, vos per tūkstantį gyventojų anuomet turėję netolimi Žiliai jau klostėsi kaip nedidelis miestas su stambiais mūriniais namais, tankiai užstatytu centru, akmenimis grįstomis gatvėmis, tvarkinga aikšte ir kitais miestiškais atributais. Nelyg iš atskirų skiaučių lopytai Viešvilei tokio vakarietiško miestiškumo ir bendruomeninio vieningumo visada trūkdavo – ten gyventa nelyg atskiruose išdraikytuose kaimeliuose, tik jungiamuose bendro vardo. Iš čia kaip į tikrą miestą važiuota į Ragainę ir Tilžę, kartais pavydžiai žvelgta ir į aiškiau besivysčiusius Smalininkus, kitapus Nemuno stūksojusius Trapėnus.

Vis tik didžioji Viešvilė turėjo daug ką, kuo skyrėsi iš aplinkinių girios kaimelių. Pavyzdžiui, 1912 m. ten veikė garlaivių prieplauka ir traukinių stotis, telegrafo, telefono ir pašto skyriai. Ten buvo didžiojo miškų ūkio būstinė, Viešvilėje veikė sava žemės ūkio bendrija. Turėta savą taupomąją-skolinamąją kasą. Tebeveikė K. Šetlerio metalo dirbinių įmonė, dvi didelės lentpjūvės – Badės iš Berlyno ir Hildebrandto iš Maldyčių (pastarasis dar užsiėmė statybinių medžiagų ir medienos prekyba urmu). Oto Gucaitis laikė sūrinę ir pieninę, o E. Miuleris – malūną. Turėti savi teisininkai – pavyzdžiui, advokatas Kuršaitis, o justicijos tarėjas dr. Šmidtas atlikdavo notaro pareigas. Tebeveikė du dvarai.

Buvo daug krautuvių, prekybos ir aptarnavimo įstaigų. Veikė net keturios užeigos – B. Rodaičio, E. Gucaičio, F. Baumano ir D. Zelau. Veikė dvi galanterijos ir prabangos prekių krautuvės, stiklo ir porceliano dirbinių, trys audinių ir madingų drabužių, dvi kailių, keturios įvairių prekių parduotuvės. Darbavosi du kepėjai, trys mėsininkai (E. Pečiulaitis, J. Bremeris ir K. Hojeris). Miltais prekiavo trys įmonės. Veikė popieriaus ir raštinės reikmenų parduotuvė, jos savininkas dar taisydavo laikrodžius. Dirbo keturi staliai (Kasperaitis ir kiti), du batsiuviai (Krušaitis ir Hiršbekas), dailidė, puodžius, trys kalviai, trys siuvėjai (Varžus, Knispelis ir Henebergas), du račiai (Mikolaitis ir Rafaelis), trys balniai, šulinių kasėjas, spynų meistras, dažytojas ir apmušalų specialistas. Visiems tiems amatininkams ir prekybininkams pakako darbo vos apie 1600 žmonių tada turėjusioje gyvenvietėje. Čia pateiktas gal ir nepilnas verslininkų ir amatininkų sąrašas atspindi anuometinio visai neprasto gyvenimo ypatybes Mažojoje Lietuvoje, tų laikų Viešvilės privalumus.

Autoriaus nuotr.

Tęsinys kitame numeryje

Lietuvos kaimų istorija

Gudaičių kaimas 1938–1948 metais

*Kęstučio Almonaičio prisiminimai**

Gudaičių kaimas ir jo gyventojai

Mano gimtasis Gudaičių kaimas yra tarp Slabadų ir Žvirgždaičių bažnytkaimių. Mūsų sodyba buvo pietvakariniame Gudaičių pakraštyje, todėl artimiausi kaimynai gyveno gretimuose Matarnų, Slabadų, Kryklių ir Raugalų kaimuose. Administracine prasme Gudaičiai priklausė Būblelių valsčiui, Raugalų seniūnijai, o bažnytine – Kudirkos Naumiesčio parapijai. Etnografiniu požiūriu kaimiečiai save priskirdavo zanavykams. Buvo sakoma, kad iki Šešupės gyvena zanavykai, o už jos į pietus – kapsai.

Gudaičių kaimas buvo nedidelis, ilgą laiką jį sudarė šeši ūkiai. Sprendžiant pagal pavadinimą, pirmieji čia apsigyveno Gudaičiai (Gudai). Taip pat kaime gyveno Almonaičiai, Grigaičiai, Stankevičiai, Leščiukaičiai (vadindavome Leščiukais). Vieno kaimyno pavardės neatsimenu. Dauguma šių ūkių buvo tik vidutiniai, tačiau kaimo žemė – labai derlinga, todėl žmonės gyveno gerai, gražiai. Materialine prasme geriausiai atrodė Grigaičių ūkis, tačiau visuomenine veikla labiausiai garsėjo Almonaičiai.

Dainuojantis kaimas

Mano vaikystės metais žmonės dainuodavo, rodos, nei iš šio, nei iš to. Buvo toks laikas – visi dainuodavo! Eidavo vienas pas kitą tiesiog padainuoti. Ne į repeticijas, šiaip sau. Susirenka pas mus ar kitoje sodyboje ir dainuoja. Nustoja, tuomet klauso, kur ir ką kitame kaime dainuoja, sako: „O, matai, Ona tą dainą veda!“ Būdavo, kad susišaukdavo ir tarp sodybų. Užtraukia kas dainą ir klauso, laukia, kad atsilieptų. Tuo metu labai populiarus dalykas buvo talkos. Tai į jas visuomet su daina eidavo ir grįždavo. Kartais dainuodavo ir dirbant, tarkim, linus raunant, gyvulius šeriant. Tik javus kertant jau nelabai išeidavo dainuoti. Dažniausiai traukdavo liaudies dainas, pavyzdžiui, „Ant kalno karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo“. Šią vadindavo „tėvo daina“, nes ją labai mėgdavo dainuoti mano tėvas Pijus.

Jis ne tik dainuodavo, bet ir klausydavo, kas kokius balsus turi. Iš geriausių apylinkės dainininkų subūrė Gudaičių apylinkės jaunimo chorą. Į jį įsijungė mūsų kaimynai, taip pat giminaičiai – tėvo pusbroliai Vincas ir Justinas Antanaičiai iš Kryklių kaimo, motinos seserys Teresė ir Marytė Katkevičiūtės iš Slabadų. Tai įvyko dar prieš mano gimimą, jau 1930 m. choristai dalyvavo Dainų šventėje Kaune. Choras sėkmingai veikė iki pat sovietmečio. Repeticijos vykdavo gerajame mūsų trobos gale, vadinamajame pongalyje, kuriame stovėjo tikrų tikriausias fortepijonas. Jas gerai atsimenu, mėgdavau jose būti. Choras dažniausiai repetuodavo sekmadieniais, gal ir kitomis dienomis. Į repeticijas susirinkdavo ne mažiau kaip 10 žmonių, kartais ir daugiau.

Pirmasis susitikimas su raudonarmiečiais

Tai įvyko 1940 m. birželį, antrą ar trečią okupacijos dieną. Išėjau į pietinėje sodybos pusėje augusį jovaryną pasižiūrėti, ar nepasirodė pirmieji grybai, kuriuos vadindavome juodbaravykiais. Jie augo tik keliose vietose, kurias žinojau. Taigi atėjau į pietinį sodybos pakraštį, iš kurio gerai matėsi Slabadų–Gudaičių kelias. Jis seniau eidavo stačiai į mūsų sodybą. Žiūriu – kažkas ateina. Iškart pagalvojau, kad eina kažkaip keistai: tik vienas grabkrančiu (griovio pakraščiu), kur buvo takelis pėstiesiems, o kiti, koks desėtkas, traukia keliu, kuriuo šiaip niekas neidavo, tik va-

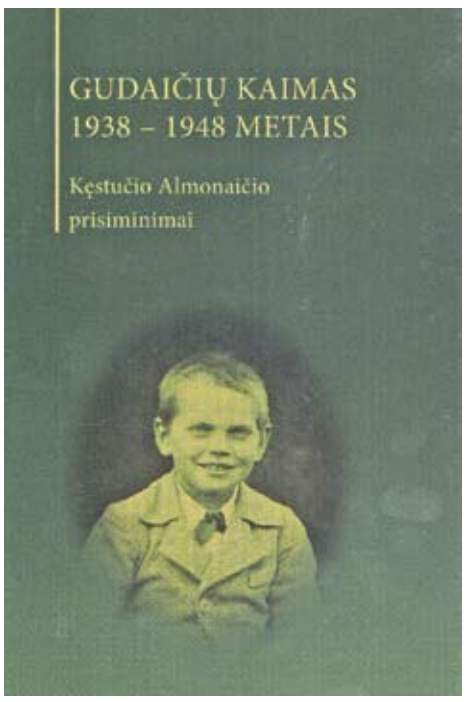

Knygos „Gudaičių kaimas 1938–1948 metais. Kęstučio Almonaičio prisiminimai“ viršelis

žiuodavo arkliais. Greitai pamačiau, kad tie žmonės turi šautuvus. Supratau, jog tai kareiviai. Pasidarė nejauku, pasitraukiau į jovaryno gilumą, atsitūpiau už krūmo. Tuo tarpu kareiviai atžygiavo iki pat sodybos. Tas, ėjęs grabkrančiu (matyt, karininkas), kažką sukomandavo. Tada kareiviai perlipo per griovį ir pasipylė į jovaryną, kuriame aš ir buvau pasislėpęs. Mane jau visai striokas apėmė. Bet jie tik... nusimovė kelnes ir pridergė mūsų jovaryną tikrąja to žodžio prasme. Galėjo kur kitur, paupyje, pamiškėje sustoti, bet ne – atžygiavo ir pridirbo tiesiai po langais. Susitvarkę kariai nuėjo toliau. Manau, tai galėjo būti sovietinių pasieniečių būrys, kuris žygiavo užimti pozicijų prie Vokietijos sienos.

Vokiečių tankai Almonaičių darže

1944 m. vasarą pradėjome girdėti dundesį. Supratome, kad frontas jau čia pat. Ruošėmės jį praleisti namuose, įsirengėme sode slėptuvę. Tiesa, labai prastą, vėliau prie Sintautų buvome gerokai rimtesnę pasistatę. Tam atvejui, jeigu vis dėlto reikėtų trauktis, dalį turto – maisto, drabužių, patalynės – išslapstėme.

Frontas priartėjo kažkaip staiga, nespėjome nė javų nukirsti. Vieną pavakarę į apylinkę privažiavo vokiškų tankų. Be daugelio mažesnių, vokiečiai atsivarė tris milžiniškus tigrus. Laužydami medžius, jie sulindo atbuli į mūsų sodybą, vienas pradėjo ropoti per daržą. Tai pamačiusi, motina išbėgo iš trobos, pradėjo mosuoti rankomis, net grūmoti kumščiu ir šaukti pro liuką išlindusiam tankistui: „Žiūrėk kur važiuoji, ar nematai, kad čia agurkai auga!“ Keista, bet vokietis paklausė, nuvažiavo. Tiesa, manevruodamas po sodybą, išlaužė dar daugiau medžių.

Pastovėję priedangoje, vėliau vokiečių tankai pavažiavo kokį kilometrą nuo mūsų ir išsirikiavo į liniją. Tokią ilgą, kad nebuvo matyti nei vieno, nei kito jos galo. Tada nuvažiavo į rytų pusę, kur kitą dieną įvyko didelis mūšis. Iš abiejų pusių jame dalyvavo gal po šimtą tankų. Per mūšį sudegė Žvirgždaičių miestelis. Ir medinė bažnyčia, ir Šaulių namai, žodžiu, viskas.

Kai po kelių mėnesių galėjome apžiūrėti mūšio vietą, joje tebetįsojo koks pusšimtis sudaužytų ir neberemontuotinų tankų, kurių rusų kariuomenė nebepasiėmė.

Karvės ir karvedys

1945 m. pavasarį prasidėjo karo grobio – karvių bandų – varymas iš Vokietijos

Giminaičių susitikimas po atlaidų. Pirmoje eilėje pirmas iš dešinės sėdi prisiminimų autorius Kęstutis Almonaitis. Pirmas iš kairės stovi jo brolis Vytautas, trečias – brolis Gediminas, penkta – motina Viktorija Almonaitienė. Fotografuota Baukų sodyboje Bliuviškių kaime apie 1939 m.

Gudaičių apylinkės jaunimo choras po sėkmingo pasirodymo 1930 m. Dainų šventėje. Sėdi iš kairės: Elena Šipailaitė, Regina Stankevičiūtė, Teresė Katkevičiūtė, Pijus Almonaitis (vadovas), Elena Valaitytė, Ona Šipailaitė, Elena Venskaitytė. Stovi iš kairės: Jonas Stankevičius, Bronius Katkevičius, Juozas Sabas, Matilda Valaitytė, Juozas Venskaitis, Marija Katkevičiūtė, Juozas Valaitis, Justinas Nešukaitis

(iš Prūsijos) į Sovietų Sąjungą. Jas varydavo ne pagrindiniais, bet šalutiniais keliais. Vakarų – rytų kryptimi einantis Kudirkos Naumiesčio–Slabadų vieškelis tam labai tiko. Tad juo traukdavo didžiulės karvių bandos – šimtai galvijų. Jie buvo vokiškų veislių, stambesni nei mūsiškiai. Karvės kelyje netilpdavo, todėl plūsdavo plačia juosta per mūsų kaimynų laukus, pridarydavo daug žalos. Bandas varydavo rusiškai kalbantys varovai – moterys ir barzdoti vyrai. Matyt, jie nekaip atlikdavo savo darbą, nes karvės labai garsiai mūkdavo. Kartą paklausiau mamos: „Kodėl jos taip mūkia?“ Ši paaiškino: „Kaip jos nemūks, jeigu yra nepamelžtos. Jos gi ligonės, joms skauda.“ Karvių varymas truko gal kokį mėnesį. Niekas nesuskaičiuos, bet per tą laiką pro Slabadus turėjo būti pravaryta dešimtys tūkstančių galvijų.

Taip sutapo, kad kaip tik tuo metu pasibaigė karas. Spaudoje, per radiją ir visais kitais būdais buvo pradėtas šlovinti Stalinas. Be kita ko, jį ėmė vadinti didžiuoju karvedžiu. Kaimo žmonėms šis titulas patiko. Jie labai juokdavosi ir sakydavo: „Tikrai didysis karvedys! Žiūrėk, kiek karvių iš Prūsijos parveda.“

Brolio Vytauto likimas

Karui baigiantis, Vytautui jau ėjo 23-ieji. Draugai labai norėjo jį išsivesti į mišką, bet motina buvo labai prieš, sulaikė jį. Vis dėlto Vytautas palaikė su partizanais ryšį, galbūt ir kokiame jų žygyje dalyvavo. O gal jį kažkas iš kaimynų tiesiog paskundė. Tuomet, 1945 m. pavasarį, jį griebė stribai ir išsivežė į Griškabūdį, įkalino.

Kai taip atsitiko, motina nutarė bandyti prašyti užtarimo pas Salomėją Nėrį. Kaip nekaip giminaitė, su kuria teko kartu bandą ganyti. Nuvažiavo į Kauną, surado ją jau sergančią ligoninėje. Tačiau Salomėja Nėris nieko nepadėjo. Grįžusi iš Kauno, motina vis pasakodavo apie susitikimą ir kartodavo jos žodžius: „Sesyte, sesyte, tu nežinai, su kuo mes susidėjome. Aš nieko negaliu.“ Matyt, ji iš tikrųjų nieko nebegalėjo.

Saugumiečiai Vytautą tardė, mušė, bet nieko neišgavo ir rudenį paleido. Kai grįžo namo, jis atrodė lyg šešėlis – baisiausiai sulysęs, sumuštas, nusilpęs. Visiškai nieko negalėjo dirbti. Pasakojo mums, kaip jį žiauriai kankino, badu marino.

Nuotr. iš Vytenio ir Junonos Almonaičių fotorinkinio

** Publikuojamos ištraukos iš leidinio „Gudaičių kaimas 1938–1948 metais. Kęstučio Almonaičio prisiminimai“ (2012, Kaunas: Keliautojo žinynas). Užrašė ir leidinį sudarė Vytenis ALMONAITIS*

Vasario 16-osios Akto signatarai

Profesoriaus Mykolo Biržiškos laiškai iš Varšuvos

Lietuvių ir lenkų santykių epizodas

Prof. dr. Bronius MAKAUSKAS, Tilžė

Lietuvos ir Lenkijos politiniuose santykiuose greta jų normalios eigos būta ir įvairių reiškinių, kurie kelia ne vien istorikų susidomėjimą. Tarp kitko, istorija leidžia pažvelgti ir susipažinti su mūsų sukaupta patirtimi, iš kurios kartais galima, jeigu norima, pasimokyti, reflektuoti.

Dabartiniai mūsų santykiai su kadaise bendrystėn suėjusiais lenkais dėl politinių padarinių, emocinio turinio vėl traukia visuomenės, politikų ir besidominčių šia Gordijaus sąsaja inteligentų dėmesį. Lietuvoje net pastebimas potraukis „ženkliai prisidėti" prie santykių gerinimo iškeliant politizuotą tezę „pagelbėti nevykėliams politikams", o vienas iš tų „nevykėlių" net moko, „kaip reikia peržengti save" (sic!) ieškant geresnių sprendimų, neva atvesiančių tuos įtemptus santykius prie pageidaujamo lygmens. Žinoma, tai gražus ir siektinas dalykas, tačiau politinių rebusų sprendimas nėra vien gerų norų reikalas. Tarpusavio santykių aiškinimosi pozityvius rezultatus implikuoja geras kaimyno norų, tikslų atpažinimas, jų pagrindimas abipusiu interesu. Tam reikia gerai išmanyti savo ir kaimyno istoriją, suvokti interesus.

Šioje publikacijoje pateikiame skaitytojams ir tyrėjams vieną iš neformalios diplomatijos pavyzdžių, paimtų nuo rankraščių saugyklos lentynos. Mykolo Biržiškos specialioji misija į Lenkija vyko netrukus po garsaus Lenkijos maršalo Juzefo Pilsudskio (Józef Piłsudski) ir Augustino Voldemaro kiek teatralizuoto susitikimo Ženevoje 1927 m. gruodžio 9 dieną. Po Tauragės pučo įtampa tarp Lietuvos ir Lenkijos padidėjo dėl plečkaitininkams suteikto prieglobsčio Lenkijoje ir bandymo juos panaudoti Lenkijos politiniams tikslams prieš Lietuvą. Lietuva, turėdama tokį „kozirį", manė aktualizuosianti Vilniaus klausimą Tautų Lygoje (TL). Didžiosios valstybės buvo linkusios šį konfliktą užbaigti, suprantama, neišeinant už *status quo*, taigi Lietuvą paliekant be Vilniaus. Lietuvai tai buvo nepriimtina.

Ženevoje Pilsudskiui tarptautiniame forume paklausus Voldemaro „Taika ar karas?", suprantama, Voldemaras buvo priverstas atsakyti taikiai. Gruodžio 10 d. Tautų Lygos posėdyje jis pareiškė, jog karo padėties santykiuose su Lenkija nėra. Taip pat Pilsudskis, kuris ėjo ir premjero pareigas, parodė darantis „kompromisą", pareikšdamas, kad Lenkija gerbia Lietuvos teritorijos neliečiamybę. TL, atsižvelgdama į abiejų premjerų pareiškimus, nurodė pradėti šioms šalims derybas dėl diplomatinių santykių užmezgimo.

Lietuva atsidūrė gan sudėtingoje padėtyje. Užmegzti santykius su Lenkija trukdė Vilniaus klausimas. Reikėjo ar anksčiau jį spręsti, ar santykių užmezgimą delsti. Voldemaras tokiai sudėtingai misijai panaudojo gerą lietuvių ir lenkų santykių žinovą, turintį asmeninių ryšių Lenkijos mokslo, kultūros ir politikos sferose, kartu nepalaužiamą Vilniaus priklausymo Lietuvai šalininką, Vilniaus vadavimo sąjungos (VVS) pirmininką, 1922 m. ištremtą iš Vilniaus už lietuvišką veiklą, profesorių Mykolą Biržišką. Būtent tie geri asmeniniai ryšiai bei laikinas atsisakymas VVS pirmininko pareigų leido Biržiškai pavestą jam misiją atlikti. Tiesa, nepilnai. Kaip ir buvo galima tikėtis, valstybės vadovas Pilsudskis jo nepriėmė. Be to, Biržiška su bendraminčiais 1927 m. pabaigoje buvo premjerui Voldemarui pateikę koncepciją prie LR Ministrų kabineto įsteigti specialią kolegiją Vilniaus krašto reikalams spręsti. Taigi jis, premjero įsitikinimu, buvo pajėgus išsiaiškinti tikrąją padėtį Vilniuje ir Lenkijoje, lenkų visuomenės (elito) nusistatymą Lietuvos ir Vilniaus atžvilgiu.

Biržiškos misijos Vilniuje[1] (čia jis bandė sureguliuoti vilniečių organizacijų tarpusavio santykius), Varšuvoje, Krokuvoje ir Lvove (santykiai su ukrainiečiais, kuriuos paremdavo Lietuva) nuotrupos, atskleistos laiškuose žmonai (kaip priedanga), leidžia daryti prielaidą apie anuometinių santykių ne tik sudėtingumą, bet ir dar gyvas šių tautų bendravimo tradicijas. Taigi misijos anuomet buvo kito pobūdžio, vyko kito „įdirbio" pagrindu ir buvo „prognozuojamos". Vilnius buvo ne vien, kaip dabar norima pavaizduoti, konflikto šaltinis, bet kartu ir svarbus lietuvių tautos konsolidavimo veiksnys po daugelio metų dezintegracijos. Tačiau Vilnius buvo ir autentiško emocionalaus sentimento šaltinis daliai lenkų elito, nedemonstruojančio aneksionistinių kėslų. Voldemarui rūpėjo geriau išsiaiškinti jų pozicijas ir įtakingumą.

Suspendavęs narystę VVS, Biržiška per Rygą atvyko į Vilnių 1928 m. sausio 25 d. Tuo pačiu keliu atgal į Lietuvą išvyko vasario 14 d.

Lenkams jo kelionės tikslai nebuvo paslaptis, todėl jis palyginti nesunkiai gavo du ypač svarbius pasimatymus – su užsienio ir švietimo ministrais Augustu Zaleskiu ir Gustavu (Gustaw) Dobruckiu.

Laiškuose, siunčiamuose ir perduodamuose žmonai (informacija juose skirta Lietuvos URM, Vyriausybei), atsiskleidžia Biržiškos nuomonė apie vizitus ir susitikimus.

Biržiška buvo palankiai sutiktas lenkų spaudos. Specialiai pabrėžiami jo moksliniai, organizaciniai nuopelnai, vos vienu sakiniu užsiminta apie tremtį iš Vilniaus už „antiseiminę veiklą" 1922 m.

Kaip originalus mokslininkas ir lenkų reikalų žinovas, Biržiška dar bent kelis kartus buvo naudojamas santykiams su lenkais zonduoti. Buvo už santykių normalizavimą laikantis abipusės pagarbos principų, bei, jo tvirtu įsitikinimu, neginčijamą Vilniaus priklausymą Lietuvai. Jo pozicija dėl Vilniaus ir santykių su lenkais ne visuomet patiko valdantiesiems, kartais netenkino ir jo artimų bendradarbių. Tuo jis ir buvo originalus, mat savo poziciją grindė argumentais, dalyko apmąstymu, patirtimi[2].

Įspūdžius iš kelionės po Lenkiją Biržiška skelbė *Lietuvos aide* dar „karštus"[3], o papildė po daugelio metų, jau kiek kitomis aplinkybėmis[4]. Tai jau atskiros publikacijos tema.

Savo ruožtu naudinga dalytis istorijos nuotrupomis, jos daro praeitį „žmogiškesnę", suprantamesnę.

Prof. Mykolas Biržiška Laiškai iš Varšuvos

Mykolas Biržiška (1882 08 24 Viekšniuose – 1962 08 24 Los Andžele, JAV) – teisininkas, lietuvių literatūros istorikas, Vasario16-osios Akto rengėjas ir signataras, profesorius (1922), akademikas (1941). Baigė Maskvos universitetą (1907). Studijų metais dėl dalyvavimo Lietuvos socialdemokratų partijos veikloje suimtas (1902), kalintas Maskvos Butyrkų, Vilniaus ir Kauno kalėjimuose (1902–1903). Dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime (1905). Po studijų dirbo Vilniaus advokato Tado Vrublevskio padėjėju (nuo 1907), vėliau Vilniaus žemės banke (1909–1915). Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto narys (nuo 1915). Lietuvos Tarybos narys (nuo 1917), Lietuvos Respublikos švietimo ministras (1918–1919), Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas (1919–1922). Vilnių užėmus Sovietų Rusijai, V. Kapsuko bolševikų vyriausybės trumpai kalintas (1919). Dirbo Kaune, redagavo dienraštį *Litwa* (nuo 1920). Pirmą kartą Vilnių užėmusios okupacinės Lenkijos valdžios suimtas (1921), bet teisme neįrodžius kaltės paleistas. Kitais metais vėl suimtas, apkaltintas tėvynės išdavyste ir įkalintas Lukiškių kalėjime. Grėsė mirties bausmė, bet įsikišus Tautų Sąjungai kartu su kitais 32 lietuvių veikėjais deportuotas į Lietuvą. Lietuvos (nuo 1930 – Vytauto Didžiojo) universiteto profesorius (1922–1939), rektorius (1926–1927), Vilniaus vadavimo sąjungos pirmininkas (1925–1935), Vilniaus universiteto profesorius ir rektorius (1939–1943). Sovietų Lietuvos mokslų akademijos narys ir pirmasis pirmininkas (1941). Nacistinės vokiečių okupacinės Lietuvos valdžios pirmojo generalinio patarėjo Patariamosios tarybos pirmininkas (1941–1944). Artėjant Rytų frontui ir sovietų okupacijai, emigravo į Vakarus (1944). Pabaltijo universiteto Hamburge ir Pineberge (Vokietija) profesorius (1946–1949). Persikėlė į JAV (1949). Parašė darbų, skirtų lietuvių literatūros ir kultūros istorijai, folklorui – *Mūsų raštų istorija* (1920), *Dainų literatūros vadovėlis, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos* (2 t., 1928–1938), *Senasis Vilniaus universitetas* (1940, 1955) ir kt. Išleido atsiminimų knygą *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose* (1938). Spaudoje paskelbė per 2,5 tūkstančio straipsnių (iki 1940). VDU (1932) ir Latvijos universiteto (1934) Garbės daktaras.

LCMAB RS, F12-1291
(dabar – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius)

1928.I.27 Mamuček brangioji! Rašau Tau, tik ką atvykęs Varšuvon, tikriau – jau pustrečios valandos kai atvykęs, nes turėjau ilgai važiuoti po miestą iki suradau liuosą viešbutį (sustojau nekokiame – Hotel Krakowski na ul. Bielańskiej – tokių apdriskusių, kad ir mažesnių, yra ir Kaune), o viešbuty 1 ½ val. laukiau iki pasiliuosuos vieta – taip ir įėjau į kambarpalaikį su dar nepataisytu patalu. Vilniuje, žinoma, buvau sustojęs pas Gumovskius[5] – visi sveiki pas juos ir pas Vladus, tik Motina kelias dienas, pasirodo, gulėjo užgavusi koją, bet prie manęs atsikėlė ir vaikščiojo. Į Vilnių atvykau labai pavargęs, nes reikėjo iš Rygos naktį važiuoti ir naktį keltis iš traukinio į traukinį, išsėdėjęs Žemgalėj 1 ½ val., o Turmonte irgi per valandą. Vilniuje vaikščiojau tik pas lietuvius, vengdamas lenkų iki pasimatysiu su svarbesniais Varšuvoje. Vis dėlto „Vilniaus Aide" jau turėjau atšaukti lenkų paleistų gandų, jog važiuoju kaip „pełnomocnik rządu litewskiego ze specjalną misją" [Lietuvos vyriausybės įgaliotinis su specialiąja misija: laužtiniuose skliaustuose visur B. M. pastabos] – Jonynas[6] turėtų numerį gauti ir pasirūpinti, kad mano atšaukimas būtų žinomas ir Nepriklausomos Lietuvos visuomenei. Lietuviai – vilniečiai tuo atžvilgiu nėra sublokuoti [vieningi] – kalbėjau su dr. A[7] (atsistatydinusiu Komiteto pirmininku), kun. Kr.[8], Stš.[9] ir kitais. Pasakyk Marilei[10], jog laiškus įteikiau Stašytei[11] [...] bet jų nemačiau.

Vilnius man kažkodėl dar menkesnį įspūdį padarė negu pernai. Gatvėje susitikau su buvusiu policijos komendantu [...], kuris buvo mus iš gimnazijos išmetęs; labai maloniai pasikalbėjova...

Turėjau kratytis žydų korespondentų, bet lenkų, rodos, nieks iš laikraštininkų manęs neieškojo, turbūt manydami, jog nieko naujo iš manęs neišgirs. Dalis lietuvių nusiminusi dėl nedalyvavimo rinkimuose, lenkų laikraščiai rašo, jog [nevienareikšmiai – ?] vis viena imsią sau „patikimą" arba atiduosią balsus valdžiai – turbūt, kas ruošiama – kokie Cijūnėliai[12]. Mažumos taip pat supyko ant lietuvių, gal nebe pamato, nes lietuviai patys kalti užsiangažavę ir paskui nutraukę. Jei dabar išeis kokia košė, reikėtų kai kuriuos lietuvius dėl jos pakaltinti. Visa tai pranešk Jonynui. Tuo tarpu nieko neturiu pranešti telegrama ar korespondencija – jei valdžiai bus kas reikalinga iš mano laiško paskelbti, tegu skelbia. Šiandien mėginsiu kai ką prieiti, nors tai nėra lengvas dalykas. Dabar bučiuoju Tave ir mergaites ir skubu prie klausimų apgalvojimo, kuriais reiktų kalbėtis su atskirais lenkais. Tavo Myk. [Mykolas].

[Prierašas laiško pabaigoje]
Lydos kareivinėse[13] yra kaip buvę, militarinis judėjimas Valkininke.

1928.I.27 (penktadienis). Mamuček mano mylimoji ir judvi špuntės!

Prof. Mykolas Biržiška

Rašiau Tau tik atvykęs Varšuvon, dabar rašau baigdamas dieną ir grįžęs savo viešbutin. Visą dieną paskyriau pirmam apsipažinimui ir vaikščiojimui po miestą susiorientuoti. Nors toliau, ką rašysiu, nieko tokio nebus, bet visgi nenorėčiau spaudai duoti, nes man ypačiai pat pradžioje svarbu tokiu mažmožiu sau tolesnių žingsnių neapsunkinti. Tai tegu Ministerija bus kurse to, bus naudojimu ar ruošimu, bet tegu tuo tarpu pasitenkina laikraščių žinute, jog sausio 27 d. atvykau per Vilnių Varšuvon. Mano darbas aiškėja, eisiu dviem kryptim: politinių pasikalbėjimų ir pažinimu kultūros, ypačiai mokslo darbuotojų srityje.

---

[1] Plačiau žr.: V. B. Pšybilskis, *Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 240 ir kt.

[2] V. Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, Vilnius, 2007, t. 1, p. 349.

[3] Pvz., *Lietuvos aide*, 1928 m. vasario 6 d., nr. 5 (apie pasikalbėjimą su A. Zaleskiu).

[4] M. Biržiška, *Per Vilnių į lenkus, 1928*, Kaunas, 1939.

[5] Neiššifruota.

[6] Ignas Jonynas (1884–1954) – Lietuvos istorikas, diplomatas. 1922–1929 m. dirbo Užsienio reikalų ministerijoje. Tautų Sąjungos, Lenkų ir kitų departamentų direktorius.

[7] Danielius Alseika (1881–1936) – gydytojas, 1923–1928 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto, 1929–1934 m. draugijos „Kultūra" pirmininkas. Tuo metu dėl Lietuvos politikos gairių pasikeitimo buvo priverstas atsistatydinti. Atrodo, M. Biržiška tuo nebuvo sužavėtas.

[8] Petras Kraujelis (1882–1933) – kunigas, Lietuvos ir Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas. 1922–1933 m. lietuvių švietimo draugijos „Rytas", veikusios lenkų aneksuotame Vilniaus krašte, pirmininkas.

[9] Tikriausiai Konstantinas Stašys (1880–1941) – Vilniaus lietuvių veikėjas, 1922 ir 1927–1939 m. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas, Vilniaus burmistras (1939 gruodžio 6 – 1940 birželis).

[10] Atrodo, tai Marcelė Kubiliūtė (1898–1963) – politikos, spaudos ir visuomenės veikėja. 1925–1940 m. Kaune Lietuvos užsienio reikalų ministerijos šifruotoja, pirmoji sekretorė. Buvo atsakinga už lenkų aneksuotos Lietuvos lietuvių rėmimą laikraščiais, pinigais, knygomis.

[11] Ko gero, K. Stašytė, Konstantino Stašio dukra (vėliau Juchnevičienė).

[12] 1928 m. Švenčionių apskrities lenkai pateikė Kretonių sodžiaus Motiejaus Cijūnėlio „lietuvišką kandidatūrą" į Varšuvos Seimą, nors aneksuotos Lietuvos lietuviai atsisakė dalyvauti rinkimuose. Cijūnėlis su storastijos valdininku važinėjo po lietuviškas klebonijas (Adutiškyje, Kamajuose, Vosiūnuose) ir reikalavo, kad klebonai ragintų už jį balsuoti. Tai toks, Kudirkos terminologija, „lietuviškas judošius".

[13] 1927 m. rugsėjo 8–9 d. vykęs sukilimas Tauragėje, nukreiptas prieš 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo organizatorius, taip pat nepavykę sukilimai Alytuje ir Vilkaviškyje. Prie sukilimų organizavimo aktyviai prisidėjo socialdemokratas, III Seimo narys Jeronimas Plečkaitis. Lietuvių politiniais emigrantais susidomėjo Lenkijos valdžia ir pasiūlė jiems paramą. 1927 m. pabaigoje bandyta formuoti karinį plečkaitininkų junginį Lydoje, kuris su Lenkijos kariuomenės parama, kaip teigė Lietuvos oficialūs šaltiniai, būtų nuvertęs Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro režimą. Dalyvaujant pačiam J. Pilsudskiui buvo aptariamos Lenkijos karinės akcijos atvesti į valdžią Lietuvoje plečkaitininkus detalės. Tačiau plečkaitininkai turėjo pernelyg silpną palaikymą Lietuvoje, kad Lenkija ryžtųsi tokiam žingsniui. Jie tapo tiek Lietuvos, tiek Lenkijos valdžios politinės spekuliacijos objektu. Biržiška, matyt, turėjo užduotį būdamas Lenkijoje ištirti plečkaitininkų panaudojimą Lenkijos politikai Lietuvos atžvilgiu.

Tęsinys kitame numeryje

Lietuvos pasipriešinimo istorija

Manipuliavimo žuvusiais juodosios technologijos

Partizanų kompromitavimas ir demonizavimas

Doc. dr. Vladas TERLECKAS, Nepriklausomybės Akto signataras, Vilnius

Vladas Terleckas

Karo po karo laikais Kremliaus statytiniai Lietuvoje visaip bandė nuteikti tautą prieš partizanus. Žurnalistai ir propagandistai – čekistai pylė paplavas ant kovotojų, vietinė nomenklatūra organizavo susirinkimus, mitingus, kuriuose buvo kurstoma neapykanta ginkluotam pogrindžiui. Net 1953-12-10 LKP(b) CK biuras niršo, kad „Blogai ugdomas gyventojų neapykantos nacionalistams <...> jausmas“ (cit. pagal: „Lietuvos partizanai Žemaičių apygarda (1945–1953 m.)“, V., 2010, p. 374). To siekiant lipdyta partizanams žudikų etiketė.

Dabar vėl gaivinamas sovietinis partizaninio karo istorijos traktavimas pagal stereotipinę schemą, numatančią daug nekaltų aukų, ypač žiaurų susidorojimą su šeimomis, vaikais, moterimis, seneliais; partizanams kergiamas civilių gyventojų žudikų įvaizdis.

„Partizanų teroro aukų atminimo knygos“ („Knyga“) pratarmėje išreikštas nepasitenkinimas, kad istorikas M. Pocius sumažino partizanų nužudytų vaikų ir nepilnamečių skaičių (nurodė ne mažiau 300) ir rėmėsi vien teoriniais skaičiavimais. Turimas mintyje jo panaudotas ekstrapoliacijos metodas, kuris plačiai taikomas statistikos specialistų. „Knygos“ sudarytojams niekas netrukdė „neteoriškai“ suskaičiuoti žuvusius nepilnamečius. Pocius kritikuotinas ne už skaičiavimo metodiką, o už besąlygišką pasitikėjimą „Kruvinos žudikų pėdos“ („Pėdos“) sąrašuose padidintais žuvusiųjų skaičiais. Šaipomasi ir iš istoriko R. Jokimaičio, kuris pirmas atkreipė dėmesį, jog „Pėdose“ prie partizanams priskirtų aukų (paauglių) nemažai yra stribukų.

Pratarmėje nors dėl akių derėjo paminėti 5 tūkst. lietuvių tremtinių vaikų kapus Sibire, Maceikų lageryje mirusius 70 kūdikių (*www.delfi.lt*, 2012-01-02). „Knygos“ sudarytojams rūpi kas kita – pareklamuoti J. Jarmalavičiaus skaičius apie nužudytus 52 kūdikius ir 993 paauglius iki 16 metų. Jie – „patikimesni“, nes didesni.

Lyginant „Pėdų“ ir „Knygos“ vardinius sąrašus, paaiškėja, kad pastarosios sudarytojai ganėtinai išbrokavo „Pėdų“ sąrašus. Iš juose partizanams priskirtų aukų – 84 Pietų Žemaitijoje nepilnamečių – į „Knygą“ neįrašyta beveik pusė jų (39). Toks buvo klastojimo užmojis! Šį skaičių turime mažinti dar 21 žuvusiais tos amžiaus grupės stribukais, milicininkais. Tarp kitko, jauniausias stribas J. Kasmauskas teturėjo 15 m. Taip pat paaiškėja svarbus momentas, o būtent, kaip rašoma „Pėdose“, Raseinių r. buvo virtęs vaikžudysčių „lyderiu“ (38 nužudytieji). Į „Knygą“ neperkelta iš „Pėdų“ net 22 šio rajono „aukos“. O kituose Pietų Žemaitijos rajonuose nužudytų nepilnamečių skaičius vidutiniškai buvo padidintas po 4.

Visuose Pietų Žemaitijos 5 rajonuose absoliučią žuvusių nepilnamečių sudaro 16–17 m. paaugliai. Atsižvelgiant į „Knygos“ korekcijas, Šilalės, Šilutės ir Tauragės rajonuose nežuvo kūdikių ar mažamečių. Jurbarko r. nužudyta vienintelė 2 m. D. Kuncaitė, Raseinių r. – 7 mėn. Grigalių kūdikis.

Tęskime nepilnamečių aukų šiame regione skaičiavimą. Iš maždaug 24 partizanams priskirtų aukų yra pagrindo (dėl keliamų kontroversijų apie žudikus) išbraukti A. Jankausko 4 vaikus. Beliktų per 10 m. 20 nužudytų nepilnamečių, arba kiekviename rajone po keturis. Padauginę iš visų Lietuvos rajonų skaičiaus (44), rastume, jog hipotetiškai galėjo žūti apie 176 nepilnamečiai. „Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje“ („Dzūkijoje“) pateikta labiau kontrastinga nepilnamečių aukų statistika: Alytaus r. nužudyti 57 nepilnamečiai, Lazdijų r. – 88 ir Varėnos r. – 9. M. Pociaus ir kitų visiškai nesudomino Varėnos r. fenomenas. Kaip rašoma „Knygos“ vardyne, Alytaus r. nužudyta nepilnamečių 18 mažiau, o Lazdijų r. – net 52 mažiau. Iš „Dzūkijoje“ įrašytų neva Varėnos r. partizanų nužudytų 9 nepilnamečių „Knygoje“ tėra vos 2. Taigi „Dzūkijoje“, lyginant su „Knyga“, nepilnamečių partizanų aukų skaičius didesnis beveik 2 kartus. Iš tikrųjų jų klastojimo mastas buvo didesnis, nes „Knygoje“ partizanams priskirtas ne vienas paauglys, – NKVD auka (pvz., du A. Augustinavičiaus vaikai). Kodėl „metraštininkai“ taip klastojo Alytaus ir Lazdijų rajonų nepilnamečių žūčių statistiką, ką siekė nuslėpti? Tai galėtų paaiškėti tik atlikus specialų tyrimą. Kol to nėra, telieka pateikti kai kuriuos samprotavimus. Pirma, „Dzūkijoje“ pateikti absurdiškai maži partizanų nukautų stribų ir milicininkų, tarp kurių būdavo nepilnamečių, skaičiai. Remiantis šiuo leidiniu, Lazdijų r. partizanai nukovė vos 2 stribus ir tiek pat milicininkų. Gryna kvailystė. Antra, kaip ankstesnėje publikacijoje rašyta, Dzūkijoje represinės struktūros partizanams kompromituoti plačiai naudojo užmaskuotas šeimų su vaikais žudynes. Nežinome, kiek jų nužudė plėšikai, žuvo atsitiktinai.

Ne visi partizanų mirties bausme nuteisti nepilnamečiai buvo nekalti, nekenkė jiems, neterorizavo kaimiečių, mokytojų, mokinių. Daug paauglių buvo komjaunuoliai, aršūs aktyvistai, visi ginkluoti, stribų saugomi, ne vienas šnipinėjo. Į „socializmo statybą“ buvo įtrauktas net 15-metis pionierius R. Bukauskas. Jis buvo paskirtas klubo-skaityklos vedėju, tėvas dirbo Medininkų apyl. pirmininku. Literatūroje esama pakankamai nuorodų apie grybaujančius paauglius ten, kur grybai niekada neaugdavo; prie partizanų slėptuvių ženklinusius medžius, išdavinėjusius bunkerius ir partizanus ir t. t. Nepamirškime ir I. Tkačenkos nurodymo į įvairius ginkluotus būrius verbuoti piemenis.

„Knygoje“ neatsisakyta sovietinės klastos – represinių struktūrų ar jų talkininkų nužudytus vaikus, paauglius priskirti partizanams. Vienas tokių labiausiai šokiruojančių pavyzdžių – paauglio (16 m.) Vacio Dveilio žiaurus nužudymas. Šis bjaurus partizanų šmeižtas seniai dokumentiškai paneigtas. Vis vien „Knygoje“ rašoma, kad šį vaikiną 1950 m. spalį Daugėliškių k. (?) Pakruojo r. **namuose** nušovė partizanai. Iš leidinio „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose“ (Kaišiadorys, 1996, p. 67–68) žinoma, kad jį kankino iki išprotėjimo MGB agentų specialioji grupė, po to jį nušovė ir **užkasė miške**. Žudikai melavo motinai, jog jos sūnų nužudė banditai, o jų viršininkai ataskaitose parašė, kad buvo nušautas bandant pabėgti, suvestinėse buvo priskirtas prie partizanų nužudytųjų.

Dar bjauriau „Knygoje“ tarp partizanų aukų matyti Karvazų k. minėto ūkininko Stepo Breivos su žmona augintus 6 vaikus. Jauniausiems „liaudies priešams“ Bronytei ir dvyniui broliukui ėjo 8 m., Elvyrutei buvo 9 m., likusiems – 12, 14 ir 15 metų. Tokius pat jausmus sukelia įrašymas į „Knygą“ MGB provokacinės kombinacijos metu nužudytų L. Augustinavičiaus 6 m. ir 8 m. sūnų, dvimetės Nijolės Aranauskaitės ir kt. Jei partizanams juodinti reikia klastos, ne kokie propagandistų reikalai. Matyt, partizanų žiaurumą turėtų liudyti ir „Knygos“ pasaka apie 6-mečio Babrausko žūtį 1947-01-11 Radžiūnų k. Alytaus r. Esą jis buvo nušautas, partizanams užpuolus jo namus. Nenurodoma, kad būtų žuvę jo tėvai, artimieji. Vadinasi, vaikiukas turėjo savo namus, partizanams buvo tiek pavojingas, kad jie puolė trobą. Atkreipkime dėmesį į dar vieną šios absurdiškos pasakos aspektą. „Knygoje“ įprasta žuvusius baudėjus, aktyvistus vadinti nužudytais, o šis vaikinukas nusipelno garbingesnės mirties – nušovimo. Remiantis daugybės leidinių informacija, okupanto struktūros nužudė ne mažiau kaip 83 vaikus ir nepilnamečius. Būtina tęsti tyrimą.

Partizanų brutalumą turėjo rodyti ir moterų žudymas, todėl sovietiniuose sąrašuose jų skaičius ir dalis tarp visų aukų buvo padidinta. Į Raseinių r. žuvusiųjų sąrašą „Pėdose“ buvo įrašytos 127 moterys (kartu su nepilnametėmis), jos sudarė 22% visų aukų. Alytaus r. moterų dalis tarp žuvusiųjų siekė net 31%. „Knygos“ sudarytojai „nesuteikė“ nukentėjusių nuo partizanų statuso 82 raseiniškėms ir 53 alytiškėms. Atidžiai įsižiūrėkime į šiuos skaičius, rodančius, kad net 65% Raseinių r. moterų, Alytaus r. – 39% nužudė ne partizanai.

„Knygoje“ įrašytos kelių merginų išprievartavimo ir nužudymo istorijos. Viena jų pasekta pagal ypač „patikimą“ šaltinį – „Dievai jų nepasigailėjo“ (V., 2008, p. 208). Esą 15-metė Zita Striaukaitė (Kretingos r.) 1948 m. buvo išniekinta ir nužudyta; sodyba sudeginta. Bet tai įvyko jai grįžus į namus iš šokių. Kas anuomet tokio amžiaus mergaites leisdavo į šokius? Tebūnie. Iš šokių turėjo grįžti vėlų vakarą, namuose turėjo būti tėvai. Ar jie abejingai stebėjo dukros dramą? Tėvai gindavo savo dukrų garbę ir netekdavo gyvybės. Pvz., Kurklių krašte stribai nušovė Antaną Juknevičių, bandžiusį apsaugoti dukrą nuo išprievartavimo („Kurkliai“, K., 2011, p. 139). O gal ši istorija buvo kitokia, kiti ir žudikai. S. Abramavičius knygoje „Žalio Velnio takais“ (K., 1995, p. 85) pasakoja, kaip būdavo surandami prievartautojai. 1946-12-31 Rumšiškių vlsč. Milžinų k. Ulozos sodyboje susirinkusius sutikti Naujuosius metus kaimiečius ir partizanus netikėtai užpuolė kareiviai ir stribai. Nuo stribo automato serijos žuvo 17 m. perkopusi dukra Stasė, motina, regis, buvo tik sužeista. NKVD tardytojai, grasindami Sibiru, liepė apklausiamiems sakyti, kad „banditai“ bandė moteris išprievartauti ir besipriešinusias nušovė. Pasak J. Abramavičiaus, iki 1994 m. tokiais liudytojų „parodymais“ patvirtinta istorija buvo dar vienas partizanų žiaurumo įrodymas. Prisiekusieji prisiminti visas civilių aukas veidmainiauja, į „Knygą“ neįrašė Levutės Raulynaitės. Ji užpulta prievartautojo, stribo, gynėsi ir buvo nušauta. Taip pat liudijama, kad Jankų stribai (Šmakovas, Bakys ir kt.) Paltanavičynės miškelyje nuogas dvi merginas sulenktas pririšo prie medžio ir iš eilės prievartavo (A. Garmutė „Tėvo vasara“, K., 1996, p. 74, 76). Klastočių meistrams sunkiai sekasi pinti melagysčių virvę. Antai 1984 m. toks istorikas S. Laurinaitis rašė, kad kun. Lelešius išniekino ir nušovė Birutę Meškelevičiūtę, kartu su J. Lukša nužudė jos motiną ir brolį („Tiesa“, 1984-01-24). Į „Knygą“ šios aukos įrašytos, bet neužsimenant apie merginos išprievartavimą. Gal todėl, kad Atgimimo laikais šis pasibaisėtinas melas buvo demaskuotas, plačiai komentuotas. Už tai „Knygos“ sudarytojai „pataiso“ S. Laurinaitį, rašiusį, kad 1946 m. buvo paprasčiausia nušauti naujakurys Baltrušaitis, žmona ir dukra. Juk „Knygoje“ sukurpta kraupi žudynių scena: Baltrušaičiui išpjaunamas liežuvis, dukra išprievartaujama ir nupjaunamos krūtys. Nurodytas šio melo šaltinis minėtas S. Laurinaičio rašinys „Tiesoje“ ir kažkoks „Gairių“ archyvas. Klastojimas nesiliauja.

Bronė Pupeikytė-Šinkūnienė (iš buvusio Antazavės vlsč.) liudija, jog jos sesuo Valė buvo siaubingai sudaužyta ir išniekinta. Ji išėjo pas partizanus, juos užpuolus priešams, sąmoningai palypėjo į kalnelį ir buvo nušauta („Aukštaitijos partizanų prisiminimai“ (APP), V., 2008, p. 824, 826). Šiame leidinyje nurodytos dar dvi smogikų ir stribų daužytos bei išžagintos moterys (p. 138, 198). 1946 m. gruodį Papilio vlsč. stribas S. išprievartavo ir užkrėtė venerine liga už grūdų prievolės neįvykdymą areštuotas 16 m. Gegelevičiūtę ir 4 vaikų motiną Karoliną Benelienę („Lietuvos aidas“, 1997-01-07). Klaipėdos apsk. stribų vadas I. Charinas išniekino mokytoją J. P. („Vakarinės naujienos“, 1994-06-28). Leidinyje

1950 m. spalio 30 d. 16-metis A. Marmokas nušautas, kai bėgo iš baudėjų apsuptos sodybos. Nuotr. iš Arvydo Anušausko knygos „Teroras 1940–1958 m.“, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 112

„Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai“ (*AŽPP*) daugiskaita rašoma apie suimtųjų prievartavimą, bandymus tai padaryti tardytojų kabinetuose. O. D. prisipažįsta, kad Šubertinėje tardytojas mėgino ją išžaginti (AŽPP). Kitur rašoma: „Pasak žmonių, čekistas Kurkinas tardymo metu išprievartavo ir nukankino 6 klasės mokinukę“ (A. Kisielius „Blėsta laužų žarijos“, V., 1999, p. 69). Taip pat užrašyta ne viena istorija apie prievartautojus kareivius. 1951-02-14 į Pavidaujo k. gyventojo Povilo Lekecko namuose keli NKVD kareiviai siekė išprievartauti jo žmoną, bet jai pavyko pabėgti (AŽPP, p. 163). Prienų krašte (Laukiškių k.) kareivio noras išprievartauti baigėsi tragiškai – Drulių šeimos išžudymu. Išlikusi jų dukra Kazė pasakoja, kad 1944 m. spalį į jų namus atėjęs kareivis pareiškė, jog eis miegoti su jos 17 m. seserimi Anele. Jis nušovė bandžiusį sugėdinti dėdę, po to ėmė pleškinti į kitus šeimos narius, nušovė motiną, sužeidė seseris ir brolį. Leisgyvę Anelę išprievartavo. Tėvas, to nepakėlęs, po kelių dienų pasikorė (A. Garmutė „Išėjo broliai“, p. 124)

1945 m. rugsėjo mėn. I. Tkačenkos pranešime nurodyta, kad Marijampolės apsk. Skriaudžių k. du kareiviai išprievartavo jaunutę Zaicevo dukrą. 1953-05-22 LSSR MVD pažymoje rašoma apie MVD Nemenčinės r. skyriaus įgaliotinio Imenickio įvykdytą nusikaltimą: grasinant sušaudyti Cendrovskio šeimą dukros išprievartavimą. 1945 Trakų apsk. partijos komiteto tarnautojas Mustegevas, grasindamas ginklu, Žiežmarių vlsč. išprievartavo sovietų kareivio žmoną („Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas“, p. 168, 260, 281).

Atrodo, net Pociui nepavyko rasti partizanų – moterų žagintojų. A. Garmutė užrašė pasakojimą apie „laukinio“ partizano įvykdytą šį sunkų nusikaltimą. Silpstant pasipriešinimui, nuo partizanų būrio atsiskyręs Bijūnas – Buzas vaikščiojo vienas, plėšikavo, girtuokliavo, išprievartavo ir nužudė ryšininkę Šiugždinytę („Knygoje“ jos nėra). Greitai kovotojai tai išaiškino ir už šį partizanų vardą teršiantį poelgį Karo lauko teismo sprendimu sušaudė nusikaltėlį (A. Garmutė „Išėjo broliai“, p. 118–119). Apibendrinant šį klausimą tiktų perfrazuota patarlė: kuo patys kvepėjo, tuo tepė partizanus. Prisimintina, kad LLA karo lauko teismo nuostatose (1945-12-20) smurtas prieš moteris buvo priskirtas prie nusikaltimų.

Tęsinys kitame numeryje

Kas buvo tie aisčiai?

Prof. dr. Eugenijaus Jovaišos kalba, pasakyta 2012 m. gruodžio 14 d. per savo monografijos „Aisčiai. Kilmė“ pristatymą Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje

Atkelta iš 1 p.

bei kultūros mokslai turi į tai atsižvelgti ir atitinkamai rikiuoti etnochronologiją. Tačiau vėlgi ne – toliau kaip iš gausybės rago pilasi slavų protėvynių teorijos ir dabar jau populiaru tapo slavus gimdyti vakarų baltų /aisčių aplinkoje;

8) savotišku kompromisu sprendžiant ir nesprendžiant etninės istorijos klausimus tapo polietniškumo paieškos baltų pasaulyje. Lapkričio mėnesį tarptautinėje konferencijoje išgirdau lenkų Anos Bitner-Vrublevskos pranešimą, iš kurio sužinojau, kad visas Lietuvos ir Latvijos pajūris geležies amžiuje buvo polietninių kultūrų zona. Kažkoks nesusipratimas, kurį nežinia kokių paskatų ir kokių išvedžiotų argumentų vedini perša mūsų kaimynai. Apskritai polietniškumas senovės žmonių gyvenime yra kažin ar įsivaizduojamas reiškinys.

Tokie reiškiniai neramina, ir aš pamėginau pažvelgti į šiuos procesus iš lietuvio archeologo pozicijų tarsi atsistumdamas nuo įsigalėjusių supratimų ir sakydamas sau: „Ar tikrai taip yra?“ Paaiškėjo, kad šis klausimas pasaulį jaudina ne mažiau nei mane patį, ir jis gyvai aptariamas. Susipažinau su reikšmingais darbais, kurie kitaip, pavyzdžiui, mato vadinamųjų Vyslos arba Baltijos gotų istoriją ir šiandieną aš norėčiau pasitenkinti paliesdamas tik šį – Vyslos gotų – aspektą.

Istorikų ir archeologų pastangomis Vyslos gotai buvo įkurdinti baltiškais vietovardžiais nusėtoje teritorijoje, kurioje nuo bronzos amžiaus pabaigos plytėjo vadinamoji veidinių urnų kultūra. Ji XX a. pirmojoje pusėje buvo paskelbta germaniška. Jos buvusioje teritorijoje, pasak Jordano legendos, apgyvendinti pirmųjų amžių po Kr. gotai jiems priskyrus Vielbarko kultūrą ir sumodeliuota jų kelionė į Europos pietus. Moksliniam pagrindimui puikiausiai tiko Vielbarko kultūros dinamika ir jos plėtros ar migracijos kryptis į Juodosios jūros pusę, netyrinėjant kitų baltų kultūrų dinamikos ypatumų. O dinamika tapati: tarp 40 ir 70 metų visame vakarų baltų/aisčių pasaulyje prasidėjo Didžiosios plėtros procesai, kurie vietomis įgavo ir migracijos pobūdį. Kultūros kaitos procesai, vykę Vielbarko kultūroje, neaplenkė ir likusio vakarų baltų pasaulio Semboje, galinduose, Lietuvos ir Latvijos pajūryje. Plėtros ar migracijos procesai, matomi Vielbarko kultūros pavyzdžiu, būdingi ir kitai vakarų baltų erdvei – į rytus nuo Baltijos jūros iki Gaujos, Dauguvos baseino ir Nemuno santakos su Nerimi/Šventąja. Migracijos procesai palietė mūsų ir Užnemunę, ir Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakarinę dalį.

Paprastai sakoma, kad gotai atsikėlė iš pietinės Skandinavijos ar Gotlando ir, apsukę ratą Pamaryje, dešiniuoju Vyslos krantu leidosi Juodosios jūros link. Toks gotų migracijos modelis yra vyraujantis ir pripažintas, turbūt, didžiosios daugumos visų šalių istorikų ir archeologų. Bet man šiaurinė gotų istorija nepaaiškinama nei archeologija, nei kalbos duomenimis, nei rašytiniais šaltiniais.

Istorijos šaltinių atžvilgiu reikia pasakyti, jog: 1) vienintelis šaltinis, kuriame yra pasakojama apie gotų, o tiksliau ne gotų, tačiau tik valdančios Amalių giminės, šiaurinę kilmę yra apie 551 metus surašyta Jordano „Getika“; 2) Jordano „Getiką“ dalis dabartinių tyrinėtojų vertina skeptiškai ir netgi laiko grožiniu kūriniu; 3) Amalių giminės šiaurinę kilmę reikia vertinti tik kaip legendą, kurioje nėra istorinės tiesos; 4) šiaurinę kilmės legendą, kaip garbingą, savinosi ir kitos germanų gentys – saksai, langobardai ir kiti; 5) pačioje gotų kilmės legendoje akivaizdžiai įžiūrimi legendos elementai; 6) antikos autoriai, kurie gotų istoriją pradeda 238 metų Istrijos paėmimu, nieko nežino apie šiaurinę gotų istoriją; 7) antikos autoriams pirminė gotų tėvynė yra „Skitija prie Meotidės“, vėliau Dunojaus žemupys, Italija ir Ispanija; 8) šiaurinių germanų – Danijos ir Skandinavijos vikingų – sagų istorinėje atmintyje, nuo XII–XIII a. surašytoje į istorijas, nėra jokių duomenų apie jų protėvių buvimą Vyslos aplinkoje, tačiau fiksuojami IV a. antrosios pusės gotų Hermanaricho karalystės įvykiai. Heimskringlos, Kniutlingų, Egilio sagose, nerandamas nė vienas epizodas, kuriame I–III amžių gotų istorija būtų nors menkiausia gija susieta su IX–XII amžių skandinavų istorija, tačiau IV amžiaus gotų istorija Juodosios jūros erdvėje žinoma skandinavų sagose, legendose ir mituose. VI a. Jordano „Getikos“ Hermanarichas virto Jarmeriku (Iarmericus) XIII a. Sakso Gramatiko „Danų žygiuose“. Jordano „Jis taip pat panašiai išmintimi ir jėga pajungė sau aisčių tautą“ virto Sakso Gramatiko „nusiaubė sembų, kuršių ir daugybę Rytų genčių.“ Akivaizdu, kad vikingų istorinė atmintis išlaikė tai, kas buvo, ir nemini to, ko nebuvo – nebūtų tautų vardų ir jų žygių.

Kalbos istorijos tyrinėtojai nurodo gotų kalbos skolinius baltų kalbose ir gotų, nors ir trumpalaikę, kaimynystę su vakarų baltais. Šia prasme galima pasakyti, kad: 1) visose išlikusiose arba žinomose baltų kalbose yra tik 9 skoliniai iš gotų kalbos; 2) tik vienas „alus“ yra bendras skolinys visose baltų kalbose, lietuvių kalboje žinomi trys gotiški skoliniai, latviai turi vieną, o prūsai – keturis; 3) šie skaičiai iš tiesų labai menki, o pasiskirstymas kalbose rodo galimus skirtingus jų gavimo kelius ir skirtingą laiką; 3) teigiant, kad šiaurinės gotų istorijos Baltijos aplinkoje nebuvo, lieka pasakyti, kad gotų skoliniai gauti ne anksčiau nei VI amžiuje po Kr.; 4) Gintaro kelio klestėjimo laiku I–III amžiuje vakarų baltai galėjo gauti germaniškų skolinių iš pietinių kaimynų lugijų (Pševorsko kultūra), o gal ir iš pietinės Skandinavijos, tačiau negalėjo gauti gotiškų, nes tik III a. trečiasis dešimtmetis laikomas gotų istorijos pradžia; 5) ankstyviausius gotiškus skolinius galėjo atsinešti lietuviai, kai jie VI amžiuje, traukdamiesi nuo slavų, atėjo iš rytų baltų žemių ir sukūrė lietuvių pilkapių kultūrą. Šiuo atveju gotiški skoliniai yra antriniai – gauti per slavus, kurie šių skolinių turi nemažai; 6) gotiškų skolinių šaltiniu galėjo būti V a. pab.–VI amžiuje archeologijos medžiagoje stebimos karinės aristokratijos laikų vakarų baltų karinio elito atstovų kelionės Juodosios jūros link net iki Konstantinopolio ir į Dunojaus baseiną, kur jie turėjo susitikti su gotais bei slavais. Vokiečių kalbininkas Jurgenas Udolfas yra taip pasisakęs dėl gotų kilmės vietos: „Jeigu gotai būtų gyvenę prie Vyslos – tarp baltų – tai baltų kalbose turėtų būti kontaktų reiškinių, tai yra germaniškų skolinių. Slavų kalbose jie labai akivaizdūs. Kodėl ne baltų kalbose? Kadangi gotai kūrėsi arba keliavo ne prie Vyslos, bet Pietinėje Lenkijoje.“

Prof. dr. Eugenijaus Jovaišos monografijos „Aisčiai. Kilmė“ pristatymo dalyviai. Iš kairės: akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Lietuvių kalbos instituto direktorės pavaduotoja prof. dr. Grasilda Blažienė, prof. dr. Eugenijus Jovaiša, prof. habil. dr. Mykolas Michelbertas, doc. dr. Valdemaras Šimėnas, prof. dr. Albinas Kuncevičius

Remiantis archeologija, reikia pasakyti, kad: 1) Vielbarko kultūros ankstyvoji raida matoma baltų vandenvardžių ir buvusių baltiškų archeologinių kultūrų teritorijoje – Pamaryje; 2) ankstyvojo geležies amžiaus pabaigoje ir ypač tarp 10 ir 70 naujosios eros metų visoje vakarų baltų erdvėje prasidėjo kultūros kaitos procesas, kuris reiškėsi naujomis daiktų kultūros formomis ir ypač laidojimo paminklų formos kaita – perėjimu nuo pilkapių prie plokštinių kapų, nuo kūnų deginimo prie nedeginimo papročio. Ši kaita ryški Vielbarko kultūroje, Vakarų Lietuvoje ir naujųjų kultūrų sklaidoje centrinėje vakarų baltų dalyje. Pilkapių pylimo paprotys neišnyko – tęsiamas naujosiose kultūrose (pilkapių kultūra šiaurėje) ar abiejų sugyvenimu (Vielbarko, Sembos-Notangos kultūros, Lietuvos Užnemunės kultūra, kuri pastaruoju metu traktuojama kaip galindų įtakos zona. Vielbarką su kitomis vakarų baltų kultūromis sieja ir eilės segių – pavyzdžiui, emaliuotų, lankinių lenkta kojele ir lankinių žieduotųjų – paplitimas; 3) Gintaro kelio archeologija, ir ypač jo pagrindinis maršrutas į Vyslos žiotis, gali būti papildoma prielaida, kad Gintaro kelio metu Vyslos žemupys buvo kontroliuojamas aisčių; 4) akcentuojamas Vielbarko arba gotų kultūros mirusiųjų erdvinis orientavimas nėra Vielbarko kultūros savastis – erdvinio mirusiųjų orientavimo ir Dangaus dievybių garbinimo tradicija yra bendra ir kitoms iš pirmųjų aisčių žemių išėjusioms kultūroms; 5) remiantis archeologija niekaip neįrodoma šiaurinių germanų iš Skandinavijos pietinės dalies vakarinės ar rytinės pusės migracijos galimybė. Neįrodoma ji, kaip tai yra pažymėjęs ne vienas autorius, ir iš Gotlando. Pietinės Skandinavijos I amžiaus archeologija nemato kultūrinių galimybių susiformuoti tokiai situacijai, kai galima reikšminga migracija į kitus kraštus. Atvirkščiai, tuometinės kultūros sklaidos kryptis buvo nukreipta iš kontinento į salas, o I–II–III amžių Gotlando ir kontinento kultūrų santykiuose galima įžiūrėti kontinento dominavimą ir net kultūrinę bendrystę (V. Žulkus); 6) archeologų nustatyta Vielbarko vyrų kapų beginklė tradicija gali paaiškinti antikos autorių pastabą „labai taikinga aisčių gentis“, ir tai dar kartą sustiprina argumentą, kad Vielbarko kultūra laikytina aisčių kultūros dalimi.

Taigi, paliečiau tik vieną knygos aspektą, kurio, manau, pakanka šios knygos savitumui nusakyti.

Virginijos Valuckienės nuotr.

Didingas veikalas apie aisčius

Akad. prof. habil. dr. Zigmo Zinkevičiaus kalba, pasakyta 2012 m. gruodžio 14 d. per prof. dr. Eugenijaus Jovaišos monografijos „Aisčiai. Kilmė“ pristatymą Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje

Pristatoma didingo veikalo apie aisčius, kurie šiame veikale suprantami kaip vakarų baltai, arba ir kaip visi baltai, pirmoji dalis, skirta aisčių kilmei. Visą veikalą sudarys trys knygos – trilogija. Su nekantrumu lauksime jų visų trijų pasirodymo.

Kaip kalbos istorikas baltistas aš galiu kalbėti tik apie tai, kaip šioje knygoje panaudoti kalbotyros mokslo duomenys. Esu skaitęs du ankstesnius šios knygos rankraštinius variantus, juos išdiskutavęs su autoriumi. Į mano pastabas atsižvelgta. Dabar vertindamas jau išspausdintą knygą kalbotyros atžvilgiu priekaištų autoriui neturiu. Joje kalbotyros mokslo duomenimis remiamasi tinkamai. Kokių nors kalbotyros dalykų iškraipymo ar pritempimo darant išvadas nepastebėjau, matyt, jų ir nėra.

Knyga yra iš esmės archeologijos mokslo veikalas. Visos svarbiausios išvados daromos iš archeologijos duomenų. Aš nesu archeologas (šiuo metu tik domiuosi), todėl negaliu knygos vertinti iš archeologijos pozicijų. Lemiamą žodį turės tarti archeologai.

Be kita ko, archeologai turės įvertinti ir autoriaus koncepcijoje svarbų vaidmenį turinčią vadinamą didžiąją aisčių plėtrą: ar tai buvo aisčių invazija į dar neapgyvendintus, gal finų tik retai gyvenamus, plotus, ar tą plėtrą reikia suprasti vien kaip aistiškos kultūros įtakos išplitimą. Apie aisčių invaziją iš kalbotyros duomenų spręsti neįmanoma. Vietovardžių studijos rodo, kad Aukštutinio Dniepro ir Volgos – Kamos aukštupių baltai buvo autochtonai. Iš kur ir kada jie ten atsirado, lingvistams nustatyti sunku, tyrėjų lingvistų, kaip, beje, ir archeologų, nuomonės išsiskiria. Autorius daugiausia operuoja archeologijos duomenimis. Taigi ir čia lemiamą žodį vertinant knygą turės tarti archeologai.

Tą patį reikia pasakyti ir sprendžiant painią gotų kilmės ir jų klajonių istoriją. Lingvistinė pačios gotų kalbos ir jos palaikų vietovardžiuose analizė neduoda kokių nors įtikinamesnių duomenų apie gotų klajonės kryptį. Kadangi autorius pagrindines išvadas daro remdamasis archeologijos duomenimis, tai lauksime kitų archeologų nuomonės ir šiuo klausimu.

Autorius savo knygoje yra panaudojęs svarbiausius veikalus, pagrindiniu rūpimu klausimu darbus, ne tik iš archeologijos, bet ir iš etnologijos, antropologijos, istorinės (diachroninės) kalbotyros, net iš mitologijos, meno istorijos. Panaudotos literatūros sąrašas – įspūdingas. Veikalai parašyti lietuvių, anglų, vokiečių, rusų, baltarusių, lenkų, latvių, net lotynų kalbomis. Tai sudarė tvirtą bazę moksliniams svarstymams, kurie autorių privedė prie aptariamojoje monografijoje padarytų išvadų, labai reikšmingų Lietuvos istorijos mokslui.

Su nekantrumu lauksime pasirodant kitų dviejų žadamų šios trilogijos knygų.

Mokyklų gyvenimas

Visada labai prasminga kitaip prisiliesti prie istorijos

Vilma RIABOVIENĖ, Vilniaus „Ryto“ vidurinės mokyklos istorijos mokytoja ir muziejaus vadovė

2012 metai buvo paskelbti Muziejų metais. Mokyklų muziejų veikloje taip pat įvyko keletas pokyčių: tai ir kelios šalies mokyklų muziejų konferencijos, kurias rengė LJTC (dabar jau Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras (LMNŠC), seminarai mokyklinių muziejų vadovams. Pagaliau buvo peržiūrėtas mokyklų muziejų statutas ir parengtos metodinės rekomendacijos, tiesa, rekomendacinio pobūdžio, tačiau tai vis tik žingsnis į priekį.

2012 m. gruodžio 14 d. Vilniuje, Signatarų namų salėje, susirinko šalies mokyklinių muziejų vadovai, dalyvavo atstovai iš Švietimo ir mokslo ministerijos (ŠMM). Buvo diskutuojama, kas naujo nuveikta mokyklos muziejuose, kuria kryptimi muziejai veikia, kokios naujos edukacinės programos kuriamos. Džiugu, jog ir mūsų mokyklos muziejus liko pastebėtas, įvertintas LMNŠC padėkos raštu ir Dionizo Poškos „Baubliais“.

Praeitais metais mūsų mokyklos muziejui sukako 15 metų. Visus tuos metus jam vadovauja istorijos mokytoja Vilma Riabovienė. Muziejaus veikla išties per tuos metus keitėsi, darėsi įdomesnė, prasmingesnė.

Tradiciškai organizuojame susitikimus su žymiais žmonėmis. Ko gero, didžiausią įspūdį paliko susitikimas su 1990 m. Kovo 11-osios Akto signataru, rašytoju Kaziu Saja. Muziejuje daugelį metų organizuojamos parodos, kurių per metus būna net kelios. Tarptautinės mokytojų dienos proga vyko paroda „Mokytojas kitaip“, kuri sulaukė didžiulio susidomėjimo. Mokyklos muziejuje glaudžiasi ir Tolerancijos ugdymo centras (TUC), kurio organizuoti renginiai neliko be atsako. Tolerancijos dieną mokiniai gamino Tolerancijos skėčius, kuriuos dovanojo mokytojams, tėvams. Mokiniai rinko tolerantiškiausius mokytojus ir mokinius, juos taip pat apdovanojo savo pagamintais skėčiais.

Mokyklos muziejus vykdo ir kitokias edukacines programas, inicijuoja įvairių švenčių, atmintinų dienų minėjimus. Vienas iš paskutinių paminėjimų buvo skirtas Mikalojaus Radvilos Rudojo 500-osioms gimimo metinėms paminėti. 12 a klasės mokiniai, vadovaujami istorijos mokytojos ir mokyklos muziejaus vadovės V. Riabovienės, kūrė ir suvaidino spektaklį „Unija“, kurio scenarijaus autorė ir režisierė buvo minėta mokytoja. Šiuo spektakliu norėta prisiminti žymiuosius Lietuvos didikus ir jų indėlį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriškumo išsaugojimą. Tai buvo unikalus reginys, spektaklis sulaukė didelio susidomėjimo ir įvertinimo. Jį turėjo progos pamatyti tiek Vilniaus „Ryto“ vidurinės mokyklos bendruomenė, tiek ir Vilniaus Radvilų gimnazijos mokiniai. Spektaklis tarsi alsavo tų dienų dvasia, o kilmingi ponai ir ponios suteikė jam autentiškumo. Labai ačiū 12 a klasės mokiniams, visiems, prisidėjusiems prie spektaklio premjeros, ačiū žiūrovams, vertinusiems mokinių vaidinimą.

Vilniaus „Ryto“ vidurinės mokyklos 12 a klasės mokiniai su istorijos mokytoja ir mokyklos muziejaus vadove Vilma Riaboviene po spektaklio „Unija“

Mokyklos muziejus – tarsi jungiamoji grandis tarp įvairaus amžiaus mokinių, tarp mokyklos mokytojų, būrelio vadovų. Iš jo išeina iniciatyvos, jame kaupiama mokyklos istorija, mokyklos laimėjimai, geroji patirtis. Mokyklos muziejus visada atviras visiems, tik reikia į jį užeiti.

Muziejus laikraštyje Nr. 51 (260)

Petras Tarasenka – Lietuvos archeologijos pradininkas

2012 m. gruodžio 19 d. sukako 120 metų, kai gimė vienas iš Lietuvos archeologijos pradininkų Petras Tarasenka, žinomas ir kaip nepriklausomos Lietuvos karininkas, ir kaip muziejininkas bei prozininkas. P. Tarasenka gimė 1892 m. Karališkių kaime Anykščių raj. valstiečių šeimoje. Baigęs pradinę mokyklą bei Panevėžio mokytojų seminariją, buvo pašauktas karinei tarnybai į Rusijos imperijos kariuomenę, kurioje tarnavo 1915-1917 m. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, kuriame už drąsą buvo apdovanotas Rusijos imperijos Šv. Georgijaus kryžiumi. 1918-1919 m. tęsė mokslus Pskovo pedagoginiame institute. Baigęs studijas, 1919 m. P. Tarasenka grįžo į Lietuvą ir toliau tęsė karinę tarnybą nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Buvo apdovanotas Vyčio kryžiaus penktojo laipsnio ordinu. Tarnybos metu Klaipėdoje P. Tarasenka nepamiršo savo aistros archeologijai. Turėdamas laisvesnio laiko jis aplankydavo žinomus archeologijos paminklus, ieškodavo naujų. Klaipėdos krašto spaudoje paskelbė nemažai straipsnių, kuriuose skatino domėtis bei saugoti protėvių palikimą. 1924 m. aktyviai prisidėjo prie Istorijos ir archeologijos muziejaus įkūrimo Klaipėdoje. P. Tarasenka pirmasis organizavo profesionalius paminklų archeologinius tyrimus. Kasinėjo Papilių (Klaipėdos r.), Paštuvos (Kauno r.), Pašušvio (Kėdainių r.) kapinynus. Atliko tyrimus Kulionių, Maniuliškių, Vozgėlių, Paželvių ir kt. piliakalniuose. Rinko bei sistemino archeologinę medžiagą.

1930 m. P. Tarasenka buvo pakviestas dalyvauti Valstybės archeologijos komisijoje, kurios tikslas buvo rinkti, saugoti ir tyrinėti Lietuvos praeities liekanas, susipažinti su surinktomis svetur ir rūpintis grąžinti išvežtas vertybes iš Lietuvos. Šios komisijos nariais buvo Lietuvos mokslui bei archeologijai nusipelniusios asmenybės – Tadas Daugirdas, Konstantinas Jablonskis, Vladas Nagevičius, Eduardas Volteris ir kt. 1933 m. turėdamas pulkininko laipsnį P. Tarasenka išėjo į atsargą ir atsidėjo krašto tyrimams. Jis toliau lankė paminklus, registravo bei aprašinėjo piliakalnius. Karinėje tarnyboje įgytos žinios leido kokybiškai sudarinėti piliakalnių topografinius planus. 1944-1946 m. vadovavo Kauno valstybiniam muziejui, 1948-1958 m. dirbo M. K. Čiurlionio dailės muziejuje moksliniu bendradarbiu. P. Tarasenka mirė 1962 m. gegužės 17 d., palaidotas Eigulių kapinėse, Kaune.

Lietuvos archeologijos žemėlapis. Sudarė P. Tarasenka, 1928 m. V. Neliubino nuotr.

P. Tarasenkos palikimą sudaro per šimtas straipsnių, kurių didžioji dalis skirta archeologijos mokslo populiarinimui. P. Tarasenka parašė keletą istorinių apysakų. Žinomiausios jų – „Praeities vartai“ (1935), „Perkūno šventykloje“ (1939), „Užburti lobiai“ (1956), „Didžiųjų Tyrulių paslaptys“ (1956), „Pabėgimas“ (1957), „Rambyno burtininkas“ (1958) ir kt. Tačiau, ryškiausi jo darbai yra 1925 m. publikuotas vadovėlis „Gimtoji senovė“, 1927 m. išleista knyga „Priešistorinė Lietuva“. O didžiausias jo nuopelnas archeologijai yra 1928 m.išleista knyga „Lietuvos archeologijos medžiaga“. Trakų istorijos muziejaus rinkiniuose taip pat saugomas kartu su šia knyga išleistas pirmasis lietuvių kalba Lietuvos archeologinis žemėlapis. Ši knyga ir žemėlapis – bene svarbiausias autoriaus darbas, kuriame panaudota keletą metų kaupta Lietuvos archeologinių paminklų medžiaga. Rinkdamas medžiagą P. Tarasenka Lietuvos teritoriją suskirstė į tris šimtus 15x15 km dydžio kvadratus bei pagalbininkams išsiuntinėjo užklausimus apie šiose teritorijose esančius archeologinius paminklus. Rinkdamas medžiagą jis taip pat rėmėsi literatūra, periodika, žvalgomųjų išvykų duomenimis. Anot archeologo dr. V. Vaitkevičiaus rengdamas „Lietuvos archeologijos medžiagą“ P. Tarasenka pirmiausiai rėmėsi XIX a. pab. išleistais F. Pokrovskio Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernijų archeologiniais žemėlapiais. Tačiau, anot tyrėjo, vis dėlto prototipu laikytinas vokiečių archeologo E. Holako Rytų Prūsijos archeologinis žemėlapis.. Knygą sudaro šeši skyriai. Svarbiausias yra ketvirtasis - „Lietuvos archeologinių paminklų sąrašas“, kuriame abėcėlės tvarka surašyti visi tuo metu žinomi paminklai. Penktajame skyriuje pateikti paaiškinimai, padedantys skaitytojui orientuotis prie knygos pridėtame žemėlapyje.

Archeologijos skyriaus vedėjas
Ugnius Budvydas

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 52 (261)

Širdies formos votai

Kad širdies ligos buvo ir ankstesnių amžių rykštė, liudija širdies formos votų gausa. Votai – tai tikinčiųjų padėkos ženklai už įvairias malones – pasveikimą nuo sunkios ligos, nuostabų išsigelbėjimą iš pavojaus ar sunkios gyvenimo situacijos. Dažniausiai šie dirbiniai, užsakomi iš tauriųjų metalų, yra besimeldžiančių žmonių figūrėlių pavidalo arba kūno dalys, kurias prašoma išgydyti – akių, ausų, rankų, kojų, liemens atvaizdai.

Išskirtinis votų rinkinys yra Aušros Vartų koplyčioje prie Šv. Teresės bažnyčios ir vienuolyno Vilniuje. Pirmasis žinomas votas čia patalpintas 1671 m. – sidabrinė lentelė, skirta žuvusiam ir stebuklingai atgijusiam vaikui. Nuo 1884 m. buvo atliekama tiksli votų registracija. 1927 m. suskaičiuota, kad per 44 metus paaukoti 2539 votai. Ypač daug votų aukota karų ir epidemijų laikotarpiais.

Trakų istorijos muziejaus rinkinyje yra sukaupta nemažai įvairių XVIII a. pab. – XX a. 4 deš. votų. Vien per 2000 - 2011 m. laikotarpį įsigyti 489 votai. Dalis votų paženklinti žinomų Lietuvos auksakalių spaudais – E. ir M. Asų, J. Barelio, plačios Vilniaus auksakalių Jono, Juozapo, Vitoldo ir Jono žmonos Kotrynos Danišauskų giminės, A. Epelio, M. Goldsmito, J. Hano, kitos garsios auksakalių giminės, Jono, Petro ir Vaitiekaus Jastžembskių (ši giminė, įgijusi net bajorystę, taip pat turėjo savo atstovę auksakalę – bajorę Daratą Jastžembskienę), S. Krumgalzo, M. Lipmano, A. Magato, M.Neviadomskio, L. Perkovskio, F. V. Rikmano, L. Šeinkerio, J. Tymo, K. Vagnerio ir daugelio kitų. Būdinga, kad katalikiškus votus darė įvairių tautybių ir tikybų auksakaliai. Lietuvos auksakaliams, o ypatingai XVIII – XIX a. Vilniaus ir Kauno meistrams, votų gamyba ir pardavimas sudarė ženklią jų pajamų dalį.

Širdis – krikščioniškos meilės ir tikėjimo simbolis. Apžvelgiant širdies formos votus, galima išskirti kelis pagrindinius jų tipus. Dažnas variantas – gaubta, smailėjanti į apačią širdis, neretai su užsakovo įrašu ir dovanojimo data. Toks sidabrinis, gaubtos 87x55 mm dydžio širdies formos dirbinys, neidentifikuoto XIX a. I p. meistro (inicialai M.M.) darbas, pristatomas parodoje. Žinomi jo darbo votai yra Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje ir Šv. Kotrynos bažnyčioje Vilniuje. Panašus votas pagamintas XIX a. viduryje iš Mintaujos (dab. Jelgava, Latvija) kilusio meistro F. V. Rikmano (Wilhelm Rickman), dirbusio Vilniuje, Didžiojoje gatvėje. Tai žymus meistras, turėjęs savo dirbtuves. Apie jo darbo apimtis liudija faktas, kad 1849 m. auksakalys pirko darbui 2 pūdus (~32 kg) sidabro už 2114 sidabro rublių. Sidabrinio, 73x65 mm dydžio, gaubtos širdies formos voto smaigalys kiek pasuktas į dešinę. Ąselėje įmušti meistro spaudai: WR./WR. Širdyje išgraviruoti inicialai MM ir data 1852. Šio tipo votams priskirtinos ir dvi gaubtos širdelės (91x55 mm ir 87x50 mm dydžio) su išgraviruotais įrašais ir meistro įspaudais. Tai Kotrynos Danišauskienės (Jekaterina Daniševskaja) dirbinys. Ji buvo garsaus auksakalio – J. Danišausko-Tumylos žmona, tapusi našle, sugebėjo Vilniaus prabavimo rūmuose išlaikyti egzaminą ir 1882-1890 m. buvo viena iš nedaugelio moterų, dirbusių kaip meistras - auksakalys. Vėlesnių laikų, XX a. 2-4 deš. paprasti votai - širdelės (40x40 mm dydžio) padaryti net be ąselių ir išgaubimo, tik įgraviruojant donatorių inicialus – P.R. ir A.R. Šie votai be meistrų ženklų. Kartais ąselė su grandele tvirtinama kitoje voto pusėje. Taip padaryta nesignuotame 50x50 mm dydžio XIX a. pab. – XX a. pr. gaubtame sidabro vote su ininicialais. K.S.

Širdies formos votai. XIX a. Vilnius. O. Ševeliovo nuotr.

Liepsnojanti širdis yra ypač karšto pamaldumo ir atsidavimo ženklas. Tai atsispindi ir votuose, kurie yra liepsnojančios širdies formos. Tokio voto pavyzdys yra 40x38 mm dydžio sidabrinė, gaubta širdis liepsnojančia viršūne ir išgraviruotu įrašu: TOBIE JESUSOWI (Tau Viešpatie). Ties liepsnų pagrindu meistro įspaudas M.H. Tai XIX a. 8-9 deš. meistro Mykolo Neviadomskio ženklas. Daug jo gamybos votų ir dabar yra Aušros Vartų koplyčioje.

Kartais votai buvo apjuosiami reljefiniu ar išgraviruotu erškėčių vainiku. Dar retesnis votų - širdžių formos tipas, kai dvi širdelės sujungiamos korpusais.

Votų formų įvairovę galima pamatyti 2012 m. atnaujintoje Trakų istorijos muziejaus Sakralinio meno ekspozicijoje Pusiasalio pilyje.

Muziejininkas Saulius Zalys

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Lietuvių švietimo draugija „Rytas“

Dr. kun. Jonas Steponavičius – kovotojas dėl lietuvybės Vilnijos krašte

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Vilnius

Jonas Steponavičius (1880 03 10–1906–1947 12 08) – dvasininkas, filosofijos mokslų daktaras, pedagogas, administratorius, politikas, aktyvus 1920–1926 m. Lietuvos Seimų narys, visuomenės veikėjas, lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmasis pirmininkas, aktyvus kovotojas dėl lietuvybės Vilnijos krašte, vienas Tėvynės apsaugos rinktinės organizatorių ir aktyvus veikėjas, apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu (1931).

Dr. kun. J. Steponavičius minimas 71 puslapyje leidinyje „Trumpos Stegiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais“[1] Lietuvos Seimui skirtuose tyrinėjimuose[2], knygoje „Panevėžio vyskupija“[3], „Lietuvių enciklopedijoje“[4], „Utenos krašto enciklopedijoje“[5], jis minėtas ir sovietiniais metais išleistose enciklopedijose (akcentuota, kad jis – klerikalinės visuomenės veikėjas, psichologas, talkinęs hitlerininkams, pasitraukęs į Vakarus, minimi jo mokslo veikalai): „Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija“[6], „Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“[7] ir „Tarybų Lietuvos enciklopedija“[8]; dr. Algimanto Katiliaus tyrinėjimuose[9], istoriko Prano Čepėno sudarytoje knygoje „Lietuvos universitetas 1579–1803–1922“[10], Broniaus Kviklio Panevėžio vyskupijai skirtoje knygoje[11], Vytauto Indrašiaus knygoje „Antalieptės kraštas“[12], kun. Remigijaus Kavaliausko sudarytoje knygoje „Zarasų parapijos istorija“[13], Rimanto Bazaro knygoje „Zarasų „Ąžuolo“ gimnazija“[14], Reginos Bliznikienės „Utenos Saulės gimnazija“[15]. Duomenų apie kunigą J. Steponavičių randame „Tėvynės sarge“[16], kun. Prano Bieliausko „Dienoraštyje“[17], kun. Alfonso Lipniūno dienoraštyje [18], dr. kun. Juozapo Čepėno[19], prel. Stanislovo Kiškio[20], kun. Petro Raudos[21], Zenono Prūso[22] atsiminimuose, kun. Vytautui Kapočiui skirtoje knygoje[23], kun. Jono Jurgaičio[24] ir Stasio Raštikio[25] knygose, dokumentų „Tėvynės apsaugos rinktinė“ rinkinyje[26], leidinyje „Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953“[27]. Publicistas zarasiškis Petras Matekūnas išeivijoje parašė plačios apimties pasakojimą ir atsiuntė Zarasų krašto muziejui. Straipsnis 1995 m. (liepos 14–25 d.) buvo išspausdintas laikraštyje „Zarasų kraštas“, o Vytautas Indrašius, jį papildęs, perspausdino knygoje „Aukštaitijos šviesuliai“[28].

Svarbios medžiagos, nušviečiančios kun. J. Steponavičiaus tuomet vadintoje Šv. Jono vardu bažnyčioje Vilniuje (dabar tai Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia sutrumpintai tituluojama Šv. Jonų bažnyčia, pastarąjį titulą ir vartosime straipsnyje) pirmąsyk aukotas gegužines pamaldas lietuvių kalba ir jas lydėjusias lenkų riaušes, išplitusias ir kitose vietose, rasta prieškario periodikoje („Viltis“, „Bažnytinė apžvalga“ ir kt.).

Tačiau pastebėtina, kad nei Vilniaus, nei Kaišiadorių, nei Panevėžio vyskupijų kurijų archyvuose nėra dr. kun. J. Steponavičiaus asmens bylos. Tik kai kuriose Kaišiadorių vyskupijos bylose rasti epizodiniai kun. J. Steponavičiaus paminėjimai[29] : kun. Stanislovo Čiupalo parengtame Semeliškės kunigų sąraše minimas dr. kun. J. Steponavičius čia dirbęs iki 1922 m., tačiau abejojama dėl darbo pradžios. O spausdintame nenurodyto autoriaus mašinraštyje detalizuotas dr. kun. J. Steponavičiaus atvykimo į Semeliškes laikas[30].

Pirmojo lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininko veiklai atskleisti, be minėtos literatūros, medžiagos rasta Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAVB RS) – švietimo draugijos „Rytas“ fonde[31], ypač byloje „Švietimo draugijos „Rytas“ Centro valdybos Vilniuje protokolai“[32]. LMAVB RS vertingos, nors ir negausios medžiagos, patikslinančios biografinius duomenis, rasta J. Steponavičiui skirtoje byloje[33], tačiau jie baigiasi su Vilniaus kunigų seminarija.

Svarbios medžiagos rasta Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) saugomame Švietimo ministerijos[34] fonde (F. 391)[35]. Minėtame fonde saugoma byla, skirta kun. J. Steponavičiui: čia tarnybos lapai (vienas užpildytas 1934 m. lapkričio 2 d., kitas – nedatuotas), kuriuose biografiniai duomenys, sietini su pedagoginiu darbu, darbo kategorija ir jos kilimas, tikslios paskyrimo į Zarasus bei Uteną datos su įsakymų numeriais, susirašinėjimai su Švietimo ministerija, jo paties ranka 1929 m. lapkričio 8 d. Zarasuose parašyta „Curriculum vitae“ (kuris patikslina mokslo Sankt Peterburge ir studijų užsienyje laiką, kapeliono darbą kariniame dalinyje; deja, apie darbą kunigo parapijose net neužsimenama)[36].

Dera pastebėti, kad visų savo straipsniuose minėjusių ar plačiau rašiusių apie dr. kun. J. Steponavičių darbuose yra nemaža ir korektūros klaidų, ir neišaiškintų faktų. Tarkim, kai kurių autorių klaidingai (1881) nurodyta gimimo data, paankstinti įšventinimo į kunigus metai (1902-ieji, tada J. Steponavičiui buvo tik 22 metai), mokymosi užsienyje – Vokietijoje laikas skirtingų autorių darbuose įvairuoja nuo 1905 iki 1912 m. Įvairuoja kun. J. Steponavičiaus, karo kapeliono, darbo laikas, bei paskyrimų į Zarasus, Uteną bei vėl sugrįžimo į Zarasus datos. Netgi mirties Vokietijoje laikas nukeltas į 1949 metus. Pastebėti netikslumai paskatino autorę tyrinėti šią asmenybę (kai kurie tyrimų rezultatai jau publikuoti knygoje „Zarasų parapijos istorija“[37]) ir pabandyti ištaisyti bent jau dalį literatūroje įsigalėjusių klaidų.

Darbo objektas: sudėtingo likimo ir pasiaukojamos veiklos asmenybė – dr. kun. Jonas Steponavičius.

Darbo tikslas: detalizuoti dr. kun. J. Steponavičiaus gyvenimo bei veiklos faktus.

Uždaviniai: pristatyti dr. kun. J. Steponavičiaus istoriografiją, apžvelgti kunigo mokslo kelią, atskleisti „Ryto“ draugijos pirmojo pirmininko, lietuvybės diegėjo Vilniuje ir Vilnijos krašte rezultatus bei kunigo laukusias pasekmes, išnagrinėti pedagoginę – administracinę veiklą, pristatyti dr. kun. J. Steponavičiaus visuomenės veikėjo, politiko – Lietuvos Seimų nario – vieno Tėvynės apsaugos rinktinės organizatorių – asmenybę.

Darbo metodai: duomenų rinkimas, literatūros analizė, jos susisteminimas, pateikimas.

Literatūra: minėta literatūra, periodinė spauda, archyvinė medžiaga.

Jonuko vaikystė, mokslo, studijų metai

Zokorių vienkiemyje (Baltriškės parapijoje), Antalieptės valsčiuje (5 km nuo Antalieptės, ribojasi su Šalinėnų ir Baibių kaimais) 1880 m. kovo 10 d. Konstancijos Sakalauskaitės (1865–1908) ir Ignatijaus (1847–1916) Steponavičių šeimoje gimęs berniukas buvo pakrikštytas Jonu. Jau kitą dieną (t. y. kovo 11) pakrikštijo jį Daugailių bažnyčios filialistas kun. Jonas Daunoravičius (1839–1863–miręs iki 1921), o krikšto tėvais buvo Josifas Stefanovičius (Juozapas Steponavičius) ir Grasilda Sokolovska (Grasilda Sakalauskaitė)[38]. III palivarkiniame Zokorių viensėdyje, kaip teigia V. Indrašius, nuo seno gyveno tituluoti bajorai Steponavičiai (Stefanovič) ir pirmosios žinios apie juos siekia 1842 m.[39] Tad Jonukas buvo auklėjamas aukštos erudicijos dvasioje. Vaikystėje susiformavo ir jo būdo bruožai: atvirumas, nuoširdumas, paprastumas. Todėl, kaip teigia P. Matekūnas, zarasiškiai jį mėgo... o jis nemėgo skundikų, pataikūnų ir karjeristų[40].

Kai Jonukui suėjo septyneri metai, 1887 m. kovo 20 d. Kauno bajorų deputatų susirinkime Joną Stepanauską (taip įrašyta dokumente) nuspręsta įrašyti į pirmąją bajorų Stefanovičių giminės knygą. Šį sprendimą tų pačių metų rugsėjo 15 d. patvirtino Valdantysis Senatas, o rugsėjo 24 d. buvo išduotas bajorų kilmės liudijimas (dokumentas Nr. 75)[41].

Vėliau, paveldėjęs 40 ha tėvų ūkį, kaip rašė dr. kun. J. Čepėnas, gražiai jį sutvarkė: priveisė geros veislės gyvulių, pargabentų iš užsienio, gerai įtręšė ir įdirbo žemę...[42]

Iki 1890 m. J. Steponavičius mokėsi namuose. Tada įstojo į Rygos Aleksandro III gimnaziją ir nuo 1890 m. rugpjūčio d. iki 1896 m. rugsėjo 4 d. mokėsi parengiamojoje, I, II, III ir IV klasėse. 1896 m. rugsėjo 7 d. įstojo į Rygos miesto valstybinės gimnazijos V klasę. Ir mokėsi iki 1899 m. kovo 3 d., kol savo noru paliko mokyklą (išvyko nebaigęs VI klasės)[43]. Pastebėtina, kad abiejose gimnazijose IV ir V klasėse mokėsi po 2 metus.

Palikęs Rygą, atvyko į Vilnių ir 1899 m. balandžio 28 d. laikė egzaminus į Vilniaus kunigų seminariją. Stojamųjų egzaminų lapas liudija, kad Dievo įstatymai buvo įvertinti 5, lotynų kalba – 4, rusų kalba – 3, tėvynės istorija ir geografija – 4[44].

1899 m. liepos 31 d. J. Steponavičius rašo prašymą Vilniaus kunigų seminarijos rektoriui prel. K. Bajko (1859–1923), prašydamas priimti mokytis. Prie prašymo pridedami 7 dokumentai: 1. Gimimo ir krikšto metrikų išrašas; 2. Dokumento liudijančio dvarininkišką kilmę kopija; 3. Rygos miesto valstybinės gimnazijos liudijimas apie užbaigtus mokslus; 4. Liudijimas apie karinę (laikiną) prievolę ir jos atidėjimą iki 1904 m. šaukimo; 5. Kauno gubernatoriaus liudijimas apie neteistumą; 6. Kauno apygardos teismo liudijimas; 7. 1899 m. balandžio 28 d. egzaminų į seminariją lapas. Seminarijoje J. Steponavičius mokėsi nuo 1899 m. spalio 2 d. iki 1903 m. rugsėjo 1 d. Atestate esantys pažymiai (iš 11 dalykų tik 4 įvertinti ketvertais, kiti – penketai[45]) liudija būsimo kunigo gabumus ir dideles pastangas.

Be to, Vilniaus kunigų seminarijoje, kaip teigia P. Matekūnas, J. Steponavičius tapo ryškiu lietuviu – patriotu.

Dr. kun. Jonas Steponavičius

---

[1] [Autorius nenurodytas]. Dr. Steponavičius Jonas (Kr. D. frakcijos) // Trumpos Stegiamojo Seimo narių biografijos su atvaizdais. 1924. Išleido Seimo kanceliarija. P. 54; 55.

[2] *Laukaitytė R.* Steponavičius Jonas // Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas / Sudarytojai dr. Aivas Ragauskas, Mindaugas Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 2006. P. 363–365; *Laukaitytė R.* Steponavičius Jonas // Lietuvos Respublikos Seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927). IV (1936–1940) narių biografinis žodynas / Sudarytojai dr. Aivas Ragauskas, Mindaugas Tamošaitis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 2007. P. 488–492.

[3] *Vaišnora E.* Baltriškės // Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla / redagavo *vyskupas Kazimieras Paltarokas*. Vilnius: Katalikų akademija. 1998. P. 643; *Kremenskas V.* Degučiai // Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla / redagavo *vyskupas Kazimieras Paltarokas*. Vilnius: Katalikų akademija. 1998. P. 658–660.

[4] Lietuvių enciklopedija. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla. 1963. T. 28. P. 501.

[5] *Gasperaitis A.* Jonas Steponavičius // Utenos krašto enciklopedija / sudarytojas ir spec. redaktorius *Gediminas Isokas*. Vilnius. 2001. P. 707.

[6] Steponavičius Jonas // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius: Mintis. 1971. T. 3. P. 300.

[7] Steponavičius Jonas // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1983. T. 10. P. 406.

[8] *Gučas Alfonsas.* Steponavičius Jonas // Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1988. T. 4. P. 104.

[9] *Katilius A.* „Motinėlės“ draugija Kaune // Kauno istorijos metraštis. Kaunas. 2006. T. 7. P. 99.

[10] Lietuvos universitetas. 1579–1803–1922 / sudarė *Pranas Čepėnas*. Chicago. 1972. P. 163, 173–174, 311.

[11] *Kviklys B.* Lietuvos Bažnyčios. Panevėžio vyskupija. Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla. 1984. T. 4. P. 516;

[12] *Indrašius V.* Antalieptės kraštas. III dalis. Miestelio ir vietovių istorinės apybraižos. Vilnius: Lietuvos nepriklausomųjų rašytojų sąjunga. 2010. P. 650–651, 668.

[13] Zarasų parapijos istorija. Sudarytojas kun. Remigijus Kavaliauskas. Kaunas. VšĮ „Spalvų kraitė“, 2012. 448 p.

[14] *Bazaras R.* Zarasų „Ąžuolo“ gimnazija. Utena. UAB „Utenos spaustuvė“. 1998. P. 152.

[15] *Bliznikienė R.* Utenos Saulės gimnazija. Utena: UAB „Utenos spaustuvė“. 2003. 254 p.

[16] [*Autorius nenurodytas*]. Mūsų paveikslai. D-ras kun. Jonas Steponavičius // Tėvynės sargas. Lietuvių krikščionių demokratų savaitraštis. 1921. Gruodžio 30. Nr. 52. P. 531–532.

[17] *Bieliauskas P.* Vilniaus dienoraštis 1915.XII. 26–1919.XI.26“. Trakai: Voruta. 2009. P. 103, 132.

[18] *Lipniūnas A.* „Gyvenimo pastabėlės 1930–1935“ mašinraštis // PVKA. B. Dievo tarno kun. Alfonso Lipniūno dokumentai. P. 55–56, 92, 126–127, 147.

[19] *Čepėnas J.* Sacerdos in Aeternum. Velaikių Juozelio atsiminimai. Kaunas: Lututė. 2010. P. 470–477.

[20] *Kiškis S.* Kristaus pašauktieji. Kaišiadorių vyskupijoje dirbusieji ir amžinybėn iškeliavusieji kunigai 1921–1995. Kaišiadorys. 1996. P. 98.

[21] *Rauda P.* Nesuprantami mums Tavo, Viešpatie, keliai. Atsiminimai. Vilnius: Katalikų akademija. 2000. P. 145, 149.

[22] *Prūsas Z.* Utenos gimnazija 1932 – 1939: prisiminimai // Draugas. 1996. Kovo 14. Nr. 52. P. 3; Kovo 15. Nr. 53. P. 3; Kovo 16. Nr. 54. P. 3; Kovo 19. Nr. 55. P. 3, 5.

[23] Pašauktas mylėti artimą. Kunigo dekano Vytauto Kapočiaus sukakčiai prisiminti 1976–2001 / Parengė *Laima Riaubiškienė*. Utena. 2001. P. 213–214.

[24] *Jurgaitis J.* Aukos keliu. Vilnius: Enko. 1992. P. 462–463.

[25] *Raštikis S.* Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai. Los Angeles: Lietuvių dienos. I dalis. 1956. 704 p.; II d. 1957. 688 p.

[26] *Kazlauskas Vladas.* Tėvynės apsaugos rinktinė. Vilnius: Lietuvos Šiaulių sąjungos leidinys. 1997. 380 p.

[27] Steponavičius Jonas // Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Vilnius: Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka – 18. 2007. T. 7. P. 195–196.

[28] Zarasų krašto švietėjas kunigas dr. Jonas Steponavičius // *Indrašius V.* Aukštaitijos šviesuliai. Vilnius. 1999. P. 147–157.

[29] Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas (toliau: KšVKA). B. Semeliškės; B. Nr. 24.

[30] [*Autorius nenurodytas*]. Iš Semeliškių bažnyčios ir parapijos istorijos 1830–1915. Mašinraštis. 1983. L. 14 // KšVKA. B. Semeliškės.

[31] Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau: LMAVB RS). F. 67.

[32] LMAVB RS. F. 67 – 264.

[33] LMAVB RS. F. 318 – 13642. B. Опись докумкнтам 6. воспитанника Императорской Римско – католич. Дух. Академии свящ. Иоана Степановича (toliau: B. Dr. kun. Jonas Steponavičius). Byloje dokumentai rusų kalba: prašymai Kunigų seminarijos rektoriui dėl priėmimo, rašto darbas, pažymos dėl politinio patikimumo, akro prievolės, krikšto metrikų išrašas iš bažnyčios metrikų knygų, bajorystės liudijimas, Rygos gimnazijos IV klasių mokslo baigimo pažymėjimas, stojamųjų egzaminų į kunigų seminariją lapas ir Vilniaus kunigų seminarijos baigimo atestatas.

[34] Lietuvos Valstybės Taryba 1918 m. lapkričio 3 d. posėdyje nutarė įsteigti Švietimo ministeriją. Valstybės Tarybos Prezidiumui 1918 m. lapkričio 11 d. patvirtinus Ministrų kabinetą, Švietimo ministerijos valdytoju patvirtintas J. Yčas. 1918 m. gruodžio 26 d. Švietimo ministru patvirtintas M. Biržiška.

[35] Lietuvos centrinis valstybinis archyvas (toliau: LCVA) F. 391.

[36] LCVA. F. 391. Ap. 7. B. 5221.

[37] *Vasiliauskienė A.* Kun. dr. Jonas Steponavičius (1880 03 10–1906–1947 12 08) // Zarasų parapijos istorija. Sudarytojas kun. Remigijus Kavaliauskas. Kaunas. VšĮ „Spalvų kraitė“, 2012. P. 350–368.

[38] LMAVB RS. F. 318 – 13642. B. Dr. kun. Jonas Steponavičius. L. 6.

[39] *Indrašius V.* Antalieptės kraštas. III dalis. Miestelio ir vietovių istorinės apybraižos. Vilnius: Lietuvos nepriklausomųjų rašytojų sąjunga. 2010. P. 651.

[40] Zarasų krašto švietėjas kunigas dr. Jonas Steponavičius // *Indrašius V.* Aukštaitijos šviesuliai. Vilnius. 1999. P. 148.

[41] LMAVB RS. F. 318 – 13642. B. Dr. kun. Jonas Steponavičius. L. 9.

[42] *Čepėnas J.* Sacerdos in Aeternum. Velaikių Juozelio atsiminimai. Kaunas: Lututė. 2010. P. 470–471.

[43] LMAVB RS. F. 318 – 13642. B. Dr. kun. Jonas Steponavičius. L. 10.

[44] Ten pat. L. 14.

[45] Ten pat. L. 15.

Tęsinys kitame numeryje

Baltistika Lietuvoje ir užsienyje

Akad. prof. habil. dr. Zigmas ZINKEVIČIUS, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

skatinę lituanistines (baltistines) studijas.

Vokiečių kalbininkas Hansas Krahe (Krajė) atkreipė dėmesį į lietuvių vardyno, visų pirma hidronimijos, didelį archajiškumą. H. Krahės pradėtą darbą tęsė kiti kalbininkai, mūsų laikais vokietis Volfgangas S. Schmidas (Šmidas).

Apskritai, vokiečių kalbininkų įnašas į lituanistikos (baltistikos) mokslą yra labai didelis. Intensyviai jie dirba ir dabar. Minėtinas Jono Bretkūno Biblijos rankraščio daugiatomis leidimas. Į baltistines studijas mūsų dienomis įsitraukia vis daugiau jaunų vokiečių kalbininkų.

Iš Vokietijos lituanistinės (baltistinės) studijos greit persimetė į kitus germanų kraštus. Jos anksti suklestėjo Skandinavijos šalyse, visų pirma vieno iš indoeuropeistikos pradininkų Rasmus Rasko tėvynėje – Danijoje, davusioje nemaža pasaulinio garso kalbininkų, kurie paliko ryškius pėdsakus ir mums rūpimoje srityje. Tebūnie leista paminėti vien Vilhelmą Thomseną (Tomsenas), kuris pirmasis ištyrė senuosius baltizmus, patekusius į Baltijos finų kalbas. Ir dabar Danijoje lietuvių (baltų) kalbos vaisingai tiriamos. Norvegija mums davė vieną iš didžiųjų pasaulio baltistų, sakytume, baltistikos mokslo klasiką, Christianą S. Stangą. Ką reiškia vien jo 1966 m. pasirodžiusi *Baltų kalbų lyginamoji gramatika!* Jis sukūrė ištisą baltistikos Skandinavijoje mokyklą. Iš jo mokinių pažymėtini norvegas Terje Mathiassenas (Matiasenas, deja, jaunas mirė) ir islandas Järanduras Hilmarssonas (be kita ko, nemaža nuveikęs, kad Islandija pirmoji pripažintų atkurtos Lietuvos nepriklausomybę). Iš Švedijos baltistų labiausiai minėtini Richardas Ekblomas (akcentologija) ir Knutas Olafas Falkas (vardynas, jotvingistika). Mums rūpimos studijos plito ir prie Skandinavijos šalių prisišliejusioje Suomijoje (ypač senųjų baltizmų finų kalbose tyrimas), taip pat Estijoje (labiausiai minėtinas Peeteris Arumaa).

Lietuvių kalbos (baltų kalbų) studijas intensyviai vykdė taip pat kitų germanakalbių kraštų kalbininkai. Minėtinas olandas Nikolas van Wijkas (Veikas, akcentologija). Iš JAV baltistų labiausiai išsiskyrė Williams R. Schmalstiegas (Šmolstygas, istorinė sintaksė, prūsistika).

Iš Vokietijos lituanistinės (baltistinės) studijos anksti persimetė į Rusiją. Jų pradininku laikytinas Filipas Fortunatovas. Čia susidarė trys tokių studijų židiniai: Sankt Peterburge, Maskvoje ir Kazanėje. Du pirmieji buvo susiję su paties F. Fortunatovo veikla, o Kazanėje tada dirbo žymusis lenkų kilmės kalbininkas (prancūziška pavarde) Jonas Baudouin de Courtenay (Boduenas de Kurtenė). Minėtinas dar ir kitas lenkų kilmės, bet Rusijoje profesoriavęs, kalbininkas – Viktoras Poržezinskis (lenkiškai Porzeziński, skaityk *Požezinski*), be kita ko, tyręs lietuvių tarmes. Fortunatovo baltistinės mokyklos palikuoniais laikytini Sovietų Sąjungoje veikę (neišvengę bolševikų persekiojimo) maskviškis Michailas Petersonas – žymiųjų rusų baltistų Vladimiro Toporovo, Viačeslavo Ivanovo, Tatjanos Bulyginos–Šmeliovos ir kitų mokytojas, taip pat Kijeve, Leningrade ir Vilniuje dirbęs ir nemaža savo mokinių turėjęs Borisas Larinas.

Ypač svarbūs Vladimiro Toporovo lituanistiniai bei baltistiniai tyrimai. Tai – baltų ir slavų kalbiniai ryšiai, ypač ankstyvoji jų fazė (slavų kalbas jis kildino iš probaltų dialekto), ištyrė baltų kilmės hidronimiją Aukštutiniame Dniepro baseine (kartu su Olegu Trubačiovu) ir Maskvos – Okos upynuose, analizavo senąją baltų mitologiją, lygino ją su slaviškąja. V. Toporovas labai daug nusipelno prūsistikai ir kitų vakarinių baltų palaikų tyrimui. Dirbdamas sunkiomis bolševikinės priespaudos sąlygomis jis sukūrė savąją maskviškę baltistikos mokyklą, prie kurios šliejosi Viačeslavas Ivanovas, Nikita Tolstojus ir kiti žymūs to meto rusų kalbininkai. V. Toporovo mokiniai (Tamara Sudnik, Margarita Lekomceva, Lidija Nevskaja ir kt.) tęsė savo mokytojo nubrėžtą baltistinių tyrimų kryptį ir mūsų dienomis sėkmingai darbuojasi.

Minėtini Leningrado (dab. Sankt Peterburgo) baltistai Jurijus Otkupčikovas ir jo žmona Jūratė Laučiūtė, ypač daug nusipelnę lietuvių (baltų) etimologijos ir leksikologijos (slavų kalbų baltizmai) tyrimo srityje, bet nemaža reiškęsi ir kitur. Jų darbą mūsų dienomis gražiai pratęsia energingas jaunesnės kartos lituanistas Aleksejus Andropovas su savo mokiniais.

Lituanistinių (baltistinių) studijų pradininku Ukrainoje laikytinas žymusis šios šalies kalbininkas Leonidas Buchalovskis. Tas studijas vaisingai pratęsė gabus jo mokinys Anatolijus Nepokupnas, daugiausia iš ukrainiečių nuveikęs baltistikos mokslo labui, ypač tirdamas baltų ir slavų kalbinius ryšius, taip pat vakarų baltų, daugiausia jotvingių, kalbų palaikus.

Lenkijoje lituanistines studijas pradėjo kilęs iš Lietuvos Janas Karłowiczius. Jas tęsė kiti žymūs lenkų kalbininkai, iš kurių labiausiai minėtini Janas Rozwadowskis, Janas Otrębskis (Otrembskis), Jerzy Kuriłowiczius ir Janas Safarewiczius, o mūsų dienomis jas tęsia Vojciechas Smoczyńskis, 2007 m. išleidęs etimologinį lietuvių kalbos žodyną, daug nusipelnęs ir prūsistikos studijoms. Bulgarijoje nemaža reiškėsi Aleksandras Doričius, ypač kaupdamas lietuvių tarmių, kurių dalis nepasiekė mūsų laikų, duomenis. Iš vėlesnių bulgarų kalbininkų išskirtinas Ivanas Duridanovas, paleobalkanų kalbų santykių su baltų kalbomis tyrėjas. Dabar vaisingai darbuojasi jo mokiniai.

Čekijoje lituanistika (baltistika) klesti nuo pat jų didžiojo kalbininko Josefo Zubato (Zubatý) laikų. Iš vėlesnių tyrėjų, palikusių ryškius pėdsakus mums rūpimoje srityje, minėtini Vaclovas Machekas (etimologija, leksikologija), o mūsų dienomis – Jiržis Marvanas ir energingas jaunosios kartos lituanistas Ilja Lemeškinas.

Prancūzijoje ir prancūzakalbėse šalyse lietuvių kalba buvo tiriama, galima sakyti, nuo pat lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros suklestėjimo laikų. Nemaža reiškėsi didieji indoeuropeistai prancūzas Antuanas Meilettas (Mejė) ir šveicaras Ferdinandas de Saussure (Sosiuras), taip pat kiti žymūs tyrėjai. Jų darbas tęsiamas ir mūsų dienomis (Paul Garde ir kt.).

Be Prancūzijos, iš romanakalbių šalių ypač pažymėtina Italija. Čia vaisingai darbavosi žymusis italų kalbininkas Vitore Pisanis (Pizanis). Buvo leidžiamas specialus periodinis leidinys *Studi baltici*. Šiandien jų darbą tęsia Gvidas Michelinis (Mikelinis) ir Pietras Umbertas Dinis.

Nesistengiant aprėpti visų šalių, kur tiriamos baltų kalbos, tenka konstatuoti, kad šiomis kalbomis domimasi, jos studijuojamos net atokiausiuose pasaulio kraštuose, įskaitant Tolimuosius Rytus: Indiją (Sunitis Kumaras Chatterjis, tarti *Četerdžis*), Taivanį (Čien Čigmo), Japoniją (Ikuo Murata, grupė jaunų japonų). Mokslinėse konferencijose tenka nuolat pamatyti vis naujus iš įvairių šalių kilusių jaunųjų tyrėjų veidus.

Lietuvoje atsirasti lietuvių (baltų) kalbų studijoms lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros iškilimo laikotarpiu nebuvo jokių sąlygų. Mūsų aukštuomenė tada jau buvo sulenkėjusi ir atkritusi nuo savo tautos kamieno. Pati lietuvių kalba čia buvo persekiojama ir niekinama. Lietuviškai bekalbėjo tik kaimo varguomenė, iš dalies ar visai beraštė. Nebuvo bendros visai tautai rašomosios kalbos, įsigalėjo sritiniai dialektai. Jais domėjosi vokiečių ir kitų kraštų indoeuropeistai. Bet kokią lietuvišką veiklą Lietuvoje gniuždė cariniai okupantai.

Geresnė padėtis buvo vadinamoje Prūsų (Mažojoje) Lietuvoje, valdomoje vokiečių. Nepaisant germanizacijos ten nuo XVII a. pradžios jau turėta palyginti vientisa rašomoji kalba, išaugusi iš paties archajiškiausio mūsų kalbos dialekto. Būta ir lietuvių kalbininkų. Ypač minėtinas Fridrichas Kuršaitis, 1876 m. išleidęs išsamią lietuvių kalbos gramatiką, 1870–1883 m. – puikius vokiečių–lietuvių ir lietuvių–vokiečių kalbų žodynus. Vokiškai parašyti F. Kuršaičio veikalai negalėjo neatkreipti lyginamosios kalbotyros mokslininkų dėmesio. Jie šių veikalų duomenimis plačiai rėmėsi, ypač F. Kuršaičio aprašyta lietuvių akcentuacijos sistema. Prūsinė lietuvių kalbos atšaka indoeuropeistikos pasaulyje reprezentavo lietuvių kalbą. Jos pagrindu vėliau iškilo dabartinė mūsų bendrinė kalba.

Lituanistinių (baltistinių) studijų Lietuvoje pradininkas buvo Kazimieras Būga, pirmasis iš lietuvių baigęs lingvistikos mokslus Peterburgo universitete, po to tobulinęsis Vokietijoje. Jis ypač daug nusipelnė leksikografijos (didžiojo lietuvių kalbos žodyno pradininkas) ir leksikologijos (etimologija, skoliniai) srityse, taip pat tirdamas vardyną ir kitų baltų genčių, tarp jų nepalikusių rašytinių paminklų, palaikus.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1922 m. įkurtame Kauno universitete, vėliau pavadintame Vytauto Didžiojo vardu, lietuvių kalbos (baltų kalbų) tyrimui buvo skiriamas labai didelis dėmesys. Pirmą kartą Lietuvos istorijoje atsirado lietuviška įstaiga, kuri puoselėjo mums rūpimas studijas. Daugiausia reiškėsi Pranas Skardžius ir Antanas Salys, abu baigę lingvistikos mokslus Vokietijoje. Vėliau prie jų prisidėjo Petras Jonikas ir kiti. Suklestėjo dialektologija (A. Salys, P. Jonikas, mažlietuvis Jurgis Gerulis...), imtasi plačios apimties kalbos istorijos darbų (daugiausia P. Skardžius), tirta žodžių daryba, kauptas vardynas (Kazimieras Alminas ir kt.). Kaune formavosi stiprus lituanistikos (baltistikos) mokslo centras. Tačiau didžioji pasaulio baltistikos mokslinės produkcijos dalis po senovei pasirodydavo užsienyje.

Tuo pačiu metu baltistikos mokslas labai suklestėjo Latvijoje – antroje baltakalbėje šalyje. Čia gyveno ir dirbo vienas iš didžiųjų pasaulio baltistų latvis Janis Endzelynas. Savo plačios apimties *Latvių kalbos gramatika* ir didžiuoju latvių kalbos žodynu (pradėtu Karlo Miūlenbacho), parašytais vokiškai veikalais jis įvedė latvių kalbą į pasaulinės baltistikos studijas greta ten tada ištisai viešpatavusios lietuvių kalbos, kurią taip pat intensyviai tyrė, lygiai kaip ir prūsų kalbos paminklus. Ryga greit tapo bene pačiu svarbiausiu to meto baltistinių studijų centru.

Baltistikos mokslo suklestėjimą baltų šalyse nutraukė sovietinė okupacija ir prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. Žymieji tyrėjai pasitraukė į Vakarus. Jau senyvas J. Endzelynas liko Latvijoje, tačiau jo veikla buvo bolševikų suvaržyta. Lietuvoje neliko nei vieno aukštos kvalifikacijos kalbininko-tyrėjo. Jaunimas neturėjo iš ko mokytis. Pagalbos iš užsienio, esant visuotinei krašto izoliacijai, nebuvo galima tikėtis. Tačiau nuo pat pirmųjų pokario metų aukštojo mokslo siekė daug gabaus jaunimo. Studijuoti lituanistiką tada atrodė paties Dievo įsakyta. Joje slypėjo tautos dvasia. Mokytis kalbos tyrimo metodikos buvo įmanoma tik iš lingvistinės literatūros, bet ir šią bolševikai laikė, kalbant liaudiškai, po septyniais užraktais, studentams nebuvo prieinama.

Palengvėjimą pajutome nuo 1950 m., žlugus vadinamajam Marro „mokslui“, iki tol bolševikų tapatinamam su sovietine kalbotyra. Šio „mokslo“ pakaitalu tapusį Stalino „kalbos mokslą“ Lietuvoje pavyko paversti savotišku skydu, kuriuo prisidengiant buvo galima susipažinti ir kitus supažindinti su pasauline kalbotyra (šių eilučių autoriui tai buvo prieinama jau anksčiau, dirbant katedros laborantu), o tai buvo svarbu siekiant atnaujinti lituanistikos (baltistikos) studijas Lietuvoje. Teko labai daug dirbti, plušėti. Juk buvome kalbotyros mokslo mažaraščiai, beje, kaip ir daugelis Sovietų Sąjungos kalbininkų.

Apie septintojo dešimtmečio vidurį Vilniaus universiteto lituanistai kalbininkai buvo jau tiek atkutę, kad savo darbais ėmė garsėti tarp Sovietų Sąjungos lingvistų, tapo žinomi net užsienyje. Greit susilaukė stažuotojų iš įvairių šalių. Ėmė organizuoti baltistų konferencijas, į kurias pavykdavo atvykti ir kai kuriems užsienio kalbininkams. Imta leisti tarptautinį žurnalą *Baltistica*. Vilnius pamažu tapo pasauliniu baltistikos mokslo centru. Šalia diachroninio kalbų tyrimo vis labiau plito sinchroninė lingvistika.

Sovietiniame Lietuvių kalbos (ir literatūros) institute buvo vykdomi fundamentalūs didžiojo lietuvių kalbos žodyno ir akademinės gramatikos rašymo darbai, sudarinėjamas lietuvių kalbos atlasas, tiriamas vardynas, ypač seniausias jo sluoksnis – hidronimija. Tačiau šiaip jau kalbininkų veiklą jungtiniame institute užgožė literatūrologai, besistengiantys lietuvių kalbotyrą paversti literatūros tarnaite.

Nežiūrint okupacijos varžtų ir bolševikinių ideologų trukdymo, lituanistikos (baltistikos) mokslo labui tada buvo padaryta palyginti daug. Ypač reikšmingi šių sričių darbai: dialektologija (Juozas Senkus, Zigmas Zinkevičius, Vladas Grinaveckis, Aleksas Girdenis, Kazimieras Garšva ir kt.), fonologija (Jonas Kazlauskas, A. Girdenis), kalbos istorija (Jonas Palionis, Z. Zinkevičius), sintaksė (Kazys Ulvydas, Vytautas Ambrazas, Vytautas Sirtautas ir kt.), etimologija, leksikologija ir žodžių daryba (Vincas Urbutis, Algis Sabaliauskas, Saulius Ambrazas...), vardynas (Aleksandras Vanagas, Marija Maciejauskienė ir kt.), taip pat latvistika (Jonas Kabeika, Jonas Balkevičius), prūsistika (Vytautas Mažiulis), baltų ir slavų kalbų ryšių tyrimas (V. Mažiulis, Simas Karaliūnas, Valerijus Čekmonas, Olegas Poliakovas).

Į Vakarus pasitraukę ir Jungtinėse Amerikos Valstijose apsigyvenę žymieji lietuvių kalbininkai, sunkiai pritapdami prie naujų sąlygų ir pakeisdami profesiją (išskyrus Antaną Salį), vis dėlto į lituanistikos (baltistikos) mokslo lobyną įnešė palyginti nemaža, ypač daug tirdami lietuvių kalbos istoriją (P. Skardžius, P. Jonikas ir kt.).

Latvijoje, mirus 1961 m. J. Endzelynui, baltistikos studijos sunyko. Latvistikos srityje vaisingai darbavosi Marta Rudytė (dialektologija), Artūras Ozolas (Uozuolas, kalbos istorija), Konstantinas Karulis (etimologija) ir kt. Iš jaunesnės kartos minėtini Reinis Bertulis ir Peteris Vanagas, studijas baigę Vilniaus universitete, taip pat Benita Laumanė. Iš pasitraukusių į Vakarus žymiųjų latvių kalbininkų daugiausia nuveikė Švedijoje apsigyvenusi Velta Drūke-Dravinia.

Po nepriklausomybės atgavimo baltistika Vilniaus universitete sparčiai nyko. Mat Universiteto vadovybė (technokratai) liovėsi ja rūpintis. Pagrindiniai lituanistai bei baltistai greit išėjo į pensiją ir, nematydami perspektyvų Universitete, kur kalbotyra buvo paversta savotiška literatūros mokslo tarnaite, ėmė šlietis prie Lietuvių kalbos instituto, kur ir toliau buvo vykdomas tiriamasis darbas, arba prie Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto (vėliau centro), kur buvo patyrusių redaktorių, gebančių parengti spaudai sudėtingiausius mokslinius veikalus. Vyresniaisiais lituanistais netrukus pasekė jaunimas. Tiriamasis baltistikos darbas Universitete toliau liko vykdomas tik Baltų filologijos katedroje, vadovaujamoje Bonifaco Stundžios, kurią nepakankamai rėmė Universiteto vadovybė. Pažymėtinas prie katedros veikiantis Latvistikos centras (Albertas Rosinas, Eglė Žilinskaitė-Šinkūnienė). Šioje katedroje buvo toliau leidžiamas tarptautinis žurnalas *Baltistica*, kuriame bendradarbiavo ir tebebendradarbiauja viso pasaulio baltistai. Tai labai svarbi baltistikos institucija.

Lietuvių kalbos institutas, pasipildęs perėjusiais iš Universiteto tyrėjais (Giedrius Subačius, Juozas Kvaraciejus...), taip pat baigusiais Vilniaus universitetą ir kitas Lietuvos aukštąsias mokyklas jaunais gabiais specialistais, dabar vadovaujamas veiklios direktorės Jolantos Zabarskaitės, kuriai padeda buvusi ilgametė Tarybos pirmininkė, lietuvių kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vedėja Danguolė Mikulėnienė, labai išsiplėtė ir pagilino savo veiklą, įtraukė į ją senuosius baltistus.

Taigi Nepriklausomoje Lietuvoje intensyviai dirbtas ir dabar tebedirbamas lituanistikos (baltistikos) tiriamasis darbas šiose srityse: dialektologija (D. Mikulėnienė, A. Girdenis, Kazys Morkūnas, Elena Grinaveckienė, K. Garšva, Vytautas Kardelis, Z. Zinkevičius – istorinė dialektologija), lietuvių kalbos istorija (Z. Zinkevičius, J. Palionis, Audronė Žiurlytė-Jakulienė-Kaukienė, Ona Aleknavičienė, Jurgis Pakerys, Giedrė Kudirkaitė-Čepaitienė, Antanas Smetona, iš jaunimo minėtinas Mindaugas Šinkūnas), akcentologija (B. Stundžia, Antanas Pakerys...), vardynas (Laimutis Bilkis, Z. Zinkevičius, J. Palionis...), etnogenezė (V. Mažiulis, Z. Zinkevičius...), taip pat latvistika (Alvydas Butkus, A. Rosinas, E. Žilinskaitė-Šinkūnienė), prūsistika (V. Mažiulis, Letas Palmaitis, Vytautas Rinkevičius), jotvingistika (Z. Zinkevičius).

Kaip matome, dabar Lietuvoje sėkmingai funkcionuoja du svarbiausieji mums rūpimos srities tiriamieji centrai: Lietuvių kalbos institutas ir Vilniaus universiteto Baltų filologijos katedra. Labai svarbu, kad jie abu tarpusavyje bendrautų, sutartų ir koordinuotų atliekamus darbus. Tai – svarbiausias sėkmės laidas. Būtų didelė nelaimė, jeigu jiems imtų vadovauti nespecialistai (technokratai), kurie greit sugriautų darnius ir vaisingai dirbančius kolektyvus, duodančius toną viso pasaulio baltistams.

Lietuvos banko 90-osioms metinėms

Lietuvos banko istorijos žiupsnelis

Zigmas TAMAKAUSKAS, Lietuvos Sąjūdžio Kauno skyriaus Švietimo komiteto pirmininkas, Kauno miesto savivaldybės Švietimo tarybos narys

Tęsinys. Pradžia 2012 m. Nr. 26

Nuolatiniams banknotams išleisti pasirinkta spaustuvė Prahoje. Jie buvo spausdinami pagal dailininko A. Varno sukurtą projektinį piešinį ir pažymėti 1922 m. lapkričio 16 d. data. Beveik trejus metus cirkuliavo vien popieriniai litai ir centai, kurie dėl prastos popieriaus kokybės greitai susidėvėdavo. 1924 m. birželio 20 d. priimtas Monetų įstatymas. Numatyta kaldinti ir leisti į apyvartą pinigus iš aukso, sidabro bei vario ir aliuminio lydinio. Monetų gipsinius modelius sukūrė skulptorius Juozas Zikaras, mums žinomas kaip Laisvės skulptūros, pastatytos ant Karolio Reisono sukurto pjedestalo Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje. Monetos buvo kaldinamos Anglijoje – Birmingeme ir Londone. 1925 m. vasario 2 d. į apyvartą išleistos pirmosios monetos, pakeitusios atitinkamo nominalo cirkuliuojančius banknotus. Padaugėjus apyvartoje cirkuliuojančių pinigų, nutarta išleisti didesnio nominalo – 500 ir 1000 litų banknotus. Dailininkas Vilius Jomantas sukūrė 500 litų projektą, o 1000 litų banknotas spausdintas pagal dailininko Adomo Galdiko parengtą projektą. Konkursą spausdinti banknotus laimėjos D. Britanijos įmonė. Atspausdinti banknotai buvo geros kokybės. 500 litų vertės banknotai pasirodė 1925 m. rugsėjį, o 1000 litų banknotas – 1926 m. vasario 23 d. 1927 m. pagal dailininko Antano Žmuidzinavičiaus projektą spausdinti nauji 10 litų vertės banknotai, 1928 m. pagal Adomo Galdiko projektus – 50 ir 100 litų, 1929 m. – 5 litų, 1930 m. – 20 litų banknotai.

1936 m. buvo priimtas naujas Monetų įstatymas. Juo remiantis, monetos pradėtos kaldinti Kaune akcinės bendrovės „Spindulys“ patalpose įsteigtoje monetų kalykloje. Čia visų kaldintų monetų modelių autorius – skulptorius Juozas Zikaras, sovietiniais metais patyręs nepaprastai didelį čekistų moralinį terorą. Šioje kalykloje buvo nukaldintos daug kam žinomos 10 litų vertės monetos su Vytauto Didžiojo atvaizdu. 1938 m., minint Lietuvos Nepriklausomybės dvidešimtmetį, nukaldintos 10 litų apyvartinės jubiliejinės monetos su prezidento Antano Smetonos portretu ir Gedimino stulpais. Neoficialiai Kauno „Spindulio“ spaustuvės monetų kalykloje nukaldinta 10 litų monetos auksinė kopija. Ji buvo įteikta prezidentui A. Smetonai ir saugoma, enciklopediniais duomenimis, Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname (JAV).

Sovietams okupavus Lietuvą, skubiai pradėta griauti visa krašto finansų, kredito ir pinigų sistema. Okupantai ypač skubėjo užgrobti bankus. Buvo priimtas vadinamas Bankų nacionalizavimo įstatymas. Juo remiantis, buvo nacionalizuoti ne tik bankai, taupomosios kasos, bet ir privačių asmenų seifai. Nacionalizuotas Lietuvos bankas perduotas Sovietų Sąjungos valstybiniam bankui, tapdamas tik jo respublikiniu padaliniu. 1940 m. lapkričio 25 d. greta lito į apyvartą išleidžiamas sovietinis rublis. Vienas litas prilygintas 90-čiai kapeikų. Taip buvo nuvertintas Lietuvos turtas, apiplėšti Lietuvos žmonės. Po kelių mėnesių, nuo 1941 m. kovo 25 d., uždrausta lito cirkuliacija. Gyventojų indėliai, viršiję 1000 litų, buvo nacionalizuoti. Sovietiniams okupantams pasisekė užgrobti ir buvusias Lietuvos banko atsargas Švedijoje. Maskvos nurodymu įsakyta sunaikinti visus iš apyvartos išimtus bei esančius saugyklų fonduose lito banknotus. Lietuvos banko centrinio šildymo katilinės ugnis sunaikino per 878 mln. vertės įvairių kupiūrų. Prasidėjo iškiliausių Lietuvos žmonių suėmimai, trėmimai, kalinimai, žudynės.

1941 m. birželį per visuotinį tautos sukilimą prieš raudonąjį okupantą sudarytos Laikinosios Lietuvos Vyriausybės nutarimu atkurta Lietuvos banko veikla, tačiau vokiečių karinė valdžia neleido lito grąžinti į apyvartą, o 1943 metų kovo mėnesį buvo uždrausta ir paties Lietuvos banko veikla. Atsidūrus Lietuvai antrą kartą Maskvos gniaužtuose Lietuvos bankas vėl tapo TSRS valstybinio banko kontora, vėl mums buvo primestas sovietinis rublis.

Atgimus Lietuvai, 1990 m. kovo mėn. 1 d. atkuriamas Lietuvos bankas. Tų pačių metų kovo 11-ją atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, pradėta rengtis įvesti ir savus pinigus. Tai padaryti nebuvo lengva: didelis trukdys buvo 1990 m. balandžio 16 d. Maskvos paskelbta Lietuvos blokada. Nutarta banknotus spausdinti JAV, o monetas – Didžiojoje Britanijoje. 1990 m. gruodžio 10 d. įsteigta Lietuvos monetų kalykla, pradėjusi savo veiklą 1992 m. 1991 m. lapkričio mėn. buvo priimtas Pinigų išleidimo įstatymas ir sudarytas Lito komitetas. Greičiau įvesti savus lietuviškus pinigus dar paskatino 1992 m. pradžioje atgautas iš Prancūzijos ir Anglijos Lietuvos bankui priklausantis auksas. 1992 m. gegužės 1 d. į apyvartą išleidžiami talonai, kurie iš pradžių cirkuliavo santykiu 1: 1 kartu su rubliu. Spalio 1 d. rublių apyvarta nutraukta. 1993 m. birželio 14 d. Lito komiteto nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinių pinigų įvedimo ir laikinųjų pinigų – talonų išėmimo iš apyvartos“ birželio 25 d. į apyvartą išleidžiamas litas. Liepos 20 d. nustoja galioti talonai. Vienas šimtas talonų buvo keičiami į vieną litą.

1994 m. balandžio 1 d. litas buvo susietas su JAV doleriu santykiu 4 : 1, o 2002 m. vasario 2 d. jo susiejimas perkeistas į eurą santykiu 3.4528 : 1.

Naujuosius lietuviškus banknotus kūrė dailininkai Giedrius Jonaitis, Justinas Tolvaišis, Rimvydas Bartkus, Rytis Valantinas, o monetas – skulptorius Antanas Žukauskas.

Lietuvos bankas nuo 1993 m. pradėjo leisti ir progines monetas. Pirmoji dešimties litų moneta, skirta Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio per Atlanto vandenyną 60 m. sukakčiai pažymėti, buvo nukaldinta iš vario ir nikelio lydinio. Ją sukūrė dailininkas juvelyras Petras Garška. 1995 m. išleista pirmoji poliruota sidabrinė 50-ties litų moneta, skirta Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo penkerių metų sukakčiai. Jos autorius – dailininkas A. Žukauskas. 1997 m. išleista ir pirmoji proginė auksinė vieno lito moneta. Ji buvo skirta Lietuvos banko ir lito 75 metų sukakčiai (dailininkas R. Eidėjus).

Neseniai išleistos 2 litų kolekcinės apyvartinės monetos Birštono, Druskininkų, Neringos ir Palangos kurortams pažymėti. Čia pirmą kartą lietuviškų metalinių pinigų leidyboje panaudotas spalvinio spausdinimo būdas – jos išleistos su spalvotais kurortų herbų vaizdais. Pirmą kartą monetose įamžinti ir Lietuvos kurortai.

Senojo Lietuvos banko išleistas litas jau prieškaryje nugalėjo visas pasaulinės krizės audras. Linkime, kad jis atsilaikytų ir dabarties vėjų gūsiams.

Vladas Jurgutis – pirmasis Lietuvos banko valdytojas

Namas Palangoje, kuriame savo vaikystę praleido pirmasis Lietuvos banko valdytojas Vladas Jurgutis

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai 2013 m. Sausis

1688 01 01 gimė **Vilhelmas Vilkas** (Wilcke), Klaipėdos šv. Jono ev. liuteronų bažnyčios kunigas (1709–1745), Vitenbergo universiteto filosofijos dr.

Mirė 1745 04 30 Klaipėdoje.

1783 01 06 Joneikiškėje (Pakalnės aps.) mirė **Kristijonas Lovynas**, vertėjas, giesmių eiliuotojas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, mokytojavo, kunigavo. Išvertė religinės ir didaktinės literatūros („Evangeliškas malonės davadas...“, **1768**; „Pamokinimas apie užauginimą vaikų“, 1782), sueiliavo giesmių, buvo parengęs jų rinkinėlį.

Gimė 1721 12 15 Barštyne.

1853 01 06 Priekulės par. gimė **Kristupas Puodžiu**s, sakytojas, Senojo surinkimo vadovas.

Mirė 1936 11 12 Drukiuose.

1938 01 06 paskutinis prieškarinis Lietuvos ev. liuteronų **sinodas** (vokiečių) Kaune.

1978 01 06 Wilmette (JAV) mirė **Martynas Lacytis**, chorvedis, muzikos mokytojas, vargonininkas. Baigęs Klaipėdos mokytojų seminariją mokytojavo pradžios mokyklose, dėstė muziką Klaipėdos lietuvių gimnazijoje, vadovavo Klaipėdos chorui „Aida“ (1920–1923).

Gimė 1886 01 23 Klaipėdoje.

1988 01 08 išspausdinta „Maldų ir giesmių knygelės“ III pataisyta ir papildyta laida **„Giesmių ir maldų knygelės“** (376 giemės, 390 p.).

1938 01 09 paskutinis prieškarinis Lietuvos ev. liuteronų **sinodas** (latvių) Šiauliuose.

1993 01 10 Šilutėje kunigu diakonu ordinuotas **Ridas Jonas Tamulis** (gim. 1966 11 21 Raseiniuose). 1992 02 14 įvestas diakono tarnystei Tauragėje, **1993 01 10** Šilutėje ordinuotas kunigu diakonu, 2009 09 27 Pagėgiuose įteiktas sidabrinis kryžius – tapo kunigu. Suspenduotas 2011 m.

1773 01 12 Rusnėje mirė **Jonas Braškys**, 1737–1740 m. vertęs į lietuvių kalbą Prūsijos valdžios įsakus. Baigė Karaliaučiaus universitetą, mokytojavo, kunigavo.

Gimė 1714 07 27 Želvoje (Įsruties aps.).

2008 01 12 Vilniuje pašventintas ir įvestas į visas parapijas naujas evangelikų liuteronų giesmynas **„Krikščioniškos giesmės“,** išspausdintas 2007 m. pabaigoje Kinijoje. Jame, išleistame po šimtmečių pertraukos, giesmės (o jų – 580) pateikiamos su gaidomis, knygoje taip pat spausdinama liturgija, rytmetinių ir vakarinių pamaldų tvarka, litanija, psalmynas, maldynas, M. Liuterio „Mažasis Katekizmas“, liturginis kalendorius ir kiti bažnyčios nariams reikalingi liturginiai tekstai.

1923 01 15 lietuvių sukilėliai užėmė Klaipėdą – ši data (**Klaipėdos krašto sukilimas)** yra viena iš šešių pačių svarbiausių Lietuvos istorijoje, nes Lietuva atgavo uostą prie Baltijos jūros.

01 15 – Klaipėdos krašto diena, kurią LR Seimas 2006 07 19 paskelbė atmintina diena.

1973 01 22 Palangoje, atvykęs į svečius iš Liepojos, mirė kun. **Jonas Degis**, **1943 07 ??–1958 10 11** aptarnavęs latviškas Butingės, Skuodo ir Žeimelio parapijas.

Gimė 1896 05 30 Nicos vlsč. (Latvijoje).

1723 01 23 Rheine Mozūrijoje (dabar Lenkija) gimė **Povilas Šrederis**, giesmių eiliuotojas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo. Jo giesmių pateko į G. Ostermeyerio ir K. Milkaus giesmynus.

Mirė 1796 12 07 Balėtuose (Darkiemio aps.).

1993 01 23 atkurta **Kėdainių** ev. liuteronų parapija. Dabartinė mūrinė bažnyčia pašventinta 1679 m. Bokštas pristatytas **1713 m**. Parapiją aptarnauja kun. Arvydas Malinauskas.

1873 01 25 Kaukėnuose mirė **Karolis Leopoldas Frydrichas Neisas**, rengęs religinę literatūrą („Pamokinimas apie maldą“, 1854; „Evangeliškos mišknygos“, 1856 ir kt.), teikęs medžiagą G. Nesselmanno žodynui, redagavęs „Nusidavimus apie evangelios praplatinimą...“. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo.

Gimė 1814 05 05 Stalupėnuose.

1573 01 28 Varšuvos konfederacijos aktas, Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimas nustatė teisinę evangelikų (liuteronų ir reformatų) padėtį valstybėje.

2008 01 28 Kaune mirė (palaidotas Eigulių kapinėse) **Erikas Laiconas**, **1998 05 21** Žeimelyje įšventintas kunigu diakonu latviškoms parapijoms.

Gimė **1928 06 11** Bliūdžiuose (Nemunėlio Radviliškio apyl.).

1978 01 29 Tauragėje gimė **Remigijus Šemeklis**, 1999 08 22 įvestas diakono tarnystei Vanaguose, 2002 08 31 Šilutėje ordinuotas kunigu, nuo 2002 m. KU Teologijos katedros asistentas. Aptarnauja Šilutės, Vanagų, Pagėgių ir Rukų parapijas.

1958 01 31 pasirodė **Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius 1958** metams.

Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ, Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius

Lietuvos katalikų bažnyčia

Kun. Danielius Buivys

Vytautas ČESNULIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia 2012 m. Nr. 22

Adutiškiu D. Buivys nebuvo patenkintas. 1943 m. spalio 7 d. jis kreipėsi į arkivyskupiją: sužinojęs, kad su juo galėtų pasikeisti Ceikinių klebonas. „Jeigu Ceikinių klebonas nesutiktų pasikeisti parapijomis, prašau mane perkelti į kitą parapiją, nes buvimas mano Adutiškio parapijoje nepageidaujamas.“ Priežasčių nepaaiškinęs. Kurija spalio 20 d. D. Buiviui atsakė, kad perkelti jo į Ceikinius negali (VAK).

Adutiškio klebonas D. Buivys ir Mielagėnų klebonas Vincas Miškinis 1943 m. spalio 29 d. prašė arkiv. M. Reinio leisti sukeisti jų parapijose Švč. Sakramento metinių adoracijų dienas. Adutiškyje jos būdavo rugsėjo 9 d., o Mielagėnuose spalio 12 d. Klebonai norėjo, kad būtų atvirkščiai. Mat Mielagėnų bažnyčioje rugsėjo 8, 9 ir 10 d. vykdavo 40 valandų pamaldos, ir kai tuo metu Adutiškyje būdavo visuotinės adoracijos, tai kaimyninės parapijos kunigai ir žmonės negalėdavo dalyvauti Keturiadešimtės pamaldose Mielagėnuose. M. Reinio 1943 10 30 rezoliucija: *Approbamus* (Sutinkame; MAB 318-9688). Tą pačią dieną abiem klebonams išsiųsti atitinkami pranešimai.

Arkiv. M. Reinys į Adutiškį vikaru ir progimnazijos tikybos dėstytoju bei kapelionu 1944 m. balandžio 13 d. paskyrė kun. Domininką Grigaitį. Tačiau šis čia nespėjo net gerai apšilti, nes birželio 21 d. toms pačioms pareigoms buvo paskirtas tik ką įšventintas (birželio 4 d.) Stanislovas Kakarieka.

Jeigu Adutiškiu nebuvo patenkintas klebonas, tai klebonu nebuvo patenkinti daugelis parapijiečių. Gerokai senstelėjęs ir ligotas, D. Buivys nesugebėjo rūpestingiau tvarkyti ūkinių parapijos reikalų, juo labiau,kad 1944 m. perėjus karo frontui, ji smarkiai nukentėjo: bažnyčia buvo apgriauta, o parapijos statiniai sudegė. Reikėjo gabaus ir parapijiečių pasitikėjimą turinčio klebono. Lietuviškai rašytame prašyme arkivyskupui R. Jalbžikovskiui, kuris jau buvo grįžęs iš tremties Marijampolėje, 1944 m. rugsėjo 5 d. daugybė parapijiečių, lietuviai ir lenkai (įvairių kaimų gyventojų parašai užima 11 mokyklinio sąsiuvinio puslapių), prašė sugrąžinti jiems kunigą Kazimierą Banevičių. Grupė parapijiečių to paties pageidavo ir rugsėjo 6 d. prašyme. Pasak jų, Banevičius buvęs lygus lietuviams ir lenkams; vokiečių okupacijos metais iš parapijos jį išgyvendino tie, kurie patys su vokiečiais pabėgo (MAB 318-21148). Tik parapijiečiai nežinojo, kad kun. K. Banevičius jau buvo žuvęs. (B. Kviklys „Vilniaus arkivyskupijoje“, II, p. 193 rašo, jog nuo 1934 m. vikaru dirbęs K. Banevičius 1942 m. vokiečių sušaudytas pačiame Adutiškyje. Negi parapijiečiai 1944 m. negalėjo žinoti šitokio dalyko? Matyt, kunigas sušaudytas kur kitur. Tos pačios knygos p. 107 B. Kviklys mini Adutiškyje vokiečių sušaudytą kunigą lenką Vladislovą Banevičių, nors lenkų katalikų 1944 m. rugsėjo 30 d. rašte MAB 318-21148 paminėtas nužudytas kun. Bazevičius.)

Į Adutiškį 1944 m. rugsėjo 12 d. vikaru atkeltas Adalbertas (arba Stanislovas Vaitiekus) Tiška. Pasak kurijos kanclerio (lenko, gal A. Savickio, nes parašas neįskaitomas) rugsėjo 12 d. raštelio, Švenčionių dekanas P. Budra 1944 09 10 raporte pranešęs, jog pamaldos Adutiškyje vyksta lietuviškai, lenkiškai skaitoma tik Evangelija. Todėl vietos lenkai skriaudžiami.

Tiesa, arkivyskupijos dokumentuose apie kai kuriuos kun. Tiškos paskyrimus kalbama skirtingai. Trakuose jis dirbęs iki 1944 m. liepos mėn. Anot žinių bent trijuose šaltiniuose (MAB 318-533, 22809 ir 29461), iš Trakų Tiška perkeltas vikaru į Paberžę, o iš jos į Adutiškį tik 1945 m. vasarį. Taigi tos žinios klaidingos, nes Paberžėje Tiška galėjo užtrukti vos du mėnesius.

Anot D. Buivio 1944 m. rugsėjo 21 d. rašto Vilniaus metropolitui, dabar, pasikeitus sąlygoms, reikėtų labiau patenkinti parapijiečių lenkų poreikius. Tačiau jam važiuojant į Vilnių lietuviai sakę, kad jei lenkams bažnyčioje bus skirtas kas antras sekmadienis, kaip buvo kadaise, tai jie neprisidės prie bažnyčios atstatymo ir išlaikymo. Kaip elgtis? R. Jalbžikovskio rezolucija: „Liepiau parengti tikslią statistiką apie tautybes.“ Be to, rugsėjo 21 d. raštu klebonui liepta sudaryti komitetą – vienas lietuvis ir vienas lenkas, kurie, klebono ir vikaro vadovaujami, per dvi savaites parengtų parapijiečių sąrašą pagal tautybes, remdamiesi pačių žmonių sakymu. Gavusi tokį sąrašą, kurija spręstų. Apie tai reikėjo paskelbti iš sakyklos lietuviškai ir lenkiškai.

Klebonui už akių užbėgo vikaras A. Tiška, žinomas lenkomanas dar iš tarnystės metų Valkininkuose ir Trakuose. Anot Tiškos 1944 m. rugsėjo 28 d. raštelio, Adutiškio parapijos teritorijoje gyveno per 5500 lenkiškai kalbančių žmonių. Kiek parapijoje gyveno lietuvių, nerašė. Aišku, kad vikaras lenkais laikė ir visus katalikus baltarusius. Beje, Tiškos raštelį parašais ir Adutiškio valsčiaus rusišku antspaudu patvirtinę valsčiaus Vykdomojo komiteto pirmininkas ir partorgas. O D. Buivys spalio 2 d. metropolitui pranešė, kad apie jo rugsėjo 21 d. raštą bažnyčioje du kartus skelbta lietuviškai ir lenkiškai. Buvo susirinkę mažai žmonių, kurie sakė, kad jokio komiteto nerinks: vyko karas, galėjo prikibti civilinė valdžia, taip pat prašė kunigų nevažinėti ir neklausinėti žmonių, nes galį nukentėti patys kunigai (MAB 318-21148).

Pamaldų tvarką lietuviams ir lenkams Adutiškyje bandyta nustatyti arkivyskupijos 1944 m. spalio 17 d. raštu. Tačiau dar kurį laiką ramybės parapijoje nebuvo. Nuskriausti jautėsi lietuviai. Be to, bažnyčiai trūko vargonininko. Lenkai reikalavo sugrąžinti vargonininką V. Žilinskį, kurį, anot jų, 1942 m. kovo 4 d. lietuviai ant chorų buvo užpuolę ir sumušę. Nuo to laiko vargonininko nebuvo. O jo grojimą ir giedojimą arkivyskupas per 1934 m. vizitaciją gerai įvertinęs...

Vikaru į Adutiškį 1945 m. vasario 28 d. atsiųstas Janas Prišmontas. Jis balandžio 20 d. irgi kreipėsi į arkivyskupą dėl pamaldų tvarkos bažnyčioje. Pagaliau balandžio 24 d. arkivyskupija pranešė:

1. Pamaldos dalinamos pusiau: vienas sekmadienis ir jam priklausanti visa savaitė skiriama lietuviams, kitas sekmadienis su savaite – lenkams;

2. Sekmadieniais ir šventėmis po pirmųjų mišių, laikomų ankstyvesniu laiku, skaitoma Evangelija ir sakomas pamokslas ta kalba, kuriai sekmadienis ar šventadienis priklauso;

3. Švč. Marijos gegužinės ir Šv. Rožančiaus pamaldos bus laikomos: rytais lietuviams, vakarais lenkams. Klebono nuožiūra, pagal vietos sąlygas, galima pakeisti atvirkščiai;

4. Teikiant sakramentus ir kitus religinius patarnavimus vartotina ta kalba, kurios nori tikintieji.

Šią pamaldų tvarką paskelbti iš sakyklos.

D. Buiviui su J. Prišmontu arkivyskupija atsuntė ir tokį pat lenkišką raštą. Raštus abiem kalbomis pasirašęs arkiv. R. Jalbžikovskis (liepos 9 d. jis išvyko į Lenkiją).

Adutiškio parapijiečių delegatai 1945 m. gruodžio 30 d. išrinko naują parapijos komitetą. Jį patvirtinti parapijos vardu arkivyskupijos paprašė kun. J. Prišmontas. 9 narių komitetą su pirmininkų klebonu D. Buiviu 1946 m. sausio 25 d. patvirtino Vilniaus arkivyskupijos apaštališkasis administratorius Mečislovas Reinys (MAB 318–52).

1946 m. balandžio 12 d. M. Reinys pranešė Švenčionių dekanui Vl. Gimžauskui, jog į Adutiškio Karmelio kalno Švč. Mergelės Marijos bažnyčią (antraip – Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčia) skiria kun. Julijoną Steponavičių. Dekanas balandžio 23 d. rašte M. Reiniui užsiminė, kad, gavęs laišką iš kun. Buivio, nustebo jo nepasitenkinimu persikelti kitur. „Manau, po mano išaiškinimo Dūkšto sąlygų – pakeis savo nuomonę“, – rašė Vl. Gimžauskas (MAB 318-29656). Mat ir D. Buivys buvo gavęs M. Reinio kitą balandžio 12 d. raštą. Jame arkivyskupijos valdytojas priminė Buiviui, jog dar 1945 m. rugpjūčio 22 d. yra jam rašęs apie galimą iškėlimą iš Adutiškio ir paskyrimą į Dūkštą (MAB 318-94).

Adutiškio bažnyčią J. Steponavičius iš D. Buivio perėmė 1946 m. gegužės 12 d. Bažnyčia perimta pagal gegužės 8 d. surašytą inventorių (MAB 318-36545 ir 21148).

Inventoriuje surašyti visi liturginiai drabužiai, kilimai, liturginiai indai, knygos ir įvairūs kiti bažnytiniai reikmenys (kryžiai, žvakidės, baldakimai, statulos, paveikslai ir t. t.).

Metrikų knygas 1940 m. paėmusi valdžia, o vėliau vestos knygos sudegė per karo veiksmus. Sudegė visi antspaudai. Laikinai naudotas antspaudas su Švč. Trejybės atvaizdu buvo kun. J. Steponavičiaus nuosavybė.

Klebonija ir visi parapijos trobesiai 1944 m., einant frontui, sudegė. Klebonijos mūras 1945 m. apdengtas ir pradėtas remontas. suremontuoti du kambarėliai viršuje, o apačioje įrengta laikina virtuvė.

Iš 33,5 ha turėtos žemės prie bažnyčios palikti 6 ha, o kita žemė nusavinta.

Kapinės buvo už puskilometrio nuo bažnyčios. Jų plotas – 1,376 ha. Kapinės neaptvertos. Parapijoje buvo dar keliolika kaimų kapinių.

Dūkštas ir Gaidė

1946 m. gegužės 22 d. įsteigtas Dūkšto dekanatas, atskyrus jį nuo Breslaujos dekanato. Naujajam dekanatui teko Dūkšto, Dūkšto stoties, Gaidės, Kazitiškio, Pūškų, Rimšės, Smalvų, Tilžės ir Turmanto bažnyčios.

Iš Adutiškio D. Buivys išsikėlė greičiausiai 1946 m. gegužės mėnesį ir tapo Dūkšto stoties bažnyčios rektoriumi. Naujasis Vilniaus arkivyskupijos apaštališkasis administratorius Edmundas Basys 1947 m. liepos 1 d. pavedė jam administruoti dar ir Dūkšto parapiją (MAB 318-94 ir 894; ligtolinį arkivyskupijos valdytoją M. Reinį 1947 m. birželio mėn. suėmė enkavėdistai). Rugpjūčio pabaigoje kažkokiu reikalu Buivį buvo išsikvietusi kurija. Nuo rugsėjo 10 d. Dūkšto administratoriaus pareigose jį pakeitė kun. Alfonsas Petronis. O E. Basys spalio 10 d. Buiviui pranešė, jog jis perkeliamas į Gaidę (Ignalinos r.). Gaidė Buiviui buvo penkioliktoji kunigiško darbo vieta (neaiškaus Kazitiškio tokia nelaikome). Iš Gaidės D. Buivys persikėlė tik į Anapilį.

1947 m. arkivyskupijos rašte be tikslesnės datos Dūkšto dekanui kun. Petrui Mankui į Rimšę nurodyta, jog į Gaidės parapiją paskyrus D. Buivį, jam reikia perduoti vietos bažnyčią. Ligtol Gaidėje buvęs kunigas Antanas Dzekanas perkeltas į Pūškas (taip pat Ignalinos r.). Iš Pūškų A. Dzekanas 1947 m. lapkričio 10 d. pranešė kažkuriam vyskupijos kanauninkui (atrodo, E. Basiui), jog Gaidės bažnyčią ir jos turtą prieš porą dienų perdavęs D. Buiviui. Neišvengta ginčo dėl bažnyčiai priklausiusios žemės derliaus. Gaidės bažnyčia valdė 2 ha žemės, iš kurių 75 arai buvo ariama. Tais metais žemė davusi 9 pūdus derliaus. Pasak Dzekano, kuris Gaidėje įdėjęs daug triūso, Buiviui priklausytų 4 pūdai grūdų. Tačiau Buiviui to buvo maža.

Savo ruožtu D. Buivys lapkričio 18 d. arkivyskupijos kancleriui parašė, jog Gaidės parapiją perėmęs, tačiau iš daržų derliaus nieko negavęs, nes ankstesnis kunigas viską buvo išsivežęs į Pūškas. Radęs nesutvarkytas metrikų knygas. Iš Pūškų jau buvo atvažiavę paimti ir šieno, tačiau jis nedavė, užrakinęs kluoną. Kartu D. Buivys išsiuntė kurijai 150 rub. kunigų seminarijos išlaikymui. Kurijos kancleris 1948 m. balandžio 28 d. įsakė Gaidės parapijos administratoriui sekmadieniais ir per iškilmingas šventes pamokslus sakyti ir Evangeliją skaityti lietuviškai (MAB 318-146).

Gaidės bažnyčia

Nors ir senyvas bei ligotas, po II pasaulinio karo trūkus kunigų, D. Buivys Gaidėje darbavosi apie puspenktų metų. Savo pavardę lietuviškai jis visada rašė Bujvys (lenk. Bujwis). Įpusėjęs šeštą dešimtmetį, dėl drebančios rankos pats rašyti nepajėgė. Kone visi jo lenkiški ir lietuviški raštai, siųsti dar iš Medilo, o juo labiau iš Adutiškio, Dūkšto ar Gaidės, rašyti kitų žmonių. Kunigas gale tik pridėdavęs labai vingiuotą savo parašą, plunksna vos paliesdamas popierių.

Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštyne yra keliolika D. Buivio įvairiais metais arkivyskupijai siųstų prašymų dėl dispensų santuokoms. Daugiausia tokių prašymų siųsta iš Medilo. Dažniausiai dispensų prašyta, norint sutuokti katalikus su ortodoksais. Keliais atvejais besituokiančiųjų ortodoksų artimieji priešinosi jų perėjimui į katalikybę, žadėdami neduoti jiems dalies ir pan. Dviem atvejais dispensų prašyta II ir III laipsnio giminaičių santuokoms. Be visų trijų užsakų 1938 m. norėjo susituokti Medilo parapijiečiai: 41 m. jaunikis ir 30 m. jaunoji. Skubos priežastis: jaunikis turėjo didelį ūkį ir pavasarį reikėjo šeimininkės... Dūkšto klebonas 1947 m. prašė dispensos nuo trijų užsakų į katalikų tikėjimą perėjusį 19-metį totorių tuokiant su 18-mete Dūkšto parapijiete. Arkivyskupija santuokoms dažniausiai neprieštaraudavo, juo labiau, kai besituokiantys ortodoksai priimdavo katalikų tikėjimą, prie liudininkų raštu pasižadėdavo vaikus auklėti katalikiškai ir t. t. Tik 1938 m. vasario mėn. Vilniaus ordinaras neleido jaunųjų sutuokti sekmadienį. Mat du mokytojai našliai iš Medilo parapijos nebuvo gavę atostogų paprastoms dienoms, o moterystės (santuokos) sakramentą antrą kartą gyvenime pagal ano meto taisykles katalikų bažnyčia teikdavo tik šiokiadieniais.

Gaidės klebonas D. Buivys mirė 1952 m. balandžio 16-ąją, vos sulaukęs 80 metų amžiaus. Pasak iš Dūkšto pašto Vilniaus kurijai siųstos telegramos, laidotuvės turėjo įvykti balandžio 18 d. (VAK). Velionis ilsisi Gaidės bažnyčios šventoriuje.

Pabaiga

Skaitytojų dėmesiui!

VšĮ „Vorutos“ fondas išleido naują 2013 m. Trakų bažnyčios kalendorių. Kviečiame įsigyti Trakų bažnyčioje, Vilniaus centriniame, „Katalikų pasaulio“ knygynuose arba teirautis

el. paštu buhalterija@voruta.lt

ir padovanoti savo artimiesiems.

Įsigyjant redakcijoje, kaina – tik 6 Lt.

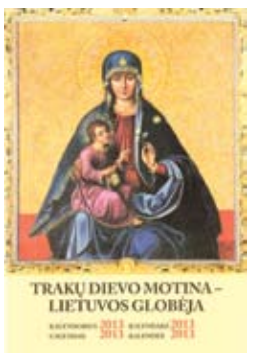

200-osioms Jurgio Platerio gimimo metinėms

Domas Kaunas. BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas

Dalia VALIKONYTĖ, Vilnius

Μέγα βιβλίον μέγα κακόν (didelė knyga, didelis blogis) – šiais Aleksandrijos bibliotekos bibliografo Kalimacho ištartais žodžiais jokiu būdu negalėtume apibūdinti Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto **prof. habil. dr. Domo Kauno** parašytos monografijos *BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*[1]. Knyga išsamiai supažindina su Vilniaus universiteto auklėtiniu, lietuvių knygotyros pradininku, Švėkšnos grafu Jurgiu Plateriu ir, kaip teigia autorius, pati J. Platerio tema yra atvira plėtojimams ir tolimesniems moksliniams tyrimams. Pagrindinis tyrimo įrankis buvo J. Platelio biblioteka, kuri atspindėjo grafo darbus ir požiūrį į mokslą. Iš profesoriaus aprašytų ankstesnių darbų, skirtų J. Platerio vardo ir darbų garsinimui, peršasi išvada, kad ši 2012 m. rudenį pasirodžiusi knyga yra pirmoji monografija, skirta J. Plateriui. Profesorius mini labai skirtingą J. Platerio darbų ir veiklos vertinimą, kuriam įtakos turi nevientisinė istoriografija. Tiriant Švėkšnos grafo asmenybę, veiklą bei darbus buvo bandoma susipažinti su kuo daugiau istoriografinės literatūros ir lyginimo būdu atrinkti teisingai paruoštą informaciją.

BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas skirta Lietuvos skaitytojui. Be abejonės, pirmiausia ši monografija skirta įvairių šakų mokslininkams, tačiau knygos autorius tikisi, kad leidinys sulauks Lietuvos kraštotyrininkų, Platerių giminės genealogų, istorikų bei ankstyvojo lituanistinio sąjūdžio pažinimo mėgėjų ir specialistų dėmesio. Ir nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tai labai siaura auditorija, juolab kad autorius pamini, jog J. Platerio gyvenimo ir kūrybos tema yra šiuolaikiška ir aktuali, tačiau galbūt, jo manymu, būtent nurodyta auditorija sugebės tinkamiausiai įvertinti atliktą darbą.

D. Kauno darbe siekiama aptarti J. Platerio mokslo apie knygą ir knygos kultūros sampratą, parodyti ištakų šaltinius ir originalumo apraiškas. Tokiu būdu pagrindiniu tyrimo objektu tampa asmeninė biblioteka, kuri, anot profesoriaus, atskleidžia J. Platerio pažiūras, mokslinį pasirengimą bei darbų realizavimo būdus. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, monografijos autorius sau išsikėlė nemažai uždavinių: nustatyti asmenybės formavimosi ištakas; įvertinti kūrybinę veiklą; jos vaidmenį formuojant lituanistikos rinkinį; rinkinį vertinti kaip tyrimų šaltiniotyrinę bazę; nustatyti rinkinio poveikį parengtiems ir rengiamiems darbams; išsiaiškini, ar J. Platerio rinkinį galima laikyti XIX a. pirmos pusės lituanistinės bibliotekos modeliu; pasekti J. Platerio rinkinio ir jo svarbesnių dalykų likimą iki šių dienų; formuoti rinkinio paveldo sąvadą kaip tyrimų plėtros prielaidą. Visa tai atsispindi monografijos turinyje. Tam, kad leidinyje informacija būtų išdėstyta nuosekliai ir aiškiai, autorius nusprendė dėstymą pradėti nuo J. Platerio bibliotekos atsiradimo ir baigti jos išnykimu. Tokiu būdu *BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas* dėstyme išskiriamos svarbiausios J. Platerio veiklos ir pasiekimai. Švėkšnos grafas aprašomas kaip knygotyrininkas, istorikas, kalbos ir šaltinių tyrėjas.

Siekiant užsibrėžtų tikslų buvo naudotasi išsamia šaltinių baze. Pats autorius pabrėžia, kad nors pačių šaltinių nebūta daug, tačiau atrasta didelė jų įvairovė. Rašant monografiją buvo nustatyta, kad J. Platerio bibliotekai priklausė 91 leidinys. Leidinių priklausomybė buvo nustatyta dvejopai – peržiūrint juos *de visu* (remiantis tuo, kas paties matyta – red. past.) ir pagal šaltinius. Išskirtini yra periodikos šaltiniai, kurių nėra itin gausu, bei atsiminimai, kurių aptariamai asmenybei konkrečiai nėra, bet grafas yra minimas kitiems žmonėms skirtuose darbuose. Monografijos autorius ne tik *de visu* tyrė išlikusias bibliotekos knygas, tačiau rinko ir sakytinius liudijimus, taip pat nemažai dėmesio skyrė vaizdo dokumentams bei materialiems kultūros objektams. Profesorius šaltinius atrinko atsakingai, o informaciją, gautą iš asmenų, tikslino oficialiais dokumentais norėdamas išvengti netikslumų.

Prof. habil. dr. Domas Kaunas. F. Bajoraičio bibliotekos nuotr.

Veikalo BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas negalėtume apibūdinti niekaip kitaip tik monografija. Autorius savo veikalą skiria vieno asmens gyvenimo ir darbų tyrinėjimui, visą dėmesį sutelkdamas į tiriamojo bibliotekos rekonstravimą ir analizę. Monografijos turinys skaitytoją supažindina su J. Platerio jaunyste, studijų laikais, jo tyrinėjimų etapu. Dėstoma medžiaga suskirstyta į labai aiškias temas. Supažindindamas su bibliotekos turiniu autorius bando vengti netikslių faktų ir viską išsiaiškinti iki maksimalaus tikslumo, visada pabrėždamas, kad J. Platerio bibliotekos tyrimams dar galo nematyti. Autorius ne tik pristato informaciją, kuri niekur nebuvo skelbiama, bet ir pažymi, kur papildė savo pirmtakus. D. Kaunas monografijos pradžioje pateikia išsamią pratarmę, kurioje glaustai supažindina su J. Platerio asmenybe, nurodo savo darbo tikslus, uždavinius, monografijos struktūrą bei priežastis, kurios skatino kuo greičiau išleisti knygą į dienos šviesą – 200-osios J. Platerio gimimo metinės. Pratarmėje veikalo autorius nepamiršta padėkoti visiems prisidėjusiems prie *BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas* pasirodymo. Veikalo autorius iš monografijos skaitytojų tikisi ne tik dėmesio jo kūriniui, bet ir pastabų bei papildymų, kurių jis maloniai laukia savo elektroniniame pašte.

Monografijoje D. Kaunas vartoja suprantamą ir tvarkingą kalbą nepiktnaudžiaudamas tarptautiniais žodžiais. Cituodamas kitus autorius visuomet nurodo cituojamus šaltinius bei pateikdamas citatas jas argumentuoja savu tekstu. Profesorius vartoja skaitytojui malonią retoriką rašydamas daugiskaitos pirmuoju asmeniu, taip pabrėždamas ne vien savo paties, bet ir kitų žmonių indėlį į nuveiktą darbą. Tačiau monografijoje pasitaiko vietų, kur yra užsimiršta ir pavartotas vienaskaitos pirmasis asmuo (p. 18, p. 21, p. 233). Medžiaga apie J. Platerį monografijoje yra pateikiama ne tik tekstu, ji yra išsamiai iliustruota pateikiant J. Platerio bei jo artimųjų portretus, įvairių dokumentų nuotraukas, Švėkšnos grafo gyvenamosios aplinkos vaizdus anksčiau ir dabar. Šalia nuotraukų randame išsamius jų aprašus. Nors visame leidinyje stengtasi išlaikyti vientisumą, tačiau pasitaiko ir netikslumų, kai vienu metu yra vartojamas žodžio sutrumpinimas, o kitu rašomas jau visas žodis (p. 52). Nesinori gailėti pagyrų už leidinio viršelio stilizuotą parinkimą. Nuėmęs aplanką, skaitytojas viršelyje randa akies piešinį, kurį J. Plateris naudojo norėdamas pažymėti būtinus pamatyti leidinius (p. 83).

Jurgis Plateris. Miglės Gaižiūtės nuotr.

Šis Vilniaus universiteto profesoriaus leidinys yra svarbus įnašas ne tik į J. Platelio bibliotekos, bet ir šios svarbios asmenybės tyrimus. Svarbu, kad knyga palies ne vienos mokslo šakos mokslininkus, bet bent kelių, taip leisdama plėsti Švėkšnos grafo temą. Skaitant šią knygą jaučiama, kad buvo labai stengiamasi ir kruopščiai dirbama, tad dabar galime mėgautis puikiu leidiniu. Norisi tikėti, kad *BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas* sulauks knygų mylėtojų susidomėjimo, o mokslininkams pagelbės ateities darbuose, tiriant tiek J. Platelio biblioteką, tiek asmenybę, tiek mokslinius ar tautinius darbus.

Prof. habil. dr. Domo Kauno monografijos „GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas“ viršelis

[1] Kaunas, Domas. *BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS de PLATER. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos kultūros ir mokslo paminklas.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, 294 p.

SENOJI KIBININĖ
FONDAS
"Senoji Kibininė" siūlo:
* Kibinų pristatymas į namus.
* Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė.
* Parodomoji „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė.
* Specialus meniu grupėms.
* Šventiniai ir pobūvių pasiūlymai.
* Dienos verslo pietūs.
* Degustacijos nacionalinių patiekalų.

„Senosios kibininės“ autobusiukus rasite šiais adresais:
Savanoriai Nr.1 Savanorių pr. 247, šalia „Maximos bazės“, 865 93 9556
Savanoriai Nr.2 Savanorių pr. 16, šalia „Hyper RIMI“, 8 659 20 505
Šiaurės m. Nr.3 Žirmūnų g. 64, šalia „Hyper RIMI“, 86 59 35096
Minskas Nr.4 Žirmūnų g. 2, šalia „IKI“, 8 659 35 016
CUP-as Nr.5 Konstitucijos pr. 40, šalia Baltojo tilto, 8 659 35 093
Mandarinas Nr.6 Ateities g. 91,PC „Mandarinas“ (viduje), 8 659 20 506
Mada Nr.7 Viršuliškių g. 40, šalia „Mados“, 8 659 84 861
BIG-as Nr.8 Ukmergės plentas 369, šalia „BIG-o“, 8 659 08 150
Ukmergė Nr.9 Ukmergės g. 282, šalia „Maximos“ 8 659 08 151
Jeruzalė Nr.10 Jeruzalės g. 4, šalia „Rimi“, 8 659 92 135
Žalgiris Nr.11 Žalgirio g.105, šalia „Maximos“, 8 659 20 507

Ačiū, kad esate kartu!
www.kibinas.lt
Užs. Nr. 46

Mokyklų gyvenimas

Tradicinė mokyklos šventė

Teresė VINSLOVAITĖ, Vilniaus r. Paberžės „Verdenės“ vidurinės mokyklos muzikos mokytoja metodininkė, sakralinės muzikos choro vadovė

Baigėsi dar vieni metai. Į mūsų namų duris ir širdis vėl pasibeldė Viešpats kūdikėlio rankele. Ta proga Paberžės Švc. Jėzaus Širdies bažnyčios parapijos namuose įvyko tradicinė Paberžės „Verdenės“ vidurinės mokyklos šventinė popietė „Šv. Kalėdų belaukiant“. 2012 m. šventė reikšminga tuo, kad į ją atvyko net keli meno kolektyvai iš Vilniaus miesto, kurių atliekami kūriniai suteikė ypatingos prasmės mūsų šventei. Ekumeninis mišrus choras „Giesmė“ (vad. J. Pamarnackienė) atliko XVI a. kalėdines giesmes, F. Hendelio „Žeme pabuski“, tradicinę Velso kalėdinę melodiją „Gieda chorai angelų“. Jungtinio choro kartu su mūsų mokyklos jaunių choro dainininkais atliekamos tradicinės lietuvių kalėdinės giesmės, kupinos džiaugsmo ir rimties, dar labiau mūsų širdis pripildė susikaupimo ir rimties akimirkomis. Vilkpėdės bendruomenės socialinių paslaugų centro kanklių ansamblis „Kamanės“ (vad. R. Mockūnienė) atliko lietuvių liaudies adventines dainas, pritardami kanklėmis. Vargonininko Aleksandro Isakovo grojama vargonų muzika didingai skambėjo po galingais bažnyčios skliautais. Koncerto pabaigoje atlikta Fr. Grubelio giesmė „Tyli naktis“ suartino visus susirinkusiuosius: mokinius, mokytojus, tėvelius, Paberžės bendruomenės narius į vieną šeimą. Perskaityta parapijos klebono M. Gladki Kalėdų Evangelija nėra mums visai svetimų laikų istorija. Dievo sūnaus Jėzaus Kristaus gimimas žmogaus gyvenime pradėjo skleistis nauja tiesos, meilės, prasmės ir gyvybės šviesa.

Tegul šventinio laikotarpio džiaugsmas pripildo visų širdis Kristaus atnešta taika, palaima ir ramybe!

Jungtinis visų dalyvių choras atliko tradicines lietuvių kalėdines giesmes

Knygos nuskaidrina sielą…

Lolita MIKALAUSKIENĖ, Šalčininkų r. Dieveniškių „Ryto” vidurinės mokyklos direktorė

Knygos – minties laivai, plaukiojantys laiko bangomis ir rūpestingai gabenantys savo brangų kroviną iš kartos į kartą.

F. Bekonas

Šiandien nerasim nė vieno, kuris bent pirštu nebūtų prisilietęs prie knygos. Skaitydami knygas mes ugdome savąjį aš – išskirtinį ir nuostabų. Knygos nuskaidrina sielą, kelia ir stiprina žmogų, žadina tauriausiems siekiams, aštrina protą ir švelnina širdį.

Džiaugiamės vykstančiomis akcijomis, kurios papildo mažų mokyklų bibliotekas naujausia grožine literatūra. Lėšų trūkumas mokyklų biudžete neleidžia išlaidauti perkant grožinę literatūrą ir kiekviena dovanota knyga yra mums brangi bei reikalinga.

Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos (LKKSS) Vilniaus apskrities skyrius 2012 m. gruodžio 18 d. surengė pilietiškumo pamoką Šalčininkų rajono Dieveniškių „Ryto“ vidurinėje mokykloje. Atsargos majoras Albertas Daugirdas mokiniams perskaitė pranešimą apie 1991 m. Aukščiausiosios Tarybos gynimą, o Vilniaus skyriaus savanorių kūrėjų delegacija, vadovaujama skyriaus pirmininko atsargos leitenanto dr. Vytauto Račkausko, nuo skyriaus dovanojo knygas. Prie šios dovanos pinigais prisidėjo LKKSS Marijampolės skyriaus aktyvas, pavieniai Šiaulių ir Kauno skyrių nariai. Mokyklos biblioteka pasipildė 288 knygomis už 2715 Lt. Knygos skirtos visoms mokinių amžiaus grupėms bei apima įvairius žanrus – nuo pasakų, nuotykinės, mokomosios literatūros iki istorinės ir patriotinės.

Prie šios akcijos prisidėjo labai daug lietuvybę remiančių piliečių. Visos mokyklos bendruomenės vardu nuoširdžiai dėkoju LKKSS nariams, Vilniaus universiteto profesūrai ir buvusiems auklėtiniams, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos, „Geležinio Vilko“ brigados karininkams, Lietuvos šaulių sąjungos, Lietuvos kariuomenės savanorių draugijai, Lietuvių sąjungos „Tauta ir Tėvynė“, Tautininkų Sąjungos, motociklininkų klubo „Vorai MC“ nariams, Krašto apsaugos ministerijai, UAB „Grota“, UAB „Kamava“, UAB „Ulmas“, UAB „Plainera“ darbuotojams ir atsargos kariams. Iš viso pinigus paaukojusiems apie 150 žmonių.

Džiugu, kad savo veikla atsigręžėte į mažų lietuviškų mokyklų bibliotekas. Ten, kur šios paramos labai reikia. Knygos mums atskleidžia per amžių puoselėtas, kurtas ir atrastas vertybes, jos formuoja tas vertybes mumyse, mūsų dabartiniame pasaulyje. Ačiū už Jūsų tikėjimą lietuviško žodžio galia, knygos galia.

Pilietiškumo pamoka Šalčininkų rajono Dieveniškių „Ryto“ vidurinėje mokykloje

Alfredo ir Pijaus Girdziušų nuotr.

Kelionė į Milacą

Orinta BUNDONIENĖ, projekto „Vynas – Europos turtas“ Lietuvoje koordinatorė, Vilniaus Žvėryno gimnazijos mokytoja

Lietuvių delegacija su italų koordinatoriumi Gianfranco Mininti. Iš kairės: M. Petniūnas, Gianfranco Minniti. O. Bundonienė, V. Činčienė, G. Vagelis

2012 m. gruodžio 8–15 d. Italijos Milaco mieste (Milazzo, Sicilija) įvyko *Comenius* daugiašalės partnerystės projekto „Wine – an European asset“ („Vynas – Europos turtas“) antrasis susitikimas (projektas finansuojamas Švietimo mainų paramos fondo. Dotacijos sutarties numeris – LLP-COM-DP-2012-LT-00063).

Vilniaus Žvėryno gimnazija dalyvauja daugiašaliame projekte, kurio veiklą vykdo dar 8 šalys partnerės: Vokietija, Italija, Turkija, Ispanija, Graikija, Lenkija, Portugalija, Kroatija. Į antrąjį susitikimą su partneriais vyko projekto koordinatorės: lietuvių kalbos mokytojos Orinta Bundonienė ir Vaida Činčienė, II bei III gimnazijos klasės mokiniai Julius Petniūnas ir Gabrielius Vagelis. Visus projekto dalyvius šeimininkai priėmė labai svetingai. Susitikimą organizavo Milaco Leonardo da Vinčio technikos instituto (Leonardo da Vinci Instituto Tecnico) mokytojas Gianfranco Minniti. Minėto vizito tikslas – tęsti kultūrinį bendradarbiavimą, pristatyti kiekvienos šalies emigracijos situaciją, aptarti jos įtaką šalies ekonomikai ir kultūrai, paieškoti emigracijos priežasčių.

Per susitikimą visų šalių mokiniai pristatė namuose atliktas užduotis, dirbo mobiliose darbo grupėse, drauge su kitų šalių partneriais keliavo į ekologinius ūkius, klausėsi paskaitų apie emigraciją ir šalies ekonomiką, paskutinę viešnagės dieną drauge su kitų projekte dalyvaujančių šalių mokiniais pasidalino vizito įspūdžiais, aptarė atliktas veiklas. Taip pat buvo aptarti ir tolimesni vizitai į kitas šalis, kurių atstovai dalyvauja projekte, numatyti būsimi darbai. Šeimininkai pasirūpino, kad atvykę partneriai išsivežtų kuo gražesnių įspūdžių, tad suorganizavo nuostabių ekskursijų po apylinkes, supažindino su vyno gamybos ir pardavimo Italijoje procesu, suorganizavo du susitikimus su vyndariais.

Neišdildomus įspūdžius paliko pusiasalyje įsikūręs Milaco miestas, vienas svarbiausių Sicilijos miestų. Grožėjomės nuostabia jūra, kalnais, lankėmės ant Etnos ugnikalnio, didžiausio Europoje veikiančio ugnikalnio, ant kurio ypač derlingų šlaitų puikiai dera vaismedžiai ir vynuogės. Plaukėme ir į Salinos salą, priklausančią Lipario salynui, esančiam šiauriau Sicilijos (Viduržemio jūra) ir priklausančiam Italijai. Ši sala yra antroji pagal dydį Lipario salose. Saloje dabar gyvena apie 4 tūkst. žmonių. Salinoje viešėjome ir pas žinomą vyndarį, vaišinomės tradiciniais italų patiekalais, pavyzdžiui, sultinyje virtais duonos kukuliais. Taip pat buvo suorganizuotos ekskursijos į sūrių laboratoriją ir cechą, kur gaminami ekologiški sūriai.

Visą savaitę bendraudami su kolegomis ir mokiniais iš kitų šalių turėjome puikią progą tobulinti anglų kalbos žinias. Visi projekto dalyviai patyrė nuostabių akimirkų ir namo parsivežė pačių gražiausių įspūdžių apie draugiškus, emocingus ir šiltus Sicilijos žmones.

Seinų ir Punsko kraštas

Lietuva dėl lenkų žengia kelis žingsnius atgal

Atkelta iš 1 p.

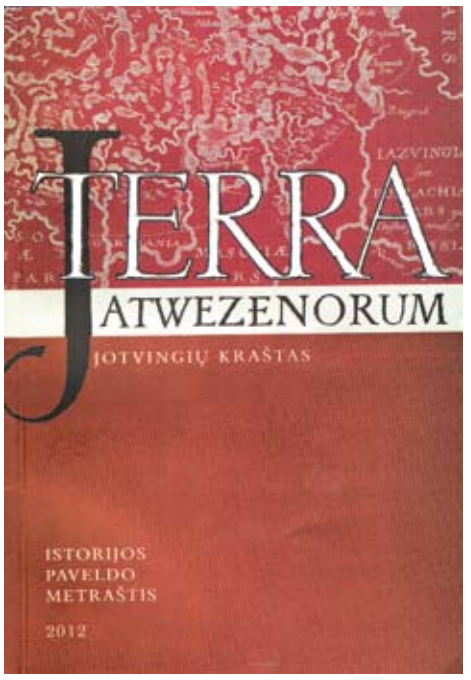

Istorijos paveldo metraščio „Terra Jatwezenorum“ (2012) viršelis

Pats Seinų apskrities viršininko pavaduotojo etatas nebuvo panaikintas, tačiau šioms pareigoms užimti buvo išrinktas kitas žmogus. Tiesa, 2012 m. pavasarį tebevyko politinės derybos, diskusijos dėl Seinų apskrities panaikinimo. Pažymėtina, kad diskusijose aktyviai dalyvavo Punsko valsčiaus viršaitis Vytautas Liškauskas, pasisakęs už apskrities buvimą. Problema kyla, nes ši apskritis yra pati mažiausia Lenkijoje – apskrityje 22 tūkst. gyventojų, o apskrities centre – 6 tūkst. Kai buvo kuriamos apskritys, buvo manyta, kad apskrityje turi būti ne mažiau nei 50 tūkst. gyventojų, o apskrities centre – ne mažiau kaip 10 tūkst. Akivaizdu, kad ir iki V. Liškausko buvę Punsko viršaičiai labai prisidėjo prie Seinų apskrities atsiradimo.

Malonėkite pasakyti, kaip vertinate Lietuvos ir Lenkijos bendravimą 2012 metais?

Matot, toks jau tas bendravimas demokratinėje sistemoje – ir Lenkija, ir Lietuva yra daugiau mažiau demokratiškos ir stengiasi glaudžiai bendradarbiauti. Tarpvalstybinis bendravimas vyksta keliais lygmenimis. Pirmas lygmuo – eilinių piliečių bendravimas, kai tikri draugai bet kokiomis aplinkybėmis lieka draugais, draugystė – čia pagrindinė jėga. Kiti lygmenys atitinka administracinių vienetų bendravimą, sakykim, valsčių su rajonais, apskričių su rajonais. Svarbiausias yra valstybinis lygmuo. Pažymėtina, kad jo atspalvis nuolatos kinta – visai neseniai Lietuvoje įvyko LR Seimo rinkimai, pasikeitė valdžia, tad žiūrėsime, kokį atspalvį įgis tarptautiniai santykiai. Dalis Lenkijos ir Lietuvos politikų susaistyti glaudžių saitų. Abi valstybės turi bendrų interesų: tai energetinis tiltas tarp Alytaus ir Elko, tinkamos magistralinio kelio „Via Baltica“ priežiūros užtikrinimas, tad ir tarpvalstybiniai santykiai turi būti geri. Net Vinstonas Čerčilis (Winston Leonard Spencer Churchill) yra pasakęs, kad blogai būna tiems, kurių draugai labai labai toli, o priešai arti. Tai turėtų būti aktualu tiek Lietuvai, tiek Lenkijai. Nors ir pasitaiko karštesnių, aštresnių pasisakymų, poelgių, kalbant apie šių valstybių santykius, vis dėlto dauguma politikų į tai žiūri blaiviai. Visai neseniai, vasarą, pas mus buvo atvykęs prof. Egidijus Aleksandravičius. Susitikome Milošo dvarelyje, esančiame prie Lietuvos sienos, ir bendravome uždarame rate. Nuostabiai kalbėjo buvęs Lenkijos premjeras Tadeušas Mazoveckis (Tadeusz Mazowiecki), jis teigė, kad nėra jokio reikalo ir jokio pagrindo, kad santykiai būtų blogi ar imtų blogėti. Man itin malonu tai girdėti, nes šį žmogų asmeniškai pažįstu. Tokios nuomonės laikosi ir prof. Janas Vidackis (Jan Widacki) – antrasis Lenkijos ambasadorius Lietuvoje, savo straipsniuose, žurnaluose vardijantis argumentus, kad santykiai turi būti geri, nes kitaip abiem valstybėm bus blogai.

Kun. dr. Kęstutis Žemaitis

Pasakykite, tai kokios neišspręstos problemos guli ir pečius slegia Seinų, Punsko krašte?

Viena iš tokių pagrindinių problemų ta, kad šitas kraštas yra tikintis, jo gyventojai ne tik tikintys, bet ir praktikuojantys krikščionys katalikai. Seinų parapijoje jaučiamas poreikis turėti kunigą lietuvį, kuris galėtų apeigas atlikti lietuvių kalba – per laidotuves į kapus palydėti velionį, pakrikštyti vaiką ir t. t. Deja, čia neužsibūna kunigai iš Lietuvos – kažkas stringa. Štai ir kunigas Bernardas Augaitis – jo labai gailėjo visi parapijiečiai. Įdomu, kad ne vien lietuviai, bet ir lenkai nenorėjo, kad jis išvyktų. Jie ateidavo pas mane ir sakydavo: „Imkim ir kažką darykim, kad kunigas čia liktų.“ Sakyčiau, kad dar labai sudėtinga švietimo Lenkijoje padėtis, mokyklos yra nepakankamai finansuojamos. Švietimas yra valstybės politika. Ir Konstitucijoje parašyta, kad valstybei pavedus už švietimo priežiūrą atsakingos savivaldybės. Tai, žinoma, nėra sudėtinga, yra švietimo dotacijos, vadinamosios subvencijos, tačiau apskričiai trūksta dar kažkur ketvirtadalio lėšų palyginus su tuo, ką gauna. Mes turime dvi mokyklas – tai Seinų lietuvių „Žiburio“ mokykla ir Punsko Kovo 11-osios licėjus. Punsko licėjus yra mažesnis, tai jam mažiau lėšų ir skiriama – tai yra bėda, tragedija.

Kokie dabar Berznyko kapinių, kur kryžių užrašai nepalankūs Lietuvai ir lietuviams, reikalai?

Blogai, jei dėl vietų, kur palaidoti mirusieji, imsim vieni su kitais kovot. Palaidoti žmonės, kas jie bebūtų, mes visi esam krikščionys. Viena iš krikščionių pareigų – pagarba mirusiesiems. Tai, kas dabar vyksta, neturėtų būti toleruojama. O čia net vietinis klebonas tvirtina, kad Berznyko kapinės yra katalikiškos ir joks pašalinis į jas neturi teisės.

Kokios didžiausios Punsko, Seinų krašto lietuvių problemos?

Na, žinote, apskritis maža, tad mažos ir įplaukos, mažos pajamos, o kelių tinklas labai didelis – jų priežiūrai, taisymui, tiesimui reikia lėšų. Lėšų reikia ir švietimui. Yra šioks toks paradoksas, Seinų ligoninė – viena geriausių šiame regione. Sveikatos sistema Lenkijoje sudėtinga – visos įstaigos yra prasiskolinusios, tragiškai prasiskolinusios. Seinų ligoninė jokių skolų neturi, bet ji yra per maža, pagal 2014 m. pateiktus reikalavimus, tai mažų mažiausiai reikėtų antro tokio paties pastato, tam, žinoma, reikia lėšų. Apmaudu, kad Punske dar nuo komunizmo laikų visos investicinės galimybės išnaudotos.

Ar buvo nusiskundimų dėl Lietuvos Respublikos konsulo veiklos Seinuose?

Jau pasikeitė konsulas. Šiuo metu konsulo pareigas eina kitas asmuo – Vytautas Gudaitis. Tiesa, su apskrities valdžiom dar nebuvo susitikęs. Sutikite, visada būna vienokio ar kitokio nepasitenkinimo, nusiskundimų, bet aš negaliu pasakyti nieko blogo. Su apskričių valdžiomis mes bendravome ir bendradarbiavome.

Irena GASPARAVIČIŪTĖ – žurnalo „Aušra“ redaktorė, Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė

Metai baigėsi, gal galėtumėte apibūdinti 2012 metų Lietuvos ir Lenkijos santykius, nurodyti jų teigiamas ir neigiamas puses?

Punsko lietuvių bendruomenės ansamblis „Tėviškės aidai“

Lenkijos ir Lietuvos santykius šiais metais sunku vertinti, nes jų praktiškai nebuvo, nesusitiko abiejų valstybių vadovai, neįvyko Lenkijos ir Lietuvos asamblėja. Man atrodo keista, nes LR Seimo rinkimų rezultatai parodo, kad Lietuvoje antilenkiškumo ar nacionalizmo visiškai nėra. Pirmą kartą Lietuvos istorijoje buvo išrinkta Lietuvos lenkų rinkimų akcija (LLRA), peržengusi 5 proc. ribą, pateko į Seimą, kur drauge su kitomis partijomis sudaro valdančiąją koaliciją. Manau, šis faktas įrodo, kad Lietuvoje nėra jokio nacionalizmo, bet Lenkijoje teigiama, kad Lietuvoje lenkai persekiojami ir pan. Tai toks mano pirmas įspūdis. Kalbant apie Lenkiją, tai dažniau patys lenkai – žurnalistai, publicistai ir politikai – jaudinasi dėl čia augančio nacionalizmo, dažnai diskutuoja ir kelia klausimą, ar dar neprieita pavojinga riba. Tai ir yra esminis dalykas, jeigu mes pasižiūrėtume, kas vyksta ir vyko pastarąjį dešimtmetį Berznyko kapinėse ar Seinuose, pamatytume, kad tie įvykiai turi Lenkijos valdžios palaiminimą. Tad dabar belieka klausti, kur tolimesnė riba ir kur tos ribos jau yra peržengtos.

Petras MAKSIMAVIČIUS – vyskupo Antano Baranausko fondo tarybos pirmininkas

Kaip įvertintumėte Lietuvos ir Lenkijos santykius pasibaigus metams?

Žiūrint į tai, kas įvyko po LR Seimo rinkimų, tai viskas gerai, nes daug postų patikėta Lietuvos lenkų politikams, o kokie jie bus, pamatysime po kurio laiko. Iš tiesų, Lietuvos ir Lenkijos santykiai nėra patys geriausi, tad, manau, neišspręs daugelio dalykų ir tai, kokius postus užims politikai. Čia svarbus dar ir pačios visuomenės požiūris. Jeigu ji bus nusiteikusi neigiamai, tai santykių gerėjimas bus ilgas procesas – iš pat pradžių buvo padaryta daug klaidų, o joms atitaisyti reikės laiko.

Mums labai rūpėtų, kokios problemos neišsprendžiamos arba nelabai sprendžiamos, gal įvardytumėte svarbiausias?

Pas mus beveik niekas nesikeičia ir, manau, nesikeis, nes paskutinio surašymo duomenimis, lietuvių Lenkijoje gyvena, regis, 4700. Manau, nereikėtų turėti didelių iliuzijų, kad čia mūsų 15 ar 30 tūkst. Tiek tikrai nėra, nutautėjimas vyksta sparčiai ir per 10 metų Lenkijoje gyvenančių lietuvių skaičius sumažėjo 15 proc., tai viską ir parodo. Jeigu žmonės nedeklaruoja savo tautybės, dėl kažkokių priežasčių to vengia, jei nejaučia ryšio su savo tauta, tai yra tragedija, tai lemia tokius dalykus kaip nuo 2005 m. 50 proc. sumažėjusį mokyklų skaičių, tų mokyklų, kurios buvo svarbios lietuvių tautinei mažumai. Vis dar neišsispręsta lietuvių švietimo finansavimo problema, nepaisant politikų pažadų beliko tik keletas mokyklų, bet jų nepavyktų išlaikyti be Lietuvos valstybės pagalbos. Be abejo, galima sakyti, kad remiama kultūra, tačiau mūsų tai netenkina. Nuo pat pradžių buvo vykdoma tokia kultūros politika, kuria ir mes kartais patikėdavom: patikėdavom, kad gražiai šokam, dainuojam, kad turim labai daug ansamblių, daugelis dalyvauja jų veikloje, bet kai pasižiūrime į statistiką, nepaisant to gyvo kultūrinio gyvenimo, per 10 metų mūsų gerokai sumažėjo. Vadinasi, kažkas daro klaidą, mes patys darom klaidą, investuodami būtent į šią sritį ir nedarydami to, kas leistų mums išlikti.

Klemensas JURKŪNAS – Punsko gyventojas

Metai baigėsi, kaip vertintumėte Lietuvos ir Lenkijos santykius, bendravimą, bendrus dviejų valstybių reikalus?

Man liūdna, nes Lietuva dėl lenkų žengia ne vieną, o kelis žingsnius atgal. Pirma, po rinkimų premjeras prašė lenkų, kad padėtų valdyti Lietuvą, jie išsiderėjo ne vien energetikos ministro – tai daug galios turintis ministras, postą, bet penkių viceministrų ir Seimo pirmininko pavaduotojo. Lenkai nieko naudingo Lietuvai nepadarė, o tik užaštrino santykius. Lenkai turės teisę reikalauti dar daugiau visai nepagrįstai, o jei Lietuva dar nusileis, tai aš nebežinau, kuo viskas baigsis. Mano nuomone, negalima taip pasiduoti spaudimui, na, jei dar jis būtų teisingas, o čia perdėtas. Juk kalbama apie švietimą, vietovardžius – mūsų vietovardžiai kilę iš senovės, o norima juos pakeisti naujais. Labai gražiai palaipsniui vyksta lenkinimas. Mūsų upės, ežerai turėjo lietuviškus pavadinimus, jie pažymėti ir vokiečių žemėlapiuose, rusai užėmė, taip pat lietuviškų pavadinimų nekeitė, o dabar jau vietovės lenkiškai perkrikštytos. Deja, ir dabar pamažu ta banga vilnija į Lietuvą, į Vilniaus kraštą.

O kokia situacija Punske ir Seinuose?

Kasmet atsiranda vis kažkas naujo – tai lėšų stygius mokykloms, tai dar kažką kasmet įmeta, kad mes ramiai nesėdėtume.

Kalbėjosi Juozas VERCINKEVIČIUS

Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

AUTORIŲ DĖMESIUI!

Dėkojame visiems, kurie „Vorutai“ siunčia savo sukurtus rašinius, ir primename, kad rašiniai turėtų būti ne didesni kaip 7 000–8 000 simbolių (spaudos ženklų), iliustracijos ir nuotraukos siunčiamos jpg, tiff formatu. Rašiniai siunčiami el. p. vorutosfondas@voruta.lt. Siunčiami straipsniai turi atitikti kalbos kultūros reikalavimus, t. y. suredaguoti, nuotraukos ir iliustracijos turi turėti metrikas, t. y. reikia nurodyti, kas yra tose nuotraukose, kas nuotraukų autoriai bei šaltiniai. Be to, citatos ir išnašos turi atitikti išnašų sudarymo taisykles.
Kitiems laikraščiams siųsti straipsniai yra nepriimami.

Pagarbiai Redakcija

Skelbimai, reklama

Mieli skaitytojai,

sveikiname Jus 2013 metų proga! Linkime, kad šiais metais Jus visada lydėtų sėkmė, kad nestigtų ryžto, atkaklumo imtis naujų darbų, o darbus vainikuotų pergalės, stiprios sveikatos, santarvės ir meilės – meilės artimui, Dievui ir Lietuvos istorijai. Nuoširdžiai dėkojame, kad jau tiek metų esate su „Voruta“.

Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“ pradėtas leisti 1989 m. spalio 24 d. Šiais metais „Voruta“ švęs jubiliejinius dvidešimt penktuosius leidybos metus. Nauja yra tai, kad praėjusiais metais „Voruta“ buvo leidžiama kas antrą savaitę – išėjo 26 numeriai. Galime pasidžiaugti, kad su mumis jau daugelį metų bendradarbiauja kompetentingi savo srities specialistai, pateikiantys daug naujų, įdomių ir svarbių dalykų apie Lietuvos istoriją, kultūrą. Dėkojame visiems Lietuvos istorijos mylėtojams ir labai laukiame aktualių straipsnių.

Visada norisi ne tik žodžiu padėkoti už publikacijas, bet ir savotiškai paskatinti skiriant honorarus. Deja, lėšų turime nedaug: pasiremdami Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo projektams skirtais pinigais honorarus galime sumokėti tik už ypač vertingus ir unikalius straipsnius.

Didelį dėmesį „Voruta“ skiria Mažosios Lietuvos temoms, lietuviškų mokyklų Rytų Lietuvoje istorijai ir problemoms, lietuvių bendruomenėms svetur, Lietuvos bažnyčios gyvenimui, Vasario 16-osios Akto signatarams. Šios temos ir toliau bus prioritetinės.

Redakcija

PR

Senjorams skirti telefonai po 1 litą jau „Tele2“ salonuose

Senjorams sukurtą ypač patogų mobilųjį telefoną „Huawei G 5000“ „Tele2“ galima įsigyti už 1 litą be jokių papildomų telefono mokesčių

Telekomunikacijų bendrovei „Tele2“ už 1 litą pasiūlius specialiai senjorams skirtus mobiliuosius telefonus „Huawei G 500“, jie greit sulaukė didelio populiarumo ir buvo išpirkti. Šiuo metu visus „Tele2“ salonus jau pasiekė nauja šių telefonų siunta, tad visi norintys per šventes save ar artimuosius nudžiuginti tokia dovana, dabar gali tai padaryti. Senjorų laukia ir specialus pokalbių planas, kuris leis sutaupyti ir bendrauti dar daugiau.

Galimybė bendrauti nevaržomai

„Žmonių susidomėjimas patvirtino, kad šie telefonai ir pasiūlytas pokalbių planas atitinka senjorų poreikius. Dabar, per šventes, ypač geras laikas pasinaudoti geru pasiūlymu ir sau ar artimiesiems padovanoti galimybę kalbėtis nevaržomai ir skambinti ne tik, kai būtinai reikia, bet ir kai norisi bendrauti“, – sakė Tomas Burovas, „Tele2“ marketingo vadovas.

Norėdami kalbėti laisvai, visi senjorai gali pasinaudoti specialiai jiems skirtu mokėjimo planu. Jis kainuoja 8 Lt per mėnesį ir suteikia 100 minučių skambučiams į visus Lietuvos mobiliojo ryšio tinklus. Be to, pasirašant sutartį su dviem pasirinktais abonentiniais numeriais „Tele2“ tinkle, galima bendrauti visiškai nemokamai ir be apribojimų, už tai kas mėnesį mokant vos po 1 litą už kiekvieną.

Patogus ir paprastas telefonas

Kad skambinti būtų patogu ir paprasta, „Tele2“ siūlo specialiai senjorams skirtą mobilųjį telefoną. Pasirinkus planą senjorams ir pasirašius 18 mėn. paslaugų teikimo sutartį, toks telefonas kainuos vos 1 Lt be jokių papildomų telefono mokesčių.

Telefonu lengva naudotis – ekrane aiškiai matosi tekstas, o dideli mygtukai leidžia lengvai surinkti numerį.

Patogiam naudojimui pritaikytas „Huawei G 500“ turi du greituosius mygtukus, kuriuos paspaudus iš karto surenkamas iš anksto nustatytas telefono numeris. Telefone įdiegtas ir specialus pagalbos skambučio mygtukas, kuris leidžia greitai paskambinti bendru pagalbos numeriu 112.

„Huawei G 500“ turi ir daugiau naudingų funkcijų – žibintuvėlį, radiją, didinamąjį stiklą ir fotoaparatą. Be to, reikalingiausios funkcijos, tokios kaip telefono atrakinimo bei žibintuvėlio mygtukai, išdėstyti telefono šone. Taip paskambinti ir pasinaudoti reikalingiausiomis funkcijomis galima daug greičiau ir paprasčiau.

Naujuoju pokalbių plano ir telefono už 1 Lt pasiūlymu pasinaudoti gali ir nauji, ir esami „Tele2“ klientai. Tai padaryti galima visuose „Tele2“ salonuose ir internetu, svetainėje www.tele2.lt.

Bendrovės „RAIT“ rugsėjo mėn. atliktos apklausos duomenimis, „Tele2“ yra populiariausias ir labiausiai rekomenduojamas operatorius Lietuvoje. Beveik pusė apklausos dalyvių teigė, kad naudojasi „Tele2“ paslaugomis.

Užs. Nr. 1

VILNIEČIŲ AINIŲ KLUBAS

Mielieji!

Kviečiame į tradicinį vilniečių ainių Trijų karalių vakarą 2013 m. sausio 6 d. (sekmadienį) 16 val.Vilniaus Rotušėje, Didžioji g. 31.

Prisiminsime Vilniečių ainių klubo pirmininką a. a. Kęstutį Kazį Šimą, pasižiūrėsime jo Vilniaus nuotraukų.

Klausysimės smuikininkės Rusnės Mataitytės ir jos vaikų – pianisto Ryčio ir smuikininkės Austėjos Juškaičių – grojimo, aktoriaus Jurgio Domaševičiaus skaitomos poezijos.

Vilniečių ainių klubo taryba

Dėmesio
Galite įsigyti 2012 m. įrištą *Vorutos* laikraščio metinį komplektą.
Kreiptis tel. 8 528 51266; mob. 8 603 11117.
El. p. buhalterija@voruta.lt

SENOJI KIBININĖ

Karališka prabanga – svarbiausioms Jūsų šventėms

Prabangi aplinka, karališkas aptarnavimas ir profesionalai, dirbantys virtuvėje. Norite švęsti tokioje vietoje? Apsilankykite „Karališkoje senojoje kibininėje“ arba „Senojoje kibininėje“ Trakuose ir palikite šiuos rūpesčius mums…

Mūsų personalas – tai ilgametę patirtį turintys, bei tradicijas puoselėjantys specialistai , kurie pasirūpins ir padės organizuoti vestuves, jubiliejus, asmenines šventes, vaikų gimtadienius, edukacines pamokėles ar įmonės renginius bei kitas Jums svarbias šventes.

www.kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- **Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;**
- **Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;**
- **Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;**
- **Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė;**
- **Autoparduotuvių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;**
- **Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;**
- **Kibinų pristatymas į namus;**

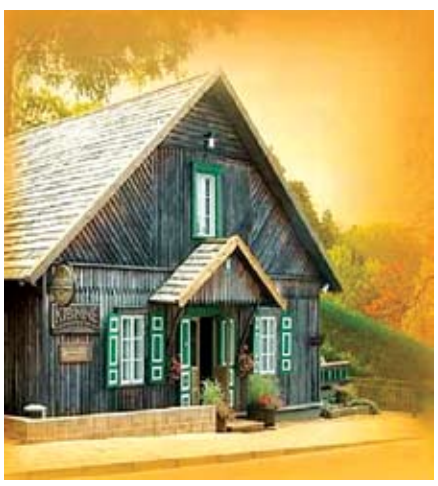

Tad linkime akimis pamatyti, gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti…

Užs. Nr. 510

Kitas „Vorutos“ numeris išeis 2013 m. sausio 19 d.

Voruta®
Visos prekių ženklo teisės saugomos

Prenumeratos indeksai 0135, 0136

Redakcinė kolegija:
Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).

© **Voruta 2013.** Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VšĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.

© Voruta, 2013. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt penktieji leidimo metai.
Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorė Aušra Virvičienė.
Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą savaitę (šeštadieniais). Apimtis – 4 sp. l.
Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel/ faks.: (8 528) 5 12 66,
„Tele2“ mob. (8 605) 11117.
Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel.: 860511117
Spausdino Media Regionalne Sp. z.o.o. (RAB) (Lenkija). Tiražas 1600 egz.

Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektus *Lietuvos istorinė lemtis, Rytų Lietuvos (Vilniaus krašto) XX a. kultūros paveldo savitumai ir interpretacijos, Mažoji Lietuva abipus Nemuno – lietuviškojo žodžio ir rašto ištakos.*

Laiškams: **„Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66,**
El. paštas: **vorutosfondas@voruta.lt , voruta@voruta.lt. vorutosfondas@yahoo.com**
Interneto svetainės: **www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt**

Redakcija:
Edita Komarova (ats. redaktorė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@yahoo.com, tel. 860311117),
Birutė Žemaitaitytė (Mažoji Lietuva), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt),
Stanislava Žuravska (buhalterė, tel. 860311117, tel. faks.: (8 528) 51266, el. p. buhalterija@voruta.lt),
Dana Zacharevičienė (fotografija), Aušra Virvičienė (publicistika, el.p. avirviciene@voruta.lt),
Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Antanas Lesys (istorija),
Irma Stadalnykaitė (kultūra, tel. 860311117), Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius, tel. 860511117).